

รายงานการวิจัย

# วิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทาน คำกลอนสุนทรภู่

สังข์ทราตรึง สังข์ทราตรึง สังข์ทราตรึง สังข์ทราตรึง สังข์  
โคบุตร โคบุตร โคบุตร โคบุตร โคบุตร โคบุตร โคบุตร  
อักษณวงศ์ อักษณวงศ์ อักษณวงศ์ อักษณวงศ์ อักษ  
อันทโครบ อันทโครบ อันทโครบ อันทโครบ อันทโครบ  
ทราตรึง สังข์ทราตรึง สังข์ทราตรึง สังข์ทราตรึง สังข์  
บุตร โคบุตร โคบุตร โคบุตร โคบุตร โคบุตร โคบุตร  
วงศ์ อักษณวงศ์ อักษณวงศ์ อักษณวงศ์ อักษณวงศ์  
ทโครบ อันทโครบ อันทโครบ อันทโครบ อันทโครบ อัน  
สังข์ทราตรึง สังข์ทราตรึง สังข์ทราตรึง สังข์ทราตรึง สังข์  
โคบุตร โคบุตร โคบุตร โคบุตร โคบุตร โคบุตร โคบุตร  
อักษณวงศ์ อักษณวงศ์ อักษณวงศ์ อักษณวงศ์ อักษ  
อันทโครบ อันทโครบ อันทโครบ อันทโครบ อันทโครบ  
ทราตรึง สังข์ทราตรึง สังข์ทราตรึง สังข์ทราตรึง สังข์



ผศ.ลำยอง สำเร็จดี สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม  
ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย จากสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม 2543

## บทคัดย่อ

การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ เป็นการวิจัยเอกสาร และเสนอผลงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ วิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีของคอมเบล ได้แก่การวิเคราะห์หารายละเอียด การอธิบายความ และการตีความ วรรณกรรมที่เลือกศึกษา เป็นวรรณกรรมประเภทนิทานคำกลอนที่พิสูจน์แน่ชัดแล้วว่าเป็นผลงานของสุนทรภู่ตามเรื่องคือ เรื่องสิงห์ไกรภพ โศบุตร ลักษณะวงศ์ และจันทโครบ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีปัญหาเกี่ยวกับผู้แต่งที่ยังไม่แน่ชัด ดำเนินการศึกษาและวิเคราะห์เปรียบเทียบ 10 ด้านคือ ด้านแนวเรื่อง อัดลักษณะ ของสุนทรภู่ จริยธรรมของตัวละครฝ่ายหญิง บทชนมธรรมชาติ บทอัศจรรย์ และปริบททาง วัฒนธรรมได้แก่ บทแห่งกล่อม บทบาทของโหร คำสอนและคำอวยพร อารมณ์ขันและพิธีกรรม ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

1. แนวเรื่อง วรรณกรรมทั้งสามเรื่องของสุนทรภู่ มีแนวเรื่องใหญ่เหมือนกันคือ เป็นเรื่องรัก ผจญภัย มีแนวเรื่องย่อยเกี่ยวกับการเดินป่า ฆ่ายักษ์ ลักนาง ความบาดหมาง ระหว่างเมียน้อยเมียหลวง แต่เรื่องจันทโครบ แนวเรื่องใหญ่นอกจากเป็นเรื่องรัก ผจญภัยแล้ว ยังมีพฤติกรรมของหญิงแพศยาด้วย แนวเรื่องย่อยมีการเดินป่า แต่ไม่ได้ฆ่ายักษ์และไม่ได้ลักนาง แต่มีโจรห้าร้อยมาเกี่ยวข้อ

2. อัดลักษณะของสุนทรภู่ ในนิทานของสุนทรภู่ทั้งสามเรื่อง ปรากฏอัดลักษณะ ของสุนทรภู่ชัดเจนในเรื่องความเจ้าชู้ รักการเรียนรู้ ยกย่องกษัตริย์ ประชวรนาสมบัติและความ มั่งคั่ง ความมีอายุยืน ยาว รูปร่าง การเล่นแร่แปรธาตุ และความเชื่อในไสยศาสตร์ แต่ ในเรื่องจันทโครบปรากฏไม่ชัดเจน

3. จริยธรรมของตัวละครฝ่ายหญิง ในนิทานคำกลอนทั้งสามเรื่องของสุนทรภู่ ตัวละครฝ่ายหญิงเป็นลูก เป็นเมีย เป็นแม่ที่ดี เป็นตัวแทนของกุลสตรี ประพฤติตามจารีต ประเพณี แต่นางโมราในเรื่องจันทโครบ เป็นหญิงชั่วที่มักมากในกามคุณ ไม่รู้หน้าที่และ ประพฤติตนผิดจารีตประเพณี

4. บทชนมธรรมชาติ ในเรื่องจันทโครบพรรณนาธรรมชาติ ทำนองนิราศ มีการพูดถึงต้นไม้และสัตว์บางชนิดที่แตกต่างไปจากสามเรื่องของสุนทรภู่

5. บทอัศจรรย์ ในเรื่องจันทโครบ กล่าวถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่แตกต่าง ไปจากสามเรื่องของสุนทรภู่ และกล่าวถึงอาการอันผิดปกติของฤาษีโหร

6. บทแห่งกล่อม ไม่ปรากฏในเรื่องจันทโครบแต่ปรากฏในสามเรื่องของสุนทรภู่



(2)

7. บทบาทของโหร ไม่ปรากฏในเรื่องจันทโครบแต่ปรากฏในสามเรื่องของสุนทรภู่

8. คำสอนและคำอวยพร ปรากฏในสามเรื่องของสุนทรภู่ แต่ในเรื่องจันทโครบมีเฉพาะคำสอนชายเท่านั้น ไม่ปรากฏคำสอนหญิง

9. การพรรณนาอารมณ์ชั้น ในเรื่องจันทโครบมีการพรรณนาอารมณ์ชั้นแตกต่างจากสามเรื่องของสุนทรภู่ และมีได้สะท้อนสภาพสังคมหรือปริบททางวัฒนธรรมแต่อย่างใด

10. ลักษณะของพิธีกรรม ไม่ปรากฏในเรื่องจันทโครบแต่ปรากฏในสามเรื่องของสุนทรภู่

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม  
Pibulsongkram Rajabhat University

## Abstract

The study of comparative analysis of *Sunthonphu's Comkdon* is documentary research and present into descriptive analysis, refer to Combes H.'s theory, i.e., analysis, elucidation and interpretation. The three chosen literary, *Singha Kraiphop*, *Ko But* and *Laksanawong*, are certain that were written by Sunthonphu, except for *Chanthakorop* which can not be proved certainty about the author. The study aim to analyze and compare in these 10 topics, i.e., Literary Substance, Characteristics of Sunthonphu, Morals of Female Characters, Dwell on the Scenery, Miracle Narration, Rhyme Reciting, Astrologer's Role, Principle and Blessing, Humorous Description and Ceremony. Following are the result of study:

1. **Literary Substance** It seems that the substance of these three literary is about love and adventure. Furthermore, there are sub-substances about wild journey, giant killing, abduction and the loggerheads of major wife with minor wife. On the other hands, *Chanthakorop's* not only is about adventure, but also a harlot. The sub-substance is about wild journey too, but didn't not about giant killing and abduction. However, it is concern about the robber.
2. **Characteristics of Sunthonphu** According to these three literary, they certainly imply the characteristic to Sunthonphu in the way of beau person, attend in learning, royalist. desire in wealth, stable and tong lasting life, handsome, asset transformation, and believe in black magic. All of these are uncertainly written in *Chanthakorop*.
3. **Morals of Female Characters** According to the three literary, female characters are the good daughters and good wives. They represent the good girls of birth and breeding, conduct herself to the custom. On the other hands, *Mora* in *Chanthakorop* is a bad girl who is carnal desire, Furthermore, she commits the custom.

4. **Dwell on the Scenery** According to *Chanthakorop*, the scenery is described with *Nirat Verse* (written in the form of an *epistle* to his lover). It describes about trees and some....?.... are different from those three literary.
5. **Miracle Narration** According to *Chanthakorop*, the description of natural phenomenon is different from those three literary. Moreover, it shows the unusual behaviors of an ascetic.
6. **Rhyme Reciting** The rhyme reciting is *not* shown in *Chanthakorop*, but in those three literary.
7. **Astrologer's Role** The role of astrologer is *not* shown in *Chanthakorop*, but in those three literary.
8. **Principle and Blessing** The principle and blessing are shown in all three literary. But in *Chanthakorop*, there is principle for male only, not for female.
9. **Humorous Description** According to *Chanthakorop*, the humorous description is different from those three literary. Moreover, it neither reflect society nor tradition.
10. **Ceremony** The ceremony is not shown in *Chanthakorop*, but in those three literary.

## คำนำ

โครงการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานคำกลอนสุนทรภู่” เกิดขึ้นได้ด้วยแรงกระตุ้นจากจิตสำนึกให้ตระหนักในบทบาทหน้าที่ของผู้สอนในสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษาที่จำเป็นต้องพึ่งพาแสวงหาองค์ความรู้ใหม่เพื่อนำมาใช้ประยุกต์สอนให้นักศึกษา ได้เกิดแนวคิดใหม่ ๆ และมองเห็นว่าการวิจัยด้านภาษาและวรรณกรรมนั้นนอกจากจะเป็นการ รยายขอบเขตมุมมองที่หลากหลายน่าสนใจแล้วยังเป็นการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้ได้ วัฒนาถาวรอันจะส่งผลดีเป็นทวีคูณ

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ สายแสง รองศาสตราจารย์นิพนธ์ สุรสวัสดิ์ รองศาสตราจารย์วันิดา บำรุงไทย คุณสมทรง ฤกษ์ทอง คุณปรภาพร สำเร็จดี ที่ได้ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือหลายประการในการเรียบเรียงงานวิจัยเรื่องนี้

ขอขอบคุณ สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม ที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัย

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัยเรื่องนี้ขอขอบเป็นเครื่องบูชาคุณบิดามารดา และบูรพาจารย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์คำสอง สำเร็จดี

21 สิงหาคม 2543

# สารบัญ

|               | หน้า |
|---------------|------|
| บทคัดย่อ..... | (1)  |
| คำนำ.....     | (5)  |
| สารบัญ.....   | (6)  |

## บทที่

### 1 บทนำ

|                                      |   |
|--------------------------------------|---|
| ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง..... | 1 |
| จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....   | 3 |
| ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....     | 3 |
| ข้อตกลงเบื้องต้น.....                | 5 |
| ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....        | 5 |
| คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....               | 5 |
| วิธีดำเนินการค้นคว้า.....            | 6 |

### 2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า..... 9

### 3 วิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะเนื้อหาในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่..... 17

|  |    |
|--|----|
| ลักษณะทั่วไปของนิทานคำกลอนของสุนทรภู่..... | 17 |
|--|----|

|              |    |
|--------------|----|
| เนื้อหา..... | 19 |
|--------------|----|

|                |    |
|----------------|----|
| แนวเรื่อง..... | 22 |
|----------------|----|

|                           |    |
|---------------------------|----|
| อัตลักษณ์ของสุนทรภู่..... | 25 |
|---------------------------|----|

|                                |    |
|--------------------------------|----|
| จริยธรรมของตัวเอกฝ่ายหญิง..... | 34 |
|--------------------------------|----|

|                   |    |
|-------------------|----|
| บทกวีรวมชาติ..... | 54 |
|-------------------|----|

|                |    |
|----------------|----|
| บทกวีศรัย..... | 66 |
|----------------|----|

|                   |    |
|-------------------|----|
| บันทึกท้ายบท..... | 70 |
|-------------------|----|

### 4 วิเคราะห์เปรียบเทียบปริบททางวัฒนธรรมในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่..... 72

|                 |    |
|-----------------|----|
| บทเห่กล่อม..... | 73 |
|-----------------|----|

|                  |    |
|------------------|----|
| บทบาทของโอร..... | 76 |
|------------------|----|

|                      |    |
|----------------------|----|
| คำอวยพรและคำสอน..... | 80 |
|----------------------|----|

| บทที่                             | หน้า |
|-----------------------------------|------|
| อารมณ์ขัน.....                    | 86   |
| พิธีกรรม.....                     | 95   |
| บันทึกท้ายบท.....                 | 98   |
| 5 สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ..... | 99   |
| บรรณานุกรม.....                   | 112  |

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม  
Pibulsongkram Rajabhat University

# บทที่ 1

## บทนำ

### ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นยุคที่วรรณกรรมเจริญรุ่งเรืองสูงสุดสมัยหนึ่งจนถึงกับมีคำกล่าวยกย่องว่าเป็น "ยุคทองแห่งวรรณคดี" (พจนีย์ เห็นพิทักษ์ 2515 : 17) โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352 - 2367) เปลื้อง ณ นคร กล่าวว่าวรรณคดีเจริญถึงขีดสุด คำกลอน ละครนอก ละครใน เสภา นิราศ กาพย์ ฉันท์ ลิลิต โคลงสุภาพ โคลงฉันท์ ร่าย ล้วนเป็นอย่างดีที่สุด (เปลื้อง ณ นคร 2517 : 284)

บรมครูทางกลอนแปด รัตนกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้แต่งวรรณกรรมสำหรับประชาชน จนมีชื่อติดปากตรึงใจของชนทั่วไป และนักศึกษาก็คือ "สุนทรภู่" ชื่อเสียงของท่านนี้แพร่ไปไกลยิ่งกว่ารัตนกวีใด ๆ ในเรื่องเพลงยาวถวายโอวาท สุนทรภู่ได้กล่าวถึงตัวเองว่า

"อย่างหม่อมจันอันที่ดัดแลหัว ถึงลับตัวแต่ชื่อเขาสือขาว

เป็นอาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว เขมรลาวลือเลื่องถึงเมืองนคร"

ชื่อเสียงเกียรติคุณของสุนทรภู่ในฐานะที่เป็นกวีเอกนั้นเป็นที่รู้จัก และยอมรับกันอย่างแพร่หลายในกลุ่มชนชาวไทย ดังที่สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามราชทูตมากราบทูลทูลเกล้าฯ ถวาย ถัดมาให้ข้าพระพุทธเจ้าเลือกกวีที่มีชื่อเสียงเพียงห้าคน ทุก ๆ คนก็จะเลือกสุนทรภู่เป็นกวีคนหนึ่ง ในจำนวนห้าคนนั้น (สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามราชทูตมากราบทูลทูลเกล้าฯ ถวาย 2513 : 54) นอกจากนี้สุนทรภู่ยังเป็นกวีสามัญชนเพียงผู้เดียวที่ได้รับเกียรติอย่างสูงส่งจากชาวไทยด้วยการสร้างอนุสาวรีย์เป็นที่ระลึก และเกิดเกียรติประวัติของท่าน ณ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ได้มีการประกอบพิธีเปิดอนุสาวรีย์นี้เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2513 (อนุสาวรีย์สุนทรภู่ 2513 : คำนำ)

สุนทรภู่มีชีวิตอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2329 - 2398 (สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามราชทูตมากราบทูลทูลเกล้าฯ ถวาย 2513 : 1 - 50) อันเป็นช่วงเวลารัชกาลที่หนึ่งถึงรัชกาลที่สี่แห่งราชวงศ์จักรี กวีท่านนี้ได้สร้างสรรค์วรรณกรรมเอกของไทยไว้หลายเรื่อง แต่ละเรื่อง เทือก กุสุมา ณ อยุธยา กล่าวว่าเป็นงานประพันธ์ที่มีทั้งปริมาณและคุณภาพ (เทือก กุสุมา ณ อยุธยา 2512 : 45 - 47) วรรณกรรมของสุนทรภู่มีความงดงามในเชิงศิลปะ และกรรปด้วยคุณลักษณะหลายประการที่ดึงดูดใจผู้อ่าน



วนิดา ลิขิตกันทิมา กล่าวว่า คุณลักษณะดีเด่นประการหนึ่งก็คือ การใช้คำง่าย ๆ และมีสัมผัสราบรื่นหลังไหล ไพเราะ เข้าใจและจดจำได้ง่าย งานประพันธ์ของสุนทรภู่จึงได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในหมู่ชนทั่วไป นับแต่สมัยที่ผู้แต่งยังมีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบัน (วนิดา ลิขิตกันทิมา 2517 : 5) เจื้อย สตะเวทิน ก็ให้ความเห็นว่า กวีนิพนธ์ของสุนทรภู่เป็นที่จับใจของคนทุกชั้นและทุกสมัย (เจื้อย สตะเวทิน 2511 : 8 - 9) ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวว่า "สุนทรภู่เป็นกวีของประชาชน" (ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ 2514 : 68)

สุนทรภู่แต่งวรรณกรรมไว้มากมายหลายเรื่อง บางเรื่องได้ยืนแต่ชื่อยังหาต้นฉบับไม่พบ บางเรื่องครึ่งหนึ่งเคยเชื่อว่าเป็นผลงานของท่าน แต่ภายหลังกลับมีหลักฐานยืนยันว่า "ไม่ใช่" และมีอีกบางเรื่องที่ยังเป็นปัญหาว่าจะใช่วรรณกรรมของท่านหรือไม่ ประทีป วาทิกทินกร กล่าวว่า เรื่องที่เป็นปัญหาเช่นเรื่องสุภาภิตสอนหญิง นิราศเนรมิต และจันทโครบ เป็นต้น (ประทีป วาทิกทินกร 2518 : 30)

เกี่ยวกับเรื่องจันทโครบอันเป็นนิทานคำกลอนซึ่งเป็นที่รู้จักของคนไทยอย่างดีนั้น พ.ณ.ประมวญมารค กล่าวว่า สุนทรภู่แต่งเรื่องจันทโครบถึงตอนเข้าด้ามจุลินท์ แต่สมเด็จพระยาคำรงไม่ทรงรับว่าเป็นของสุนทรภู่ ในประวัติของสุนทรภู่ กรมพระยาคำรงทรงนิพนธ์ว่า เรื่องจันทโครบนั้นได้พิเคราะห์ดู ไม่พบกลอนตอนใดที่จะเชื่อได้ว่าเป็นของสุนทรภู่สักแห่งเดียว คำที่กล่าวกันก็กล่าวแต่ว่าสุนทรภู่แต่ง กับผู้อื่นอีกหลายคน จึงเห็นว่าน่าจะเป็นสำนวนผู้อื่นแต่งตามอย่างสุนทรภู่ หากว่าจะเกี่ยวข้องกับสุนทรภู่ก็เพียงแต่งแล้วบางทีจะเอาไปให้สุนทรภู่ตรวจแก้ไข จึงรับชื่อว่าสุนทรภู่เกี่ยวข้อง แต่ที่แท้หาได้แต่งไม่ (พ.ณ.ประมวญมารค 2499 : 101)

ความเคลือบแคลงสงสัยในปัญหาที่คลุมเครือเกี่ยวกับตัวผู้แต่งเรื่องจันทโครบนั้น เป็นแรงผลักดันและท้าทายให้ค้นคว้าหาความจริงเพื่อหาข้อมูลมายืนยันว่าสุนทรภู่คือผู้แต่งเรื่องจันทโครบหรือไม่ และด้วยเหตุที่สุนทรภู่เป็นกวีที่ประชาชนชาวไทยยกย่องอย่างมาก อีกทั้งผลงานของท่านก็มีการศึกษากันอยู่ ทั้งในกลุ่มผู้สนใจและในวงการนักศึกษาระดับ เมื่อมีปัญหาว่าสุนทรภู่คือผู้แต่งเรื่องจันทโครบหรือไม่ หากตอบกันได้แต่เพียงว่า "ยังไม่ทราบแน่นอน" ก็จะทำให้ความสงสัยเคลือบแคลงต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษารายละเอียดต่าง ๆ จากวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบและหาข้อสรุปว่าสุนทรภู่แต่งเรื่องจันทโครบหรือไม่

## จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสืบค้นข้อเท็จจริงว่านิทานคำกลอนเรื่อง จันทโครบเป็นผลงานของสุนทรภู่หรือไม่โดยใช้วิธีวิเคราะห์หารายละเอียดจากตัววรรณกรรม แล้วเปรียบเทียบในแง่ต่อไปนี้

1. ลักษณะเนื้อหาในวรรณกรรมในด้านแนวเรื่องใหญ่และแนวเรื่องย่อย อัตลักษณ์ของสุนทรภู่ จริยธรรมของตัวละครฝ่ายหญิง บทชมธรรมชาติและบทศักรรย์
2. บริบททางวัฒนธรรมในเรื่องบทเห่กล่อม บทบาทของโหร คำสอนและคำอวยพร อารมณ์ขันและพิธีกรรม

## ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

นิทานเป็นผลทางปัญญาและจินตนาการของมนุษย์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อรับใช้มนุษย์ทางด้าน "จิตใจ" ศิราพร ฐิตะฐาน กล่าวถึงคุณลักษณะและคุณประโยชน์ของนิทานว่า มนุษย์สร้างนิทานขึ้นมาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลก นิทานทำให้จิตใจมนุษย์สงบลงได้ เพราะเรื่องราวในนิทานเป็นคำตอบสำหรับสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สงสัย มนุษย์สร้างนิทานเพื่อความบันเทิงใจ เรื่องราวที่ตื่นเต้นมหัศจรรย์ในนิทานจะนำผู้ฟังเข้าไปสู่โลกอีกโลกหนึ่งซึ่งเป็นโลกของจินตนาการ โลกของนิทานจึงเป็นอีกโลกหนึ่งที่ทำให้ความแปลกใหม่ ให้ความพอใจแก่ผู้ฟังโดยแท้จริง ทำให้ผู้ฟังมีความอยากอ่าน และออกมาด้วยความจำเริญในชีวิตประจำวัน ได้ชั่วคราว (ศิราพร ฐิตะฐาน 2523 : ความนำ) ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวว่า มนุษย์ส่วนใหญ่มักไม่พอใจกับเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ๆ ในชีวิตของตนระหว่างที่ต้องเหน็ดเหนื่อยอยู่กับการหาอาหาร หาสิ่งจำเป็นพื้นฐานอื่น ๆ มนุษย์ใครได้รับการปลอบใจจากเรื่องราวที่มีได้เกิดแก่ชีวิตมนุษย์โดยแท้จริง มนุษย์จึงมีการเล่านิทาน ฟังนิทาน ตั้งแต่แรกเริ่มมีอารยธรรม (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ 2517 : 3)

บรรดานิทานทั้งหลายที่นิยมเล่ากันนั้น นิทานของสุนทรภู่นับว่าได้รับความนิยมสูงมาก จักรวาล ชาญวงค์ เล่าว่า ในยุคที่นิทานคำกลอนของสุนทรภู่งำดังเฟื่องฟู มีผู้นิยมอ่านหนังสือของสุนทรภู่มากกว่าผู้อ่านจะได้อ่านแต่ละครั้งก็ต้องเข้าคิววางเงินมัดจำค่าเช่าหนังสือเพื่อรอหยิบ "หนังสือเขียน" ที่สุนทรภู่ว่าประพันธ์ขึ้น (จักรวาล ชาญวงค์ 2509 : 14) ยศ วัชรเดียงสาร์ เล่าถึงความนิยมในการอ่านและฟังนิทานของคนไทยในสมัยที่วังทิพย์

วัดเกาะทิมหินทาเรื่องต่าง ๆ ออกจำหน่ายว่า นอกจากจะขายกันอยู่ที่ร้านแล้วยังจัดให้มีเรือบรรทุกไปขายตามชนบทท้องไร่ท้องนาอีกด้วย กล่าวกันว่าพ่อสันตุตทำนาโรงพิมพ์ก็จะเอาหนังสือนิทานบรรทุกเรือจนเทียบประแจวไปตามลำคลองสู่ย่านชนบทภายในไม่ช้า ก็แจวเรือเปล่ากลับมาขนเอาไปอีก (ยศ วัชรเสถียร 2506 : 53)

นิทานของสุนทรภู่ นอกจากจะเป็นที่สนใจของชาวบ้านทั่วไปแล้ว ในวงการศึกษาก็ยังให้ความสำคัญในวรรณกรรมประเภทนี้ตลอดมา วรรณกรรมของสุนทรภู่จึงมีบทบาทสำคัญในการศึกษาของชาติอีกด้วย กล่าวคือในหลักสูตรวิชาวรรณคดีไทยจะกำหนดให้ผู้เรียนศึกษาวรรณกรรมของสุนทรภู่ทุกระดับการศึกษา ในสถาบันอุดมศึกษาบางแห่งกำหนดให้ศึกษางานประพันธ์ของสุนทรภู่โดยเฉพาะอีกด้วย จึงหวังว่าความรู้ในแง่มุมต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ที่เปรียบเทียบกับให้เห็นอย่างชัดเจนนั้นจะมีคุณค่าดังนี้

1. จะมีประโยชน์ในแง่ที่เป็นการศึกษาเพื่อทำความรู้จักกับสุนทรภู่ในฐานะที่เป็นกวีคนสำคัญของชาติไทย
2. ผลของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยในการวินิจฉัยว่า สุนทรภู่คือผู้แต่งเรื่องจันทโครบหรือไม่วรรณกรรมเรื่องนี้ไปศึกษาพิจารณาจากงานกวีนิพนธ์ของสุนทรภู่เรื่องอื่น ๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น
3. เพื่อให้เห็นคุณค่า รูป (form) ของวรรณกรรมนิทาน ตลอดจนธรรมเนียมนิยม (Convention) สติกาการเขียน (Style) แนวคิด อุดมคติ สังคม ความเชื่อ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมนิทานของสุนทรภู่
4. ผลของการศึกษาสามารถนำไปใช้เป็นเอกสารอ้างอิงประกอบการสอนในสาขาวิชาภาษาไทยได้หลายระดับเช่น
  - 4.1 ในรายวิชาวรรณคดีไทยชั้น มศ. 3
  - 4.2 ในรายวิชาวรรณคดีไทยชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายทั้งสายสามัญ สายอาชีพ และในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษา
  - 4.3 ในรายวิชาที่สอนในระดับอุดมศึกษา เช่น วรรณกรรมสุนทรภู่กวีนิพนธ์ไทย การวิจารณ์วรรณกรรม แง่คิดจากวรรณคดีและวรรณกรรม ผลงานการค้นคว้าทางภาษาและวรรณคดีไทย การวิจัยทางภาษาไทย เป็นต้น

## ข้อตกลงเบื้องต้น

1. เกณฑ์ในการเลือกศึกษาวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่มี 3 ประการ คือ

1.1 วรรณกรรมที่เลือกมาศึกษาเป็นวรรณกรรมที่ผู้วิจัยเห็นว่าสมควรได้รับการเผยแพร่และศึกษาในแง่มุมต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งกว้างขวาง

1.2 วรรณกรรมที่เลือกมาศึกษาเป็นวรรณกรรมที่อยู่ในความสนใจของคนส่วนใหญ่ โดยพิจารณาจากสถิติการพิมพ์จำหน่าย

1.3 วรรณกรรมที่เลือกมาศึกษาเป็นวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ และวรรณกรรมที่เป็นปัญหาว่าเป็นผลงานของสุนทรภู่หรือไม่

2. วรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ที่เลือกมาศึกษาได้แก่เรื่องต่อไปนี้

2.1 สิงห์ไกรภพ

2.2 โคบุตร

2.3 ลักษณะวงศ์

2.4 จันทโครบ

3. การคัดลอกคำประพันธ์ จะคัดลอกตามที่ปรากฏในต้นฉบับทุกประการ กล่าวคือ คำประพันธ์ในเรื่อง สิงห์ไกรภพ โคบุตร ลักษณะวงศ์ และจันทโครบ จะคัดลอกตามฉบับพิมพ์ของสำนักพิมพ์แพรวพริษา ซึ่ง พ.ณ.ประมวญนารค เป็นผู้รวบรวมไว้เป็นหลัก

## ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่เรื่อง สิงห์ไกรภพ โคบุตร ลักษณะวงศ์ และจันทโครบ

## คำนิยามศัพท์เฉพาะ

วรรณกรรมนิทานคำกลอน หมายถึง นิทานที่แต่งด้วยกลอนสุภาพหรือกลอนแปด  
ธรรมเนียมนิยม (Convention) หมายถึง ลักษณะที่กวีทำตามแบบกวีรุ่นก่อน ๆ  
เช่น การเปรียบเทียบ การชมโฉม การชมธรรมชาติ ไหวหรรวัก ฯลฯ

**แนวเรื่อง** หมายถึง จุดสำคัญของเรื่อง แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. แนวเรื่องใหญ่ถือเป็นแนวหรือแกนกลางของเรื่อง หมายความว่า เรื่องทั้งหมดจะผูกพันเกี่ยวข้องกับแนวเรื่องใหญ่นี้โดยตลอด

2. แนวเรื่องย่อย หมายถึง แนวหรือแกนกลางของพฤติกรรมหรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งดำเนินอยู่ในเรื่อง

**อัตลักษณ์** หมายถึง ลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อม ตลอดจนอุปนิสัย ความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยมของบุคคล

**ลีลาการเขียน (Style)** หมายถึง ลักษณะพิเศษอันเป็นแบบเฉพาะของกวีแต่ละคน เช่น การวางแนวความคิด ลำนวนโวหาร การกำหนดรูป (form) และเนื้อเรื่อง รวมทั้งกลวิธีที่ผู้ประพันธ์ใช้ในการประกอบวรรณกรรมเรื่องหนึ่ง ๆ ขึ้นมา

**เทคนิค (Technique)** คือฝีมือหรือความสามารถ ความเชี่ยวชาญที่จะใช้ สไตส์ ให้ได้ผลดี ให้เรื่องสนุก

**สุนทรียภาพ (Aesthetics)** หมายถึง ความงดงามในทางภาษา ได้แก่ การที่กวีเลือกถ้อยคำมาใช้ได้เหมาะสมเจาะถูกกับเรื่องราว กาลเทศะ มีความไพเราะ ให้ความรู้สึกแก่ผู้อ่านได้ตรงตามที่กวีต้องการ

**เหยียบกลอน** หมายถึง การที่กวีเอาคำที่เคยใช้จากเรื่องหนึ่งไปไว้ในอีกเรื่องหนึ่งอย่างไม่จงใจ

**เหยียบความ** หมายถึง การที่กวีเอาคำที่เคยใช้ในการเขียนเรื่องหนึ่งมาใช้ในอีกเรื่องหนึ่ง หรือเป็นการกล่าวซ้ำความเดียวกัน

**ปริบททางวัฒนธรรม** หมายถึง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ทำขึ้นในสถานที่ที่ข้อมูลนั้นอยู่ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี พิธีกรรม อารมณ์ขัน ฯลฯ

**จริยธรรม** คือการเคลื่อนไหวทางกาย วาจาใจ และเป็นการเคลื่อนไหวในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น

## วิธีดำเนินการค้นคว้า

วิธีดำเนินการค้นคว้าใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และเสนอผลงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ข้อมูลที่ใช้ศึกษามี 2 ประเภทคือ

1. ข้อมูลที่เป็นหลักฐานขั้นต้น (Primary Sources) ได้แก่หนังสือวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ที่เลือกมาศึกษาทุกเรื่อง และเรื่องจันทโครบ

2. ข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่เอกสารต่อไปนี้

2.1 เอกสารที่เป็นผลสรุปเป็นกฎ หรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณคดีวรรณกรรม ทั้งที่เป็นเอกสารภาษาไทยและเอกสารภาษาต่างประเทศ

2.2 เอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องหรืออ้างถึงวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ที่เลือกมาศึกษาได้แก่ วรรณกรรมประเภทอื่น ๆ ของสุนทรภู่ เช่น ประเภทนิราศ ประเภทคำสอน ประเภทเพลงกล่อม รวมทั้งผลงานของท่านผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาสังคมศาสตร์ จริยศาสตร์ วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ

3. รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

4. เปรียบเทียบผลการวิเคราะห์วรรณกรรมของสุนทรภู่กับเรื่องจันทโครบ

## ทฤษฎีที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล

ทฤษฎีที่จะนำมาใช้วิเคราะห์วรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่คือ ทฤษฎีของคอมเบต (Coombes, H.) ที่กล่าวถึงการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีว่า คือการชี้ให้เห็นถึงรายละเอียดทุกแง่มุมที่เกี่ยวกับงานวรรณกรรม หรือเปิดเผยให้เห็นถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ในงานวรรณกรรม นั่นคือการวิเคราะห์จะต้องครอบคลุมถึงเรื่องต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์หารายละเอียด (analysis)
2. การอธิบายความหรือการให้ความกระจ่างในสิ่งที่ได้วิเคราะห์ (elucidation)
3. การตีความของสิ่งวิเคราะห์ (interpretation)

## การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์หารายละเอียดจากตัววรรณกรรมทั้งสี่เรื่องที่เลือกมาศึกษาโดยการแจกแจงความดีของข้อมูลและนับจำนวนตอนที่ปรากฏในแต่ละเรื่องในด้านบทมหรรมชาติ บทอัศจรรย์ บทเพลงกล่อม บทบาทของโอร คำสอนและคำอวยพร อารมณ์ขันและพิธีกรรม เปรียบเทียบและแสดงผลในรูปตาราง

2. การวิเคราะห์ลักษณะเนื้อหาที่ปรากฏในวรรณกรรมใช้วิธีอ่านอย่างพินิจพิจารณาอย่างละเอียด แล้วอธิบายความและตีความสิ่งที่อ่าน อันได้แก่ แนวเรื่องใหญ่ และแนวเรื่องย่อย อัตลักษณ์ของสุนทรภู่และจริยธรรมของตัวละครฝ่ายหญิง เปรียบเทียบและแสดงผลในรูปตาราง

3. รวบรวมผล จะได้อะไรที่ได้จากการวิเคราะห์ในข้อ 1 และข้อ 2 เป็นหลักในการสรุปผล

4. ขึ้นเสนอผลงาน เสนอผลงานในรูปแบบตารางและพรรณนาวิเคราะห์

ทั้งนี้จะศึกษาความสัมพันธ์ของวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ โดยศึกษาอิทธิพลภายนอกและศึกษารายละเอียดภายในตัววรรณกรรมแต่ละเรื่อง แล้ววิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อหาข้อสรุปว่า สุนทรภู่คือผู้แต่งเรื่องจันทโครบหรือไม่

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม  
Pibulsongkram Rajabhat University



## บทที่ 2

### เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

วรรณกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะวรรณกรรมของสุนทรภู่ นั้นมีผู้สนใจค้นคว้าไว้บ้างเรื่องเท่านั้น และส่วนมากจะศึกษาไปในเชิงประวัติของผู้เขียน ส่วนการวิเคราะห์ในด้านเนื้อหา หรือวิเคราะห์และเปรียบเทียบนั้นยังมิได้ศึกษานัก ผลการศึกษา ค้นคว้าที่มีประโยชน์ต่อการวิจัยเรื่องนี้ขอแยกกล่าวเป็น 2 ตอนดังนี้

ก. เอกสารของผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับประวัติบุคคลิกภาพและวรรณกรรมของสุนทรภู่ มีดังนี้

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2513 : 1-70) ได้ทรงนำคำอธิบายเกี่ยวกับ "ชีวิตและงานของสุนทรภู่" โดยทรงศึกษาและแบ่งเป็นตอน ๆ ตั้งแต่ตอนก่อนรับราชการ ตอนรับราชการ ตอนออกบวช ตอนตกยาก ตอนสิ้นเคราะห์ ตอนที่ว่าด้วยหนังสือที่สุนทรภู่แต่ง และตอนที่ว่าด้วยเกียรติคุณของสุนทรภู่

ธนิศ อยุธยา (ธนิศ อยุธยา 2513 : 71-82) ได้สันนิษฐานเกี่ยวกับปีที่สุนทรภู่แต่งนิราศเรื่องต่าง ๆ เพิ่มเติมที่ไม่ได้สันนิษฐานปีที่แต่งไว้ก็มี นิราศอิเหนา ส่วนนิราศพระแท่นดงรังนั้น ธนิศ อยุธยา ได้ศึกษาและหาหลักฐานต่าง ๆ ประกอบและกล่าวว่านิราศพระแท่นดงรังมี 2 จำนวน จำนวนหนึ่งเป็นของเดิมรกลั่น และอีกจำนวนหนึ่งเป็นของนายมี

พ.ณ.ประมวญมารค (พ.ณ.ประมวญมารค 2409 : 1-425) ได้ศึกษาค้นคว้าประวัติและผลงานของสุนทรภู่ โดยแบ่งออกเป็น 4 ตอนคือ ตอนวังหลัง (พ.ศ. 2329 - พ.ศ. 2367) ตอนวังหลวง (พ.ศ. 2353 - 2367) ตอนออกบวช (พ.ศ. 2367 - พ.ศ. 2385) ตอนวังหน้า (พ.ศ. 2385 - พ.ศ. 2398) พ.ณ.ประมวญมารคกล่าวว่า ทำหันทิลาปเป็นนิราศที่สุนทรภู่แต่งตอนจะสื่อ เรียกว่า "นิราศลาพธ" และว่านิราศอิเหนาเป็นนิราศที่สุนทรภู่แต่งถวายกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ และได้สันนิษฐานปีที่แต่งนิราศเรื่องต่าง ๆ ไว้ด้วย มีทั้งที่มีเหมือนและต่างจากข้อสันนิษฐานของนายธนิศ อยุธยา หลายประเด็นด้วยกัน

ฉันท จำวิไล (ฉันท จำวิไล 2498 : 1-60) ได้ศึกษางานนิราศเรื่องต่าง ๆ ของสุนทรภู่ และมีความเห็นว่า นิราศอิเหนาน่าจะเป็นสำนวนของเดิมมีศิษย์ของสุนทรภู่ เพราะสุนทรภู่ไม่เคยเอาเนื้อหาในวรรณคดีมาเป็นหลักฐานในการแต่งเลย และเห็นว่านิราศพระแท่นดงรังที่เขียนไว้ว่า เป็นสำนวนเดิมรกลั่นนั้นน่าจะเป็นผลงานของสุนทรภู่มากกว่า

สุวรรณา เกรียงไกรเพชร ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่องพระอภัยมณี การศึกษา ในเชิงวรรณคดีวิจารณ์ และกล่าวว่างานประพันธ์ส่วนใหญ่ของสุนทรภู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกวี นิพนธ์เรื่องพระอภัยมณีนับสะท้อนให้เห็นว่าสุนทรภู่จะมีปมด้อยในชีวิตครอบครัวอยู่หลาย ประการ และเป็นผู้มีอารมณ์และจิตใจอ้างว้างซึมเศร้า (สุวรรณา เกรียงไกรเพชร 2513 : 66 - 67)

พจนีย์ เห็นพิทักษ์ เสนอปริญาญานิพนธ์เรื่องการวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และได้วิเคราะห์วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่ไว้ 6 เรื่อง คือ นิราศ เมืองแก่ง นิราศพระบาท นิราศภูเขาทอง นิราศพระปฐม นิราศอิเหนา และนิราศ สุพรรณ แล้วสรุปข้อสังเกตและข้อคิดเห็นจากนิราศเรื่องต่างๆ ของสุนทรภู่เป็น 2 ประเด็นคือ

1. ประวัติชีวิตและบุคลิกภาพของสุนทรภู่ที่ปรากฏในนิราศเรื่องต่างๆ เช่น เป็นผู้ว่าเหวขาดที่พัง เดือดร้อนเรื่องรัก จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ชื่อสัตย์สุจริต ศรัทธาในพุทธศาสนา เป็นคนล้าหลังร่ายก้นอยู่ยาก มีอารมณ์อ่อนไหว ซ้ำเลื่องชื่อนี้เกรงใจ เจียมตัว เปิดเผย กตัญญูรู้คุณ มีความคิดก้าวหน้า รักธรรมชาติ ช่างสังเกต มีความคิดริเริ่ม ต้องการความมั่งคั่ง มีรูปงาม และเป็นคนมีอารมณ์ขัน

2. เกี่ยวกับลีลาการเขียนนิราศของสุนทรภู่ พบว่าสุนทรภู่มักแทรกประวัติ ของตนไว้ในนิราศทุกเรื่อง ยกเว้นนิราศอิเหนา ชอบให้รายละเอียดเกี่ยวกับพฤกษศาสตร์ และ สังคมศาสตร์ ชอบแทรกคติชาวบ้าน (Folklore) และแทรกคติ คำขวัญ ข้อคิด ต่างๆ เกี่ยวกับคติโลก คติธรรม ส่วนในด้านลีลาการเขียนนั้นสุนทรภู่มีความจริงใจในการเขียน มีกระบวนการกลั่นกรองที่ดีเด่น ในแง่สุนทรียศาสตร์มีการเล่นคำพ้องรูปพ้องเสียง เล่นเสียงสระ พยัญชนะ สัมผัสนอก สัมผัสในแพรวพราวไปทุกวรรค ชอบใช้คำง่าย ๆ และให้คำเป็นภาษาพูดปนอยู่ด้วย และนิยมบรรยายสภาพสังคม และค่านิยมของสังคมในสมัยนั้นสอดแทรกลงไปด้วย (พจนีย์ เห็นพิทักษ์ 2515 : 141 - 272)

วนิดา ลิขิตกันทิมา (2517) ได้เสนอปริญาญานิพนธ์เรื่อง "การศึกษานุคลิก ภาพของสุนทรภู่ตามหลักจิตวิทยา" ผลการค้นคว้าสรุปได้ว่าบุคลิกภาพของสุนทรภู่ในแง่ ค่านิยม พหุชนคติ อุปนิสัย พบว่าสุนทรภู่มีอุปนิสัยเจ้าชู้ สนใจในการเล่นแร่แปรธาตุ ปราบธนา ความมั่งคั่ง ต้องการให้อายุยืนและมีรูปงาม มีความเชื่อในไสยศาสตร์ค่อนข้าง เบบางกว่า คนร่วมสมัย สนใจวิทยาการที่ค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์ มีความรู้ลึกว่าเหว ไร่ญาติ ชาดมิตร นิยมยกย่องการศึกษาหาความรู้ ต้องการเกียรติยศชื่อเสียง นิยมยกย่องสถาบัน

กษัตริย์และต้องการเจ้านายเป็นที่พึ่งมาก ส่วนในแง่การปรับตัวนั้น สุนทรภู์ปรับตัวไม่ได้ มีบุคลิกภาพไม่มั่นคง และอิทธิพลของบุคลิกภาพของสุนทรภู์มีผลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมอย่างมาก

## ข. เอกสารที่เกี่ยวกับทฤษฎีในการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีวรรณกรรม

ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 บัวโด (Nicolas Boileau 1636 - 1711) นักวิจารณ์ชาวฝรั่งเศสได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่งชื่อ "Art Poétique" บัวโดได้ชี้เฉพาะเจาะจงไปว่าการแต่งแบบใดควรจะทำอย่างใดโบราณผู้ใด เช่นการแต่งมหากาพย์ต้องแต่งตามแบบอย่างของโฮเมอร์ (Homer) หรือของเวอร์จิล (Virgil) อย่างเคร่งครัด ทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรมโดยยึดวรรณกรรมโบราณเป็นมาตรฐานของบัวโดนี้เป็นตำราวรรณคดีวิจารณ์ที่ยอมรับนับถือกันมาจนถึง 2 ศตวรรษ (ครุฑ ๒๕๒๕ : ๕)

ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้มีนักวิจารณ์วรรณคดีที่มีความเห็นต่างไปจากบัวโด เช่น ชาโตบริอันด์ (Chateaubriand, 1768 - 1848) และมาดามเดอ สตาล (Madame de Staël, 1766 - 1817) นักวิจารณ์กลุ่มนี้เห็นสภาพแวดล้อมเป็นเกณฑ์ในการตัดสินพิจารณา วิจัยคุณค่า โดยกล่าวว่าชนบทรอบล้อม วัฒนธรรม การศึกษา ความเจริญ ทางวัตถุ ตลอดจนจิตใจฟ้าอากาศล้วน แต่มีส่วนสัมพันธ์กับวรรณคดีทั้งสิ้น เราจะแยกการตัดสินคุณค่าของวรรณคดีโดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ไม่ได้ วรรณคดีหนึ่ง ๆ แต่งในสมัยหนึ่ง ๆ ย่อมมีสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ แตกต่างกันไป และอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ย่อมมีผลทำให้วรรณคดีแตกต่างกัน การประเมินคุณค่าก็ย่อมจะต้องแตกต่างกันไปด้วย เกณฑ์การพิจารณาวรรณคดีโดยใช้ลักษณะสิ่งแวดล้อมเป็นหลักและไม่นำเอาวรรณคดีต่าง ๆ ไปเปรียบเทียบกับวรรณคดีของกรีกและโรมันนั้น นับว่าเป็นความก้าวหน้าขั้นหนึ่งของทฤษฎีการวิจารณ์วรรณคดี และ วิธีการนี้ก็ได้รับความนิยมในสมัยต่อมา

อย่างไรก็ตามแม้ว่าชาโตบริอันด์ และมาดามเดอ สตาล จะเป็นผู้ริเริ่มแนววิจารณ์ที่ใช้สิ่งแวดล้อมพิจารณาวรรณกรรมเป็นหลัก แต่ผู้ที่วางหลักเกณฑ์การวิจารณ์วรรณคดีให้เป็นแบบวิทยาศาสตร์มากขึ้นก็คือ แซงต์ เบอฟ (Ch. A. Sainte Beuve, 1804 - 1869) แซงต์ เบอฟ เชื่อว่าการศึกษาระบอบวัฒนธรรมและบุคลิกภาพของกวีเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาวรรณคดีอย่างถูกต้อง จึงจำเป็นต้องพิจารณาอิทธิพลของประเทศชาติ ที่นั้ง บิดา และ โดยเฉพาะอิทธิพลของมารดาที่มีต่อกวีอย่างละเอียดถี่ถ้วน โดยเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะทำให้เข้าใจบุคลิกภาพของกวีได้ดี นั่นคือในการวิจารณ์วรรณคดีนั้นผู้วิจารณ์จะต้องพยายามเข้าใจวรรณคดี

เหล่านั้น และอธิบายเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ เสียก่อนอย่างถ่องแท้ แล้วจึงวินิจฉัย (วิทย ศิวะศรียานนท์ 2504 : 300)

ครรรจิต ทะกอง (2525) อธิบายว่าในการวิจารณ์วรรณคดีนั้น แรงด์ เบอฟเอง ก็ได้วินิจฉัยเป็นแต่เพียงอธิบายลักษณะต่าง ๆ พยายามรักษาเหตุผลและหาหลักฐานต่าง ๆ อย่างระมัดระวังโดยให้มีลักษณะใกล้เคียงกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์มากที่สุด และเขาก็ไม่ได้กล่าวว่าวิธีการของเขาถูกต้อง เพราะเขาถือว่ามนุษย์ซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์งานศิลปะนั้นเป็นสิ่งที่ลึกลับซับซ้อน และเป็นการยากที่จะนำทฤษฎีใด ๆ มาตัดสินให้ได้ผลอย่างสมบูรณ์แบบได้ ต่อจากนี้ แท็ง (Taine, 1828 - 1893) ก็ได้ใช้แนวคิดและวิธีการของแรงด์ เบอฟ อย่างเข้มงวดยิ่งขึ้น แต่แต็งกล่าวถึงการวิจารณ์วรรณคดีภายใน 3 หัวข้อเท่านั้นคือเรื่องของชาติ ภาศเวลา และสถานที่ เพราะเขาถือว่าทั้งสามประการนี้เท่านั้นที่มีหลักฐานยืนยันสอบสวนได้แน่นอน และเขาก็ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า เซลเบียร์ มิลตัน สวิฟท์ และไบรอน ต่างก็อยู่ภายใต้กฎทั้งสามนี้ เช่นกัน อย่างไรก็ตามนักวิจารณ์ชาวฝรั่งเศสคนอื่น ๆ เช่น อานาตอล ฟรังส์ (Anatole France) และจูล เลอมาตเร (Jules Lemaitre) ซึ่งได้รับอิทธิพลด้านความคิดของแรงด์ เบอฟ และมาตาม เดอ สตาเอล เป็นสำคัญ มีความเห็นว่าการวิจารณ์นั้นจะทำให้เป็นวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริงไม่ได้ หรือทำได้ก็แต่เฉพาะบางอย่างเท่านั้น เพราะฉะนั้นการวิจารณ์จึงจำเป็นจะต้องวินิจฉัยคุณค่าตามอารมณ์ของผู้วิจารณ์ ซึ่งไม่เรียกว่าการวิจารณ์ แต่ถือว่าเป็นเพียงความประทับใจ (impression) เท่านั้น และถือว่าเป็นความคิดเห็นเฉพาะตัวของผู้วิจารณ์ ไม่มุ่งหมายที่จะให้ผู้ใดเชื่อถือ ในศตวรรษที่ 19 นี้จึงยังมีนักวิจารณ์ที่ใช้ความคิดเห็นส่วนตัวเป็นหลักเกณฑ์การวิจารณ์แบบดั้งเดิม เช่น คาร์ไลล์ (Thomas Carlyle) เฮลลิต (Hazlitt) แลมบ์ (Charles Lamb) นักวิจารณ์เหล่านี้ยังวินิจฉัยคุณค่าด้วยความคิดเห็นที่ตนชอบหรือไม่ชอบ วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ การวิจารณ์จึงไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน แต่อาศัยความสามารถและความรอบรู้ในทางวรรณคดีของผู้วิจารณ์เป็นสำคัญ ความผิดพลาดต่าง ๆ ในการวิจารณ์ก็ขึ้นอยู่กับความรู้และความสามารถส่วนตัวของนักวิจารณ์นั่นเอง ครั้นต่อมาในศตวรรษที่ 20 ก็มีทฤษฎีการวิจารณ์วรรณคดีเกิดขึ้นใหม่หลายทฤษฎี เช่นการวิจารณ์เชิงจิตวิทยา การวิจารณ์เชิงค่านิยม การวิจารณ์เชิงสังคมวิทยา และการวิจารณ์เชิงมาร์กซิสต์ นอกจากนี้ ครรรจิต ทะกอง ยังได้กล่าวถึงข้อควรคำนึงในการวิจารณ์วรรณคดีตามทัศนะของอีเลียต (Eliot, I.S.) ว่า การจะวัดความยิ่งใหญ่ของงานวรรณคดีโดยใช้มาตรฐานของวรรณศิลป์แต่อย่างเดียวนั้น ไม่ได้ แต่จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย และผู้อ่านต้องระลึกไว้เสมอว่าตนเองไม่มีสิทธิ

ที่จะไปตีความของงานวรรณคดีนอกเหนือไปจากความจริงที่ปรากฏอยู่ในงาน การตีความหมายใด ๆ จะต้องตั้งอยู่บนข้อเท็จจริงและมีหลักฐานจากตัวงานมาสนับสนุน สิ่งนี้คือหัวใจของการตีความหมายและวิจารณ์วรรณคดี

ในเรื่องที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมในปัจจุบันนั้น ครรชิต ทะกอง อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้แปลบทความและเอกสารที่สำคัญไว้หลายเรื่องหลายเล่ม เช่น เรื่อง An Introduction to Literary Criticism เรื่อง Literature and Criticism, Five Approaches of Literary Criticism เรื่อง Modern Literary Criticism 1900 - 1970 เป็นการแปลทฤษฎีและตัวอย่างในการวิจารณ์แบบต่าง ๆ อย่างละเอียดและน่าสนใจยิ่ง พอสรุปสาระสำคัญของทฤษฎีต่าง ๆ ได้ดังนี้ (ครรชิต ทะกอง 2525 : 10 - 109)

1. การวิจารณ์วรรณคดีแบบดั้งเดิม (The Traditional Approaches) มีอยู่หลายวิธีเช่น

1.1 การศึกษาวิเคราะห์ข้อความถูกต้องของภาษาที่ใช้ในบทประพันธ์ (Textual Linguistic Approaches) ได้แก่ การชำระวรรณกรรมให้เป็นฉบับที่สมบูรณ์นั่นเอง

1.2 การศึกษาวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์และชีวประวัติ (Historical Biological Approaches) ผู้ศึกษาวิเคราะห์ในแนวนี้เชื่อว่า งานศิลปะมิได้เกิดขึ้นในสุญญากาศ ทำให้มีการศึกษาวิเคราะห์ งานวรรณกรรมทางด้านประวัติศาสตร์และชีวประวัติของผู้แต่งเพราะเชื่อว่างานวรรณกรรมเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตสภาพสังคมในช่วงสมัยของผู้แต่งหรือชีวิตและสภาพสังคมของตัวเองในบทประพันธ์นั้น ๆ บางครั้งยังถือว่างานด้านศิลปะเป็นสิ่งที่ผู้แต่งแต่งขึ้นมาเพื่อถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดที่ตนมีต่อโลกภายนอก รอบ ๆ ตัวผู้แต่งอีกด้วย กล่าวคือเชื่อว่าวรรณคดีเป็นแหล่งหลอมรวมตัวของวัฒนธรรมต่าง ๆ ของสังคมที่ผลิตงานวรรณคดีชิ้นนั้น ๆ แต่ในการวิจารณ์แบบนี้มีข้อควรระวังโดยไม่ยึดมั่นว่างานวรรณคดี คือเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เพราะเราไม่อาจจะเชื่อได้ว่าการเสนอข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ของผู้แต่งนั้นถูกต้องทั้งหมด ส่วนในการศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีโดยศึกษาจากชีวประวัติของผู้แต่งนั้นก็ควรจะระวังเพราะบางครั้งนักประพันธ์อาจเขียนบิดเบือนไปจากความจริง ยิ่งบทประพันธ์ที่ว่าด้วยอดีตชีวประวัติของนักประพันธ์ด้วยแล้ว ยิ่งเชื่อถือได้น้อย และอาจมีบางส่วนที่ผู้แต่งปกปิดไว้จึงอาจเป็นหลักฐานที่เชื่อถือได้เพียงบางส่วนเท่านั้น ตามธรรมดาการวิจารณ์เชิงชีวประวัติมักจะใช้ควบคู่ไปกับการวิจารณ์เชิงประวัติศาสตร์

1.3 การศึกษาวิเคราะห์ด้านจิตลบนใจและปรัชญา (Moral - Philosophical approaches) การวิเคราะห์วรรณคดีแนวนี้มีมานานแล้วตั้งแต่สมัยกรีกและโรมัน นักวิจารณ์กลุ่มนี้ถือว่าหน้าที่หลักของวรรณกรรมคือการมุ่งสอนคติธรรม ทั้งในเชิงศาสนาและเชิงปรัชญา กล่าวคือวรรณคดีมีหน้าที่สอนและให้แง่คิดในการประพฤติตนในการดำรงชีวิต สอนให้คนทำดี และเสนอเรื่องความจริงในชีวิตต่าง ๆ จึงควรศึกษาวรรณคดีทั้งที่เป็นวิธีการ (means) ของวรรณคดี และศึกษาจุดหมายปลายทาง (ends) ของวรรณคดีว่ามีผลกระทบต่อตัวมนุษย์อย่างไร การศึกษาเนื้อหา (Content) ของวรรณคดีจึงเป็นสิ่งจำเป็นของการศึกษาแนวนี้

2. การวิเคราะห์วรรณคดีเชิงจิตวิทยา (The Psychological Approach) วรรณคดีในแนวนี้มีมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาล ผู้เริ่มวิเคราะห์วรรณคดีในแนวนี้ก็คือ อริสโตเติล ผู้ตั้งทฤษฎีโศกนาฏกรรมว่าเกิดจากอารมณ์สงสารและความหวาดกลัว ฯลฯ ต่อมาในศตวรรษที่ 20 จึงมีผู้นำทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ และคานคิสส์ไปใช้ การวิเคราะห์วรรณคดีตามแนวนี้ ผู้วิจารณ์นำเอาการวิจารณ์ไปผูกพันหรือโยงกับจิตวิทยาวิเคราะห์อย่างใกล้ชิด จนลืมนึกถึงคุณค่าทางด้านอื่น ๆ ของวรรณคดีไป นักวิจารณ์บางคนก็ศึกษาลักษณะหมกมุ่นในชีวิตของกวี บางคนว่ามีความสัมพันธ์โดยตรงกับผลงานนั้น โดยพยายามแสวงหาข้อมูลหรือร่องรอยต่าง ๆ ในรูปของสัญลักษณ์ที่กวีใช้มาสนับสนุน ทั้งนี้พวกเขาลืมคิดไปกว่าวรรณคดีนั้นเป็นเรื่องสมมุติ ไม่จำเป็นต้องเชื่อมโยงไปถึงตัวละครในวรรณกรรมจะต้องเหมือนกับชีวิตมนุษย์ในโลกแห่งความจริง ดังนั้นการนำหลักจิตวิทยาวิเคราะห์วรรณคดีโดยไม่คำนึงถึงหลักอันนี้ จึงกลายเป็นการแจกแจงพฤติกรรมของตัวละครประเภทต่าง ๆ ที่นักจิตวิทยากำหนดเอาไว้ จึงมิได้เป็นเครื่องช่วยในการวินิจฉัยคุณค่าวรรณคดีแต่อย่างใด

3. การวิเคราะห์วรรณคดีตามความเชื่อโบราณ (Mythological Archetypal Approach) การวิเคราะห์แนวนี้เกิดจากการศึกษาของนักมนุษยวิทยาที่พบว่าความเชื่อทางศาสนา ประเพณี ระบบสังคม ตลอดจนคติพื้นบ้านและนิทานพื้นเมืองของชนชาติต่าง ๆ จะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันอยู่อย่างน่าประหลาด ส่วนที่มีความคล้ายคลึงกันและเกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันนี้มีลักษณะเป็นสากล สามารถนำเอามาจัดแยกประเภทและรวบรวมเป็นแบบ (Type) หนึ่ง ๆ ได้ แม้มนุษย์ที่อยู่ห่างไกลกันคนละซีกโลกก็จะมีแบบความคิดนี้คล้ายคลึงกันได้ เช่น ความคิด เกี่ยวกับบาป บุญคุณโทษ ความเชื่อเกี่ยวกับ ดิน น้ำ ลม ไฟ ในทางมนุษยวิทยาเรียกลักษณะความเชื่อดังกล่าวว่าเป็นความเชื่อโบราณหรือตำนานปรัมปรา (Myth)

ในด้านวรรณคดี นักวิเคราะห์วรรณคดีตามแนวความเชื่อโบราณถือว่าลักษณะ  
 ต้นแบบ (archetypes) ที่เกิดซ้ำกันเป็นวัฏจักร ได้แก่ การตีตัวออกห่าง (Withdrawal) การ  
 กลับสู่สถานภาพเดิม (return) การตาย การเกิดใหม่ กระบวนการเกี่ยวกับการรู้สึกผิด (pattern  
 of guilt) และความสิ้นสุด (aspiration) การพลีชีพ หรือการเสียสละต่าง ๆ ตลอดจนพิธีการ  
 เกี่ยวกับการห้ามพิธีการเกี่ยวกับการเลี้ยงขอบคุณในความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร  
 ต่าง ๆ และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการริเริ่มลงมือทำกิจกรรมใด ๆ แนวคิดเหล่านี้จะปรากฏอยู่ในวรรณ  
 คดี ไม่ว่าผู้แต่งจะตั้งใจหรือไม่ และการแสดงมักปรากฏออกมาในรูปของจินตภาพหรือสัญลักษณ์  
 นักวิเคราะห์วรรณกรรมแนวนี้ จึงต้องค้นหาสัญลักษณ์ต่าง ๆ ออกมาวิเคราะห์ เช่น สัญลักษณ์ที่  
 ใช้ พระแม่ธรณี น้ำ ทะเล แม่น้ำ ดวงอาทิตย์ สี วงกลม ต้นแบบเกี่ยวกับผู้หญิงเกี่ยวกับ  
 เพื่อนตาย เกี่ยวกับลมและลมหายใจ เกี่ยวกับเรือ สุนัข และทะเลทราย เป็นต้น นอกจากนี้ยัง  
 ต้องวิเคราะห์อนุภาค (motif) หรือจุดสำคัญของเรื่องที่เป็นกระบวนการต้นแบบ เช่น อนุภาคที่เกี่ยว  
 กับการสร้างหรือกำเนิด (Creation) ความเป็นอมตะ (Immortality) และต้นแบบของตัวเอกของ  
 เรื่อง (Hero Archetypes)

ประจักษ์ สายแสง ได้แปลทฤษฎีในการวิเคราะห์วรรณคดี (Theory of  
 Literature) ของเรอเน เวเล (Rene Wellek) จากหนังสือชื่อ Concepts of Criticism  
 สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ (ประจักษ์ สายแสง 2522 : 4)

#### 1. การศึกษาวรรณคดีโดยวิธีศึกษารอบนอก (The extrinsic approach)

ประกอบด้วย

- ก. การศึกษาวรรณคดีและชีวประวัติของผู้แต่ง
- ข. การศึกษาวรรณคดีและจิตวิทยา
- ค. การศึกษาวรรณคดีและสังคม
- ง. การศึกษาวรรณคดีและความคิด (Ideas)
- จ. การศึกษาวรรณคดีและศิลปะต่าง ๆ

#### 2. การศึกษาวรรณคดีโดยวิธีการศึกษาภายใน (The intrinsic study of literature)

- ก. การศึกษาอันหลังคุณ
- ข. แนวการเขียน
- ค. สัญลักษณ์ และสำนวนการเขียน
- ง. ประเภท (genres)
- จ. ประวัติวรรณคดี



คอมเบส (Coombes, H.) กล่าวถึง การวิจารณ์วรรณคดีในปัจจุบันว่า (ครุฑทิศ  
ทะทอง 2525 : 3)

การวิจารณ์วรรณคดีคือการชี้ให้เห็นรายละเอียดที่เกี่ยวกับงานวรรณกรรมเพื่อให้  
ผู้อ่านสนใจและเข้าใจในประติมากรรมที่มีอยู่ในงานประพันธ์นั้น ๆ หรือเปิดเผยให้เห็นถึงองค์  
ประกอบต่าง ๆ ในงานวรรณกรรมที่ทำให้งานชิ้นนั้นมีคุณค่า นั่นคือการวิจารณ์จะต้อง ครอบคลุม  
ถึงเรื่องต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์รายละเอียด (analysis)
2. การอธิบายความหรือการให้ความกระจ่างในสิ่งที่ได้วิเคราะห์
3. การตีความของสิ่งที่วิเคราะห์ (interpretation)
4. การประเมินค่า (appraisal)

จากแนวคิดของคอมเบสเองที่ให้นักวิจารณ์วรรณคดีในปัจจุบันให้ความสำคัญต่อ  
รายละเอียดต่าง ๆ ในตัวงาน ศึกษาเหตุการณ์ทางด้านประวัติศาสตร์ หรือชีวประวัติส่วนตัวของ  
ผู้แต่งที่เกี่ยวข้องบางประการ ตลอดจนการตีความหมายที่สำคัญ ๆ บางอย่างที่ปรากฏในตัว  
งานก่อนที่จะตัดสินลงไปว่างานชิ้นนั้นมีคุณค่าหรือไม่เพียงใด การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบ  
วรรณกรรมนิทานคำกลอนรองสุนทรภู่เพื่อสืบค้นหาผู้แต่งเรื่องจันทโครบในครั้งนี้จึงใช้ทฤษฎี  
ของคอมเบสเป็นกรอบคิดในการวิจัย

### บทที่ 3

## วิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะเนื้อหาในวรรณกรรม นิทานคำกลอนของสุนทรภู่

### 1. ลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่

#### 1.1 สิ่งทไรภาพ

เรื่องสิ่งทไรภาพ เป็นนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ในสมัยตอนต้นรัชกาลที่ 2 (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 208) ลักษณะคำประพันธ์เป็นกลอนสุภาพ ขึ้นต้นด้วยวรรครับ เนื้อความที่ชำระแล้วยังไม่จบ และมีจำนวน 15 เล่มสมุดไทย ไม่ปรากฏเวลาที่แต่ง และปีที่พิมพ์ครั้งแรก เดือนใจ สิ้นทะเลเกิด ค้นพบแต่เพียงว่านิทานเรื่องนี้เคยตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ครุสมิธ และโรงพิมพ์ครูเทพ (เดือนใจ สิ้นทะเลเกิด 2520 : 23, 26) ไม่ได้บอกจุดมุ่งหมายในการแต่ง ทอสนนิษฐานได้ว่าคงแต่งเพื่อให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน ช่วยแก้เหงาและคลายทุกข์ตามลักษณะและคุณสมบัติของนิทานทั้งหลายดังที่ ศิราพร จิตะฐาน กล่าวไว้ว่า โลกของนิทานเป็นอีกโลกหนึ่งที่ทำให้ความแปลกใหม่ ให้ความพอใจแก่ผู้ฟังโดยแท้ ทำให้ผู้ฟังลืมความยากลำบาก และออกมาจากความจำเจในชีวิตประจำวันได้ชั่วคราว (ศิราพร จิตะฐาน 2523 : ข) อนึ่ง เมื่อปรากฏว่านิทานเรื่องนี้เคยมีโรงพิมพ์ถึงสองแห่งตีพิมพ์ ผู้แต่งคือสุนทรภู่น่าจะได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินตราด้วย อีกทางหนึ่ง จึงอาจสันนิษฐานได้ว่านอกจากจะแต่งขึ้นเพื่อปลอบประโลมใจผู้อ่านแล้วจึงอาจแต่งเพื่อเลี้ยงชีพอีกทางหนึ่ง

#### 1.2 โคบุตร

เรื่องโคบุตรเป็นนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ แต่งประมาณรัชกาลที่ 1 (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 208) ลักษณะคำประพันธ์แต่งเป็นกลอนสุภาพขึ้นต้นด้วยวรรครับ เนื้อความที่ชำระแล้วยังไม่จบ มีจำนวน 8 เล่มสมุดไทย ไม่ปรากฏปีที่แต่ง และปีที่ตีพิมพ์ครั้งแรก เดือนใจ สิ้นทะเลเกิด ค้นพบแต่เพียงว่า นิทานเรื่องนี้เคยตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์วัดเกาะ แต่ไม่ทราบปีที่พิมพ์ (เดือนใจ สิ้นทะเลเกิด 2520 : ภาคผนวก) ส่วนจุดมุ่งหมายในการแต่งนั้น กวีบอกไว้ว่า

|                                 |                                   |
|---------------------------------|-----------------------------------|
| “ฉันชื่อภูรู้เรื่องประจักษ์แจ้ง | จึงแสดงคำคิดประดิษฐถวาย           |
| ตามสติริเริ่มเรื่องนิยาย        | ให้เพริดพราวพริ้งเพราะเสนาะกลอนฯ” |

จากคำกลอนตอนนี้ทำให้สันนิษฐานว่าสุนทรภู่แต่ง “ถวาย” เจ้านายพระองค์ใด พระองค์หนึ่ง และคิดประดิษฐ์นิทานนี้ขึ้นเพื่อ “ให้เพริศพรายพริ้งเพราะเสนาะกลอน”

### 1.3 ลักษณะวงศ์

เรื่องลักษณะวงศ์เป็นนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ แต่งประมาณรัชกาลที่ 3 (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 208) ลักษณะคำประพันธ์แต่งเป็นกลอนสุภาพ ขึ้นต้นด้วยวรรครับ มีจำนวน 9 เล่มสมุดไทย เนื้อความที่มหัศจรรย์ เรื่องฤทธิ์ อำนาจได้ถึงตอน “เปิดโกษา พราหมณ์เกษร” เตือนใจ สิ้นทะเลเกิด ค้นพบว่า นิทานเรื่องนี้เคยตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสมิธ และ โรงพิมพ์นายเทพ แต่ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ครั้งแรก ส่วนจุดมุ่งหมายในการแต่งนั้น กวีบอกไว้ว่า “สุดเสียดายด้วยนิยายจะจ่อมจม จึงนิยมแต่งบทพจนนา”

### 1.4 จันทโครบ

เรื่องจันทโครบเป็นนิทานคำกลอน ซึ่งสุนทรภู่แต่งในรัชกาลที่ 1 (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 208) นิทานเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีปัญหาเกี่ยวกับผู้แต่ง อนึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงได้อธิษฐานคำเล่ากันว่า สุนทรภู่เป็นผู้แต่งเรื่องพระสมุทร จันทโครบ และนครกายด้วย แต่เมื่อสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงตรวจสอบสำนวนแล้ว ทรงเห็นว่าไม่ใช่สำนวนของสุนทรภู่ทั้งสามเรื่อง (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ 2513 : 42 - 45) เรื่องจันทโครบแต่งด้วยกลอนสุภาพ ขึ้นต้นด้วยวรรครับ ซึ่งไปจากนิทานทั้งสามเรื่องที่กล่าวมาแล้ว ตอนเริ่มเรื่องกับออกจุดมุ่งหมายในการแต่งไว้ชัดเจนว่า

“จะกล่าวกาลกีนีาริ้วย ให้แจ้งชายกุลบุตรที่ฝึกสอน”

นิทานเรื่องนี้ เตือนใจ สิ้นทะเลเกิด ค้นพบว่า เป็นหนังสือที่เคยตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสมิธ โรงพิมพ์นายเทพ และโรงพิมพ์วัดเกาะ แต่ไม่ทราบปีที่พิมพ์ครั้งแรก อย่างไรก็ตามแม้ว่านิทานเรื่องนี้จะมีปัญหาเกี่ยวกับผู้แต่งว่าจะเป็นสุนทรภู่หรือไม่ แต่การที่ได้รับการตีพิมพ์อย่างแพร่หลายถึงตามโรงพิมพ์ย่อมเป็นหลักประกันได้ว่านิทานเรื่องนี้ได้รับความนิยมมากเพียงไร

## 2. เนื้อหา

### 2.1 สิงหไกรภพ

กล่าวถึงท้าวอินธุมาศและมเหสีผู้ครองเมืองโกญจา เกิดมีโจรห้าร้อยทำความเดือดร้อนให้แก่ราษฎร หลังการปราบปรามครั้งใหญ่ นายโจรและบริวารเสียชีวิต ท้ายอินธุมาศรับบุตรโจรมาเลี้ยงไว้เป็นบุตรบุญธรรม ให้ชื่อว่า "คงคาประลัย" จนภายหลังเมื่อพระมเหสีมีครรภ์ คงคาประลัยก็แย่งชิงราชบัลลังก์ ท้าวอินธุมาศกับมเหสีต้องไปอยู่ในป่า และประสูติโอรสในไร่แดง ต่อมาพราหมณ์จินดาผู้เป็นบุตรพราหมณ์รู้จากคำรำลึกษณาจุลจักรว่า พระโอรสเป็นผู้มีบุญวาสนาจึงมาลักพาตัวไป พบยักษ์พินทุมารผู้เฝ้าต้นยาวิเศษอยู่ในหุบเขา ยักษ์พินทุมารก็รับสองกุมารเป็นบุตรบุญธรรม ขอนมจากนางไกรสรมาเลี้ยงพระโอรสแล้วตั้งชื่อให้ว่า "สิงหไกรภพ" ต่อมาสองกุมารโหม่โหม่ยาเกินกลายร้ายเป็นนกแก้วแล้วพากันหนี ยักษ์พินทุมารติดตามไปจนขาดใจตายที่เชิงเขา สองกุมารลงมาหัดศก แล้วพากันกลับบ้านเดิมของพราหมณ์จินดา ภายหลังสิงหไกรภพรู้ว่าตนมิใช่โอรสของพราหมณ์จึงกินโหม่ยากลายร่างเป็นนกแก้ว แล้วเข้าเมืองมารันอันเป็นเมืองของพญายักษ์จัดหัตถ์กร ลักลอบได้เสียกับนางสร้อยสุดา แล้วพานางสร้อยสุดาหนี ท้าวจัดหัตถ์กรตามไปรบแย่งนางคืนมา สิงหไกรภพกลับไปครองเมืองโกญจา ให้พราหมณ์จินดาถือศีลมาสู่ขอนางสร้อยสุดา ท้าวจัดหัตถ์กรไม่ยอมยกให้ ยกทัพมารบกับสิงหไกรภพจนตายในที่รบ สิงหไกรภพได้รับนางสร้อยสุดามายังเมืองโกญจา มอบรามวงศ์ผู้เป็นโอรสให้อยู่กับนางมณฑาทิผู้เป็นยาย แล้วให้พราหมณ์จินดาไปปกครองเมืองมารัน จนรามวงศ์เป็นหนุ่ม สิงหไกรภพก็ส่งสารไปบอกให้รามวงศ์ไปหาคทัญญา รามวงศ์ถูกวิรุณพัฒซึ่งเป็นที่เลี้ยงดูไปให้ท้าวเทพาสุราราชฆ่า แต่พระอินทร์มาช่วยคุ้มครองนางแก้วกิริณีธิดาของท้าวเทพาสุราราช รามวงศ์พานางแก้วกิริณีหนีมาพบนางอองออยกลางป่า นางอองออยทำมายาลวงนางแก้วกิริณีไปฆ่าโดยโยนทิ้งน้ำไป นางแก้วกิริณีรอดตายได้อยู่กับพระฤาษีในป่า รามวงศ์เสียใจจึงบวชเป็นฤาษี สิงหไกรภพออกตามหารามวงศ์ ฆ่าท้าวเทพาสุราราชและท้าวประลัยกัลป์ตาย แล้วครองเมืองกาจวาศและได้นางเทพกษิณมเหสีของท้าวเทพาสุราราชเป็นเมีย นางสร้อยสุดาให้วัยสุริยาผู้พี่ชายของพราหมณ์จินดาตามสิงหไกรภพ สิงหไกรภพคืนเมืองโกญจา ยกเหมววรรณราชธิดาเป็นรางวัลแก่วัยสุริยา แล้วส่งวัยสุริยาตามหารามวงศ์ให้พบก่อนจึงจะอภิเษกให้นางเทพกษิณราให้นางยักขิณีเมียท้าวประลัยกัลป์ทำเสน่ห์จนสิงหไกรภพลุ่มหลง นางสร้อยสุดาส่งข่าวให้พราหมณ์จินดามาแก้เสน่ห์ นางเทพกษิณราหนีออกจากเมือง

ฝ่ายรามวงศ์ก็ยั่วถือศีลภาวนาอยู่ในป่า พบนางทั้ง 7 พบพระเทวราช และพบ นางระนี นางปิกษีผู้เป็นบุตรของพระยานาค และยักษ์มีฤทธิ์ มีเขี้ยวเพชร ทั้งหมดนี้ต่างถือ เพศเป็นนักบวชติดตามปรณินิบัติรามวงศ์ จนเข้าเมืองกาลเนตร พญายักษ์ผู้เหี้ยมโหดและมี ดวงตาเป็นไฟประลัยกัลป์ นางระนีและนางปิกษีอาสารามวงศ์ออกรบ จนฆ่ากาลเนตรตาย พร้อมกับร่างของนางทั้งสองก็มอดไหม้ไป เหลือเพียงเขี้ยวเพชร รามวงศ์และบริวารเก็บเขี้ยวเพชร มาได้ คร่ำครวญรำไห้และเตรียมหาน้ำมาประพรม เพื่อให้สองนางคืนชีพามาใหม่

หมดเนื้อความที่ชำระไว้แต่เพียงเท่านี้

## 2.2 โคบุตร

โคบุตรเป็นบุตรพระอาทิตย์และนางเทพอัปสร ราชสีห์เลี้ยงมาจนโต เมื่อโตเป็นหนุ่ม พระอาทิตย์ลงมานิมิตเครื่องเทพศาสตราไว้ให้ภายในกาย แล้วบอกทิศให้ไปหาคุ้ ก่อนไปนาง ราชสีห์ให้ยาชุบชีวิตแก่โคบุตรด้วย กล่าวถึงเมืองพาราณสี ไปทิศแยกราชบัลลังก์ นางมณีสคร กับพระอรุณ ธิดาและโอรสหนีออกจากเมือง ถูกยักษ์ 4 ตนจับตัวไว้ โคบุตรผ่านมาพบจึง ช่วยไว้ ยักษ์ทั้งสี่ถวายตัวรับใช้ โคบุตรช่วยกู้บ้านเมืองชุบชีวิตท้าวพรหมทัตและมเหสี ต่อมา โคบุตรกับพระอรุณออกเที่ยวป่า เกิดรบพุ่งกับวิชาธร และไปรักษาพนพญากระบี่ในป่าหิมพานต์ มาช่วยรบ หักถันสุมีจอา จนหักถันสุมีจอาตายจึงพาพระอรุณเดินทางต่อไป พบนางยักษ์ณีแปลง ลวงโคบุตรไปยังเมืองนิมิตที่กลางป่า โคบุตรรู้ความจริงจึงจากนางไป จนได้พบนกขุนทอง พา นกขุนทองเข้าเมืองภายหลังของท้าวพลวิราช โคบุตรให้นกขุนทองสื่อสารรักจนได้นางอำพันมาลา แล้วพานางอำพันมาลาหนีกลับไปยังเมืองพาราณสี พระอาทิตย์ลงมาสร้างเมืองปรากฏการบรรพต และอภิเษกโคบุตรให้ครองกับนางมณีสครและนางอำพันมาลา

นางอำพันมาลาซึ่งเป็นมเหสีฝ่ายซ้าย เห็นโคบุตรรักนางมณีสครมากกว่า นางจึง ให้เถรกระอำทำเสน่ห์ นางมณีสครให้นกขุนทองไปบอกพระอรุณมาจับเสน่ห์ โคบุตรทราบความ จริงก็กริ้ว จึงให้ประหารนางอำพันมาลา แต่พระอรุณขอโทษไว้ โคบุตรจึงให้รับนางอำพัน มาลาซึ่งขณะนั้นกำลังมีครรภ์แก่ออกจากเมืองไป

เนื้อความที่ชำระไว้จบลงเพียงแค่นี้

### 2.3 ลักษณะวงศ์

ท้าวพรหมทัตพร้อมด้วยมเหสีชื่อนางสุวรรณอำภา และโอรสซึ่งมีพระชนมายุได้ 8  
ชันษา ชื่อพระลักษณวงศ์ ได้พากันประพาสป่าพร้อมด้วยข้าราชการ นางยักษิณีเห็นท้าว  
พรหมทัตก็นิกรักรัก จึงแปลงเป็นกวางทองมาล่อ จนท้าวพรหมทัตตามไปในป่าลึก จึงกลายร่าง  
เป็นยักษ์แล้วไล่โค่นนางสุวรรณอำภาว่าล่อลวงมาให้ยักษ์จับกิน ท้าวพรหมทัตตกใจจนสลบ  
พอนั้นตื่นมาก็พบนางยักษ์แปลงเป็นสาวงามก็หลงรัก และสั่งให้ประหารนางสุวรรณอำภากับ  
พระลักษณวงศ์ แต่พระขมวดแอบปล่อยไป ท้าวพรหมทัตรับนางยักษ์แปลงไปครองเมือง  
และมีธิดาองค์หนึ่งชื่อ "ทศโกศุม"

ฝ่ายพระลักษณวงศ์ระหกระเหินไปกับพระชนนีในป่า วันหนึ่งขณะหลบไหลอยู่  
ยักษ์ชื่อท้าววิรุณมาศ ซึ่งครอบครองเมืองมยุราได้มาพบเข้า และจับบังคับนางสุวรรณอำภาไป  
บ้านเมืองตน โดยสะกดพระลักษณวงศ์จนหลบไหลไม่ได้สติ ท้าววิรุณมาศนั้นตั้งใจจะพานาง  
สุวรรณอำภาไปเลี้ยงดูในตำแหน่งมเหสี แต่ก็ไม่อาจล่วงเกินนางได้ เพราะนางอธิษฐานให้เทพ  
คุ้มครองและบันดาลให้เพศในกายของนางหายไป ฝ่ายลักษณวงศ์ตื่นขึ้นไม่พบนางสุวรรณอำภา  
ก็คร่ำครวญหาและเดินทางต่อไปจนถึงอาศรมพระฤาษี ได้เล่าเรียนวิชาอาคมต่าง ๆ จากพระ  
ฤาษีจนชำนาญ ขณะอยู่กับพระฤาษีนั้นก็ได้เป็นเพื่อนเล่นกับนางทิพเกสร เด็กผู้หญิงที่พระฤาษี  
เก็บมาจากดอกบัวหลังจากลักษณวงศ์เรียนวิชาสำเร็จแล้วก็ลาพระฤาษีและนางทิพเกสรไปช่วย  
เหลือมารดา ได้ฆ่าท้าววิรุณมาศตาย แล้วครอบครองเมืองยักษ์ ยกทัพยักษ์ไปยังเมืองบิศา  
ฆานางยักษ์แปลงตายแล้วได้ครอบครองเมือง

ฝ่ายนางทิพเกสรก็เติบโตเป็นสาวและพระฤาษีตายลง นางจึงไปอาศัยอยู่กับกนิรี  
พี่น้องห้าคน ต่อมาลักษณวงศ์เดินทางมารับนางทิพเกสร และได้นางกนิรีทั้งห้าเป็นเมีย แล้วลา  
จากนางกนิรีรอนแรมมาในป่ากับนางทิพเกสร ขณะที่ทั้งสองหลบไหลอยู่ในป่า มนังสาวิชาธร  
ก็ได้มาลักพาทิพเกสรไป ยังไม่ทันจะได้ลงลามาก็มีวิชาธรอีกคนหนึ่งจะมาแย่งชิงนาง จึงเกิด  
การต่อสู้จนตายทั้งคู่ นางทิพเกสรจึงเดินทางตามหาพระลักษณวงศ์ ขณะนั้นนางตั้งครรรภ์แล้ว  
เทวดาเกรงว่านางจะได้รับอันตรายในการเดินป่า จึงให้แปลงเพศเป็นพราหมณ์ ทางด้าน  
ลักษณวงศ์ติดตามหานางอยู่เป็นเวลานาน จนเข้าไปในเมืองของท้าวกรดสุริยกาล และได้นาง  
ยี่สุนสุมาลีธิดาเจ้าเมืองเป็นชายา ท้าวกรดสุริยกาลยกบ้านเมืองให้ครอบครอง นางทิพเกสรหรือ  
พราหมณ์เกสรเดินทางมาถึงเมืองนี้ ทราบข่าวพระลักษณวงศ์ จึงถวายตัวเข้ารับราชการใกล้ชิด  
ลักษณวงศ์ก็โปรดปรานนางมาก นางยี่สุนธิดาจึงใส่ร้ายพราหมณ์เกสรว่าลวนลามนาง พระ  
ลักษณวงศ์ก็โกรธให้นำพราหมณ์เกสรไปประหาร เมื่อนางตายก็กลายเป็นหญิงตามเดิมพร้อมกับ

ประสูติพระราชโอรสออกมา ลักษณะวงศ์รู้ความจริงก็เศร้าเสียใจมาก และได้จัดพิธีศพให้แก่นางอย่างสมเกียรติ

ความตามที่มีมหาหริศ เรื่องฤทธิ์ชำระก็จบลงเพียงนี้

## 2.4 จันทโครบ

ท้าวพรหมหัตถ์เมื่อทราบภาพลงก็ต้องการยกราชสมบัติให้แก่จันทโครบ แต่มีประเพณีว่า ผู้ครองราชสมบัติจะต้องเชี่ยวชาญในศิลปศาสตร์ทั้งปวง จันทโครบจึงลาพระราชบิดาออกไป เสด็จแสวงหาพระอาจารย์ในป่า และได้เล่าเรียนวิชากับพระฤๅษีจนสำเร็จก็ลากลับบ้านเมืองพระฤๅษีเสกขนิมราเป็นนางงามใส่ไว้ในหมอบ มอบให้จันทโครบและสั่งว่าให้ไปตั้งบ้านเมืองแล้วจึงเปิดดู จันทโครบเดินทางมาได้ 15 วันก็อดใจรอไม่ไหว เปิดหมอบเห็นนางนิมรา ได้เลิ่กกับนางแล้วพากันเดินทางต่อไปจนพบนายโจรคุมบริวารห้าร้อย เกิดการรบพุ่งแย่งชิงนางกัน จนในที่สุดนางนิมราก็ยื่นด้ามพระขรรค์ให้นายโจร นายโจรฆ่าจันทโครบตาย ได้นางนิมราแล้วทิ้งนางไป เพราะชิงชิงใจชั่วของนาง นางนิมราเดินทางไปพบพระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นเหยี่ยวผ่านมา นางยินยอมจะสมสู่กับเหยี่ยวเพียงเพื่อแลกกับอาหาร พระอินทร์จึงแปลงมาเป็นเหยี่ยวก็โกรธจึงสาปนางให้เป็นชะนี แล้วรูปชีวิตจันทโครบขึ้นมาใหม่ ซึ่งนางให้โยนหาคู่ จันทโครบเดินทางถึงถ้ำมูงสินธุ์มาพบนาคยักษิตายแล้วจึงเข้าถ้ำได้นางมูงสินธุ์

ความที่ชำระไว้ก็จบลงเพียงนี้

## 3. แนวเรื่อง

### 3.1 สิ่งนโกรภพ

แนวเรื่องใหญ่ที่พบในเรื่องนี้คือความรักและการผจญภัยของตัวเอกและตัวละครชั้นลูกของตัวเอกก็ต้องประสบปัญหาดังกล่าวเช่นเดียวกัน จะเห็นได้ชัดตั้งแต่สิ่งนโกรภพต้องออกไปต่อสู้โลกดุมลำพัง รบกับยักษ์ และลักนางสร้อยสุดา จนได้นางมาครองแล้วก็พัวพันกับสงครามต่อไปอีก ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามารถของตัวเอกซึ่งเก่งทั้งรบและรัก

ในแนวเรื่องใหญ่ก็มีแนวเรื่องย่อยอีก 3 แนวคือ เรื่องการชิงชังระหว่างภรรยาหลวงกับภรณาน้อย มีบทบาทของโจรห้าร้อยมาเกี่ยวข้อง ซึ่งผลักดันให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ นานาแก่ตัวเอก และแนวเรื่องย่อยที่เห็นเด่นชัดก็คือ ตัวเอก หรือตัวละครสำคัญจะต้องมีการเดินป่า ฆ่ายักษ์ และลักนาง



### 3.2 โศปนา

แนวเรื่องใหญ่ที่พบก็คือความรักและการผจญภัยของตัวเอง ซึ่งเป็นการผจญภัยที่เต็มไปด้วยอิทธิฤทธิ์ อภินิหารอันส่งผลให้ตัวเองมีอำนาจและมีบารมีเพิ่มขึ้นทุกครั้งที่ไป ในเรื่องรัก ตัวเองก็เป็นผู้กำชัยชนะ สามารถพิชิตใจหญิงงามได้โดยไม่มีข้อกังขา ได้ครองทั้งนางอำพันมาลา และนางมณีนีลาครออย่างง่ายดาย จนทำให้เห็นแนวเรื่องย่อยเด่นชัด คล้ายกับเรื่องสิงหนกรรณ คือ การวิวาหมงคลระหว่างภรรยาหลวงกับภรณาน้อย และแสดงให้เห็นว่าก่อนที่ตัวเองจะมีชีวิตที่สมบูรณ์ก็ต้องเดินป่า ฆ่ายักษ์ และลักนาง อันแสดงให้เห็นถึงความเก่งกล้าสามารถของตัวเอง และให้ความสำคัญกับกำเนิดของตัวเองละครฝ่ายชาย

### 3.3 ลักษณะวงศ์

แนวเรื่องใหญ่ก็คือเป็นเรื่องของความรักและการผจญภัย ได้แก่ การกล่าวถึงความรักของแม่ที่มีต่อลูก ความรักของลูกที่มีต่อแม่ ความรักของสามีภรรยา การผจญภัยอันตรายนานาด้วยการทำสงคราม เพื่อรักษาเกียรติและศักดิ์ศรีของลูกผู้ชาย

แนวเรื่องย่อย 3 แนวคือ เดินป่า ฆ่ายักษ์ และลักนาง การชิงอำนาจระหว่างเมียน้อยกับเมียหลวง แนวเรื่องย่อยที่เด่นมากในเรื่องนี้คือลักษณะของรักที่เป็นโศกนาฏกรรมของปัจเจกบุคคล ความเศร้าโศกอันเนื่องจากการพลัดพรากจากรัก ความไม่สมหวังในรัก และ การสูญเสียรักนั้นให้อารมณ์สะเทือนใจสูงมาก เพราะเป็นความผูกพันทางใจของปัจเจกบุคคล

### 3.4 จันทโครบ

แนวเรื่องใหญ่ก็คือความรักและการผจญภัย จันทโครบพบรักและเพราะรักนั้นทำให้ต้องผจญภัย เสี่ยงอันตรายจนต้องสูญเสียชีวิต อันนับได้ว่าเป็นการผจญภัยที่ยิ่งใหญ่ยิ่งกว่าตัวละครใด ๆ ในสามเรื่องข้างต้น แม้จะฟื้นคืนชีพมาใหม่ จันทโครบก็ผจญภัยอย่างเดียวดายต่อสู้กับหุ่นพยนต์ยักษ์จนได้ชัยชนะและมีรักเป็นบำเหน็จแนวเรื่องใหญ่ในเรื่องนี้ที่มีลักษณะเด่นและประทับใจผู้อ่าน ฟังอย่างมากก็คือ การแสดงพฤติกรรมของหญิงแพศยา เพราะความแพศยา กาลิธองนาง เพราะรักที่จันทโครบมอบให้นาง และเพราะนางรักชายอื่นได้พร้อมกันในคราวเดียว จึงทำให้เรื่องนี้มีมนต์ลึกลับ น่าสนใจ แปลกใหม่ และชวนให้ติดตามอย่างยิ่ง

ส่วนแนวเรื่องย่อยมี 3 แนวคือ มีการเดินป่า ม่ายักษ์ ลักนาง มีบทบาทของโจรห้าร้อยมาเกี่ยวข้องและเป็นตัวกำหนดให้เหตุการณ์ใหม่ผันแปร และแสดงแง่คิดในลักษณะของ “กรรมลิขิต” อันมุ่งสอดแทรกคติเตือนใจให้ผู้อ่านได้ตระหนักในบทบาทหรือการกระทำอันผิดประเพณีและส่งผลให้ผู้กระทำประสบชะตากรรมอย่างนางโมรา

## สรุปข้อสังเกตเกี่ยวกับเนื้อหาและแนวเรื่อง

1. ลักษณะทั่วไปของนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ แต่งขึ้นเองตามที่ได้ยินได้ฟังมาบ้าง คิดประดิษฐ์ขึ้นเองบ้าง แต่งเพื่อถวายเจ้านาย และให้ความเพลิดเพลินบันเทิงใจแก่ผู้อ่าน โดยพยายามสอดแทรกคำสอนตามปรัชญาพุทธศาสนาในเรื่องที่เกี่ยวกับบาปบุญคุณโทษ และกรรมลิขิต และโดยที่ผู้เขียนได้รับเนื้อเรื่องมาจากเรื่องที่เล่ากันในสังคม จึงได้สะท้อนภาพสังคมต่าง ๆ ไว้ด้วย ส่วนรูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้นั้นเป็นคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพ ที่เป็นเช่นนี้ทั้งนี้สอดคล้องกับคำกล่าวของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ว่า วรรณกรรมของสมัยนี้เป็นวรรณกรรมเพื่ออ่าน แต่ก็เป็นการอ่านด้วยหู ก็จะต้องแต่งร้อยกรองของตนโดยใช้หูฟังเป็นเกณฑ์ การรับรู้ความหมายโดยใช้หูฟังการอ่านนั้นจะให้ลุ่มลึกเกินไปไม่ได้ เพราะฉะนั้นคำประเภทกลอนจึงเป็นที่นิยมมากขึ้น ทั้งนี้เพราะกลอนสามารถสื่อความหมายได้โดยไม่ต้องใช้ศัพท์แสงให้ลุ่มลึกจนเกินไป (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 179)

2. เนื้อหาของวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ พบว่าเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เป็นเรื่องของกษัตริย์และชนชั้นสูง โครงเรื่องไม่ซับซ้อน ตัวละครมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดี ตัวเอกของเรื่องมักมีรองดีรองวิเศษ มีฤทธิ์ มีอำนาจและมีผู้คอยช่วยเหลือ พัฒนาการของตัวละครมีทั้งที่สมจริงตามหลักจิตวิทยา และผิดไปจากความจริง พฤติกรรมของตัวละครมักมีสาเหตุมาจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม กวีนิยมเขียนสอดแทรกทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกรรม อันเป็นพุทธปรัชญา

3. แนวเรื่อง มีทั้งเรื่องความรัก การทำสงคราม และการเดินทางผจญภัยของตัวเอกเป็นแนวเรื่องใหญ่ ส่วนแนวเรื่องย่อยส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับความอิจฉาริษยา อาฆาตแค้น และความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา คำโครงเรื่องทั้ง 4 เรื่องเป็นไปในทำนองเดียวกัน มีลักษณะปลีกย่อยเท่านั้นที่ต่างกันออกไป ผู้แต่งนิยมเพิ่มอภินิหารและการผจญภัยในลักษณะแปลก ๆ ออกไปเพื่อให้น่าสนใจชวนติดตาม

อนึ่ง เรื่องจันทโครบ มีลักษณะหลายประการที่พ้องกับเรื่องสิงหไกรภพ โคนบุตร และลักษณวงศ์ จะแตกต่างกันเฉพาะในรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น

#### 4. อัตลักษณ์ของสุนทรภู่

นักวิจารณ์วรรณคดีมีความเชื่อว่า การที่จะเข้าใจและซาบซึ้งผลงานประพันธ์ชิ้นใดชิ้นหนึ่งนั้น ผู้อ่านจำเป็นต้องเข้าใจบุคลิกภาพหรือความคิดของผู้แต่งเสียก่อน ทั้งนี้เพราะถือว่างานศิลปะคือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงบุคลิกภาพของผู้แต่งที่ผู้อ่านมีอยู่ ร่วมกับความสำนึกของผู้ประพันธ์ ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับชีวิตและประสบการณ์ต่าง ๆ ของนักประพันธ์จึงเป็นสิ่งจำเป็น การวิจารณ์แบบนี้มีมานานแล้ว และแพร่หลายในยุโรปในศตวรรษที่ 19 ผู้ที่ทำให้การวิจารณ์แบบนี้แพร่หลายคือ แรนต์ เบอห์ และแต็ง ซึ่งเป็นนักวิจารณ์ชาวฝรั่งเศส การที่นักวิจารณ์ให้ความสำคัญต่ออัจฉริยภาพของผู้แต่งก็แสดงว่าผู้นั้นมีอัจฉริยภาพแตกต่างไปจากบุคคลธรรมดา ผู้อ่านจึงไม่เพียงแต่สนใจวรรณกรรมแต่มีความกระหายที่จะรู้เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตและความเป็นอยู่ของกวีดังกล่าวด้วย ทั้งนี้ถือว่าวรรณกรรมนั้นเป็นสิ่งที่ผู้แต่งแต่งขึ้นมาเพื่อถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดและโลกทัศน์ส่วนตัวของผู้แต่งอีกด้วย

การศึกษาวรรณคดีในแนวทางนี้ หากไม่ยึดถือหรือให้ความสำคัญแก่ชีวประวัติของกวีมากเกินไป ก็จะช่วยให้อ่านเข้าใจและรู้จักบทประพันธ์นั้น ๆ ดีขึ้น

วนิดา ลิขิตกันทิมา ได้ศึกษาบุคลิกภาพของสุนทรภู่ตามหลักจิตวิทยา และได้ข้อสรุปว่าสุนทรภู่มิ่าานิยม หัตถคดี และอุปนิสัยที่เด่นชัดดังต่อไปนี้(วนิดา ลิขิตกันทิมา 2517 : 360)

- มีความเจ้าชู้
- มีความสนใจในการเล่นแร่แปรธาตุ โดยการปรารถนาความมั่งคั่งและสนใจการแสวงหาอายุวัฒนะโดยเชื่อว่าจะทำให้มีอายุยืนยาวและมีรูปงาม

มีความเชื่อถือในไสยศาสตร์ค่อนข้างเบาบางกว่าคนร่วมสมัย ทั้งยังมีแนวคิดอย่างใช้เหตุผลและสนใจวิทยาการซึ่งค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์ เช่นการเล่นแร่แปรธาตุ

- มีความรู้สึกว่าเขา ไร้ญาติขาดมิตร ไม่หัดเทียมผู้อื่น
- นิยมยกย่องการศึกษาหาความรู้
- มีความปรารถนาเกียรติยศชื่อเสียง
- นิยมยกย่องสถาบันกษัตริย์ และมีความต้องการเจ้านายเป็นที่พึ่งมาก

ในการวิเคราะห์อัตลักษณ์ของสุนทรภู่ จะวิเคราะห์ตามลักษณะเด่นตามข้อสรุปของวนิดา ลิขิตกันทิมา ทั้ง 7 ประการดังกล่าว

#### 4.1 สิงหไกรภพ

**ความเจ้าชู้** สิงหไกรภพตัวเอกของเรื่องนับเป็นผู้ที่มีจิตใจมั่นคงต่อรักยิ่งกว่าตัวเอกในเรื่องอื่น ๆ ในนิทานของสุนทรภู่ สิงหไกรภพเป็นผู้มั่นในรักที่มีต่อนางสร้อยสุดา แม้จะจากนางสร้อยสุดาเป็นเวลานานถึง 10 ปี ก็ได้ยุ่งเกี่ยวกับหญิงใดทั้งที่แวดล้อมอยู่ในหมู่หญิงงามก็ยังทำอาการ

“เฉยเชื่องเหมือนรังไม่รังเกียจ

มิได้เจียดดูรางค่านางสนม

แต่เป็นเวรกรรมที่ห้ามอยู่ตามกรม

ไม่นิยมยินดีสรวีใด”

อย่างไรก็ตาม ในภายหลังเมื่อได้สมรักและครองรักกับนางสร้อยสุดา และต้องจากนางไปครองเมืองกาฬวาศ สิงหไกรภพก็ได้นางเทพกีนราเป็นมเหสีอีกองค์หนึ่ง ส่วนรามวงศ์ไชยรสของสิงหไกรภพกับออกลักษณะเจ้าชู้ไม่น้อย กล่าวคือแม้จะฝังใจรักใคร่นางแก้วกนิษจนออกบวชเป็นฤาษี แต่พอพบนางทั้ง 7 ที่สวยงามอ่อนหวาน น่ารักก็มีอาการ “ฤดีป่วนรวนเรเล่นทีโน” จนต้องพานางทั้ง 7 ไปด้วย

**ความปรารถนาเกียรตินยศ** ความมั่งคั่ง และการมีรูปงาม เป็นที่น่าสังเกตทั้ง ๆ ที่สิงหไกรภพเป็นลูกกษัตริย์แต่ต้องตกกระกำลำบาก จนแปลงตัวเป็นนกแก้วเข้าไปอยู่ในห้องบรรทมของนางสร้อยสุดา เมื่อคืนร่างเป็นมนุษย์ สิงหไกรภพก็บอกกับนางว่า

“พี่เป็นพราหมณ์รามราช

รักษาราชิตีความเวทช้างเผือกไทย

มิควรรักคักคั้แต่แต่หน้าใจ

จะใครได้พระธิดาเจ้าธานี”

จนในที่สุดก็เห็นได้ว่า แม้สิงหไกรภพจะมีศักดิ์ต่ำ แต่ก็มีโอกาสเป็นถึงลูกเขยของพญายักษ์ผู้ยิ่งใหญ่

นอกจากนี้จะเห็นว่าสุนทรภู่กำหนดให้ตัวเอก หรือตัวละครเด่น ๆ เป็นผู้ที่มีรูปงาม สามารถพิชิตใจอิสตรีได้อย่างง่ายดาย และยังสามารถในการลงความจนได้เมืองขึ้นหรือบริวารมากมาย

**ความเชื่อในอำนาจเร้นลับและแนวคิดทางไสยศาสตร์ค่อนข้างเบาบาง** และสนใจในวิทยาการที่ค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์ สิงหไกรภพเป็นผู้ที่มีความรู้ทางคาถาอาคมอย่างดีเลิศ สามารถเสกหุ่นออกสู้รบกับยักษ์จนได้ชัยชนะ นี่แสดงว่าสุนทรภู่เชื่อในเรื่องของคาถาอาคม แต่กลับแสดงท่าทีดูแคลนเยาะเย้ยในเรื่องการทำเสน่ห์ว่า แม้นางเทพกีนราจะทำได้ผลจนสิงหไกรภพลุ่มหลงได้ก็เป็นเพียงชั่วครูชั่วยาม ไม่ใช่สิ่งจีรังยั่งยืน แต่เป็นสิ่งที่จะนำภัย

มาสู่ตัว ส่วนความคิดที่ก้าวหน้าและค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์นั้นจะเห็นได้ในตอนที่กล่าวถึงคันธรรพยาของยักษ์พินทุมาร ซึ่งไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นเพียงจินตนาการอันเลื่อนลอย แต่น่าจะเป็นความคิดก้าวหน้าในทางวิทยาศาสตร์ได้ในอนาคต เพราะยานั้น

|                                  |                                |
|----------------------------------|--------------------------------|
| “เป็นยาพิภพเกิดกับสำหรับดิน      | กึ่งหนึ่งกินกลายเป็นนกแก้วไป   |
| กึ่งหนึ่งกินเป็นพระยานาคราช      | แสนอภายรบกับคนดักไซ            |
| กึ่งหนึ่งกินเนื้อเหลืองเรืองอุไร | กึ่งหนึ่งไขรกลายกลับเป็นลิงลม” |

อีกตอนหนึ่งก็คือตอนที่รามวงศ์เก็บขนนกมาใส่ให้นางทั้งเจ็ด สุนทรภู่บรรยายว่า

|                                |                           |
|--------------------------------|---------------------------|
| “แล้วลดเลี้ยวเที่ยวคันเดินวนวก | เก็บขนนกมาประดับสลัปลี    |
| เป็นปีกใส่ลายยนต์โกกلمي        | ให้บุตรีเจ็ดองค์สวมทรงกร” |

ความรู้สึกว่าเหวไรภูษาศาครมิตร ไม่ทัดเทียมผู้อื่น ลักษณะนี้ปรากฏอยู่หลายตอน เช่น เมื่อสิงห์ไกรภพรู้ว่าตนมิใช่น้องของพระนพมาศจินดา “ชดนาคลอเนตรสังเวชใจ” และรำพึงว่า

|                          |                                |
|--------------------------|--------------------------------|
| “จะถามไถ่ใครดีคราวนี้หนอ | ว่าแม่พ่ออยู่ถึงหนตำบลไหน      |
| อนาถนิกตรกรรหมองทุกข์    | ที่ไหนใครเขาจะรู้ในเรื่องความ” |

ตอนสิงห์ไกรภพคร่ำครวญถึงนางสร้อยสุดา ตอนรู้ว่าจะถูกท้าวจัดพิศตรแย่งตัวกลับไปว่า

|                                 |                            |
|---------------------------------|----------------------------|
| “พระแลเหลียวเปลี่ยวเปล่าเศร้าลล | ระหวายทดแทบชีวาจะอาสัญ     |
| ลงสารสุดนุรน้องเจ้าครองครรภ     | มาจากกันกรรมสร้างแต่ปางใด” |

นิยมยกย่องการศึกษาหาความรู้ ในเรื่องสิงห์ไกรภพนั้นเห็นได้ชัดเจนว่า แม้สิงห์ไกรภพจะเป็นลูกกษัตริย์ แต่ก็อาศัยการศึกษาเล่าเรียน จึงทำให้เป็นคนที่มีความรู้ความสามารถจนเด็กหนุ่มชั้นและบรรณายักษ์มารได้ รามวงศ์ก็เช่นเดียวกัน สุนทรภู่บอกไว้ว่า

“ครั้นเติบโตใหญ่ให้เรียนเขียนหนังสือ แล้วฝึกปรีสงครามตามประสงค์”

ท้าวเทพมาลี พระบิดาของพระเทวราช เมื่อเห็นความสามารถของรามวงศ์ที่ม่ายักษ์แล้วช่วยชีวิตโอรสออกมาได้ก็ยกพระเทวราชให้

|                         |                            |
|-------------------------|----------------------------|
| “ถวายไปใช้สอยให้ค้อยรู้ | ที่รับสู้สารพัดยังขัดขวาง” |
|-------------------------|----------------------------|

เหล่านี้คือความรักการศึกษาของตัวละครที่สุนทรภู่บอกไว้ตรง ๆ นอกจากนั้นสุนทรภู่ยังแสดงให้เห็นว่าตัวท่านเองเป็นผู้ที่รอบรู้ในศิลปวิทยาทั้งปวงด้วยการสอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับพิธีกรรม ธรรมชาติวิทยา ดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ต่าง ๆ ไว้อีกมากมายตลอดทั้งเรื่อง

ยกย่องสถาบันกษัตริย์และมีความต้องการเจ้านายเป็นที่พึ่งมาก กวีกล่าวถึงท้าวอินธุมาศพระราชนิพิตาของสิงห์ไกรภพ เป็นกษัตริย์ที่มีเมตตาธรรมสูง แสดงให้เห็นตอนที่รับเลี้ยงคงคาประดัยผู้เป็นบุตรโจรไว้ จนเมื่อไปตกระกำลำบากอยู่ในป่าก็พยายามอดทน หนักเอาเบาสู้ และเพราะบุญบารมีทำให้ข้าราชการบริหารหวังพึ่งพิง จึงไปอัญเชิญกลับไปถวายราชย์

สิงห์ไกรภพนับว่าเป็นกษัตริย์ที่เก่งกล้าสามารถประดุจพระเจ้า สามารถปฏิบัติภารกิจที่ยิ่งใหญ่ต่าง ๆ เช่นต่อสู้กับยักษ์นับหมื่นนับพัน เอาชนะอุปสรรคที่ยิ่งใหญ่ กวาดเลี่ยนหนามและปกครองแผ่นดินให้ร่มเย็น ยอมลำบากศึกษาเล่าเรียนเพื่อหาความรู้มาต่อสู้กับศัตรูของบ้านเมือง

รามวงศ์แม้จะเป็นเชื้อสายของกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ แต่มีความสามารถเอาชนะข้าศึกได้ทุกครั้ง ทั้งยังเป็นผู้มีเมตตากรุณาและช่วยเหลือผู้อื่นจนได้รับวามมากมาย

ส่วนความต้องการมีเจ้านายเป็นที่พึ่งนั้น เห็นได้ชัดเจนตอนที่พราหมณ์จินดา มารโมยตัวสิงห์ไกรภพไปเพราะแน่ใจว่าเป็นผู้มีบุญและจะได้พึ่งพิงในวันหน้า ก่อนสิ้นใจพราหมณ์วิรุธนายบิดาของพราหมณ์จินดาให้เทศน์ให้ศุภชัยในวันประสูติสิงห์ไกรภพ กับบอกให้บุตร ไปแสวงหา โดยบอกว่า

“พ่อวอดวายสายสุดสวาทแสวง ในคณท่งท่านผู้มีวาสนา  
จะได้พึ่งหนึ่งใจเจ้าดำรา ลักษณะจุลจักรให้แจ้งใจ”

ตอนพวักยักษ์เมืองมาริบรู้ว่า ท้าวจัดพิตรถูกสิงห์ไกรภพฆ่าตาย ก็ยอมยกเมืองให้ แต่โดยดี เช่นเดียวกับบรรดายักษ์ที่เมืองกาลวาศเมื่อสิ้นท้าวเทพาสุราราช ก็พร้อมใจกันเป็นข้าสิงห์ไกรภพ ความปรารถนาที่พึ่งแสดงออกมาอย่างชัดเจนในเรื่องนี้

## 4.2 โศกบุตร

ความเจ้าชู้ โศกบุตรเดินทางท่องเที่ยวไปจนได้นางอำพันมาลา ต่อมาก็รักใคร่หลงใหลในตัวนางมณีสาครได้อีก

ความปรารถนาเกิดขีตยศ ความมั่งคั่ง และการมีรูปงาม โคนุตรอยู่กับนางราชสีห์อย่างมีความสุจริตตามควรแล้ว แต่ก็ยังไม่เพียงพอ จึงต้องผจญภัยเพื่อหาเกียรติยศจนสามารถปราบยักษ์ 4 คน และได้เป็นบริวาร ขุนชีวิตท้าวพรหมหัตถ์และมเหสีเป็นการกระทำ ความดีที่ติดตัวและตรึงใจมาก ออกแสวงหาประสบการณ์ในป่ากว้างกับพระอรุณ ปราบวิชาวร และหัตถ์กันท์มีจจาได้ ทวยเทพแห่งห้องสวรรค์เจริญ พระยากระปี่ยมลดตัวเป็นบริวาร นอกจากนี้สุนทรภู่ยังกำหนดให้โคนุตรเป็นผู้ที่มีรูปงามชนิดที่ใครเห็นก็ต้องตะลึง นางอำพันมาลาตอนที่นอนหลับและผวาตื่นมาเห็นโคนุตรยังบอกกับตัวเองว่า “เห็นพระทรงฤทธิไกรวิไลงาม”

ความเชื่อในอำนาจเร้นลับทางไสยศาสตร์ค่อนข้างเบาบาง และสนใจในวิชาการที่ค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์ กวีแสดงให้เห็นชัดเจนตอนที่โคนุตรพานางอำพันมาลาขึ้นที่ ท้าวพลวิราชทำที่เป็นเรียกโหรมาถามเหตุการณ์ เมื่อโหรบอกว่า “นางโอรามาจะมาถึงธานี” ก็เปลี่ยนใจไม่ยกทัพตามโคนุตร ความจริง แล้วไม่ใช่ เพราะท้าวพลวิราชเชื่อคำโหร แต่เพราะเกรงอำนาจของโคนุตร เพราะเห็นฤทธิเดชแล้วตอนทักทายยักษ์พยนต์ โดยเฉพาะในเรื่องการทำ เสน่ห์นั้น กวีมีน้ำเสียงดูแคลนและชิงชังอย่างมาก จะเห็นได้ชัดว่าเมื่อโคนุตรรู้ความจริงก็รับสั่งให้ประหาร ใคร ๆ ทูลขอโทษเท่าไรก็ไม่ยอมและทั้ง ๆ ที่นางอำพันมาลาต้องแก้มักยังถูกขับออกจากเมือง แสดงให้เห็นว่าเป็นการกระทำที่ไม่ควรถือเป็นเยี่ยงอย่าง

ส่วนความคิดที่ค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์สังเกตได้ชัดเจนตอนท้าวพลวิราชสั่งให้ท้าวยักษ์พยนต์คอยจับรายรู้ของพระธิดา

|                              |                                    |
|------------------------------|------------------------------------|
| “เอาเชือกวงดำรงเสกด้วยวิทยา  | มัดหุ่นญ้าวางไว้เหมือนใจจง         |
| บริกรรมซ้ำเสกซ้ำสารพัด       | เชือกวิบัติเป็นบัลลังก์ที่นั่งหงส์ |
| ทั้งหุ่นญ่าก็เป็นมารชาญณรงค์ | แล้วบรรจงให้เป็นกลองของสำคัญ       |
| ภาวนาตั้งผ้าพยนต์ยักษ์       | บุรุษใดมาร่วมรักสาวสวรรค์          |
| เมื่อใดขาดจึงพิฆาตกลองสำคัญ  | จับกระสันมัดไว้ดังใจจง”            |

ความรู้สึกว่าเหว ไร่ญาติชาตมิตร ไม่ทัดเทียมผู้อื่น ตอนพระอาทิตย์ลงมานิมิตเทพศาสดาราวให้แล้วจากไป

|                             |                             |
|-----------------------------|-----------------------------|
| “พระโคนุตรสุรียาน้ำตาไหล    | ด้วยอาลัยสุริยฉายนั้นผายผัน |
| ยิ่งแลลับพระบิดายิ่งจาบัลย์ | ละสิ้นอันกำสรดระทดกาย”      |



สุนทรภู์กำหนดให้นางเทพธัมปสรผู้เป็นมารดาโคบุตรตายตั้งแต่คลอดโคบุตรออกมา มีพ่อก็เป็นเทพไม่อาจมาดูแลอย่างบิดาคนทั่วไป โคบุตรจึงว่าเหวอเดียวดายยิ่งนัก

นิมิตขององค์การศึกษาหาความรู้ เช่นเดียวกับเรื่องสิงห์ไกรภพ กวีได้สอดแทรก ความรอบรู้ในศิลปวิชาการต่าง ๆ โดยเฉพาะทางด้านพฤกษศาสตร์และสัตวศาสตร์ การพรรณนาภาพสัตว์ พืชบาทและจุฬาพอย่างละเอียด ผู้รู้จริงเท่านั้นจึงจะทำได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การที่พระอรุณติดตามโคบุตรไปทุกแห่งหนก็เพื่อศึกษาหาประสบการณ์ให้ตนเอง ซึ่งชี้วัดว่าการศึกษาเท่านั้นที่จะทำให้คนอยู่ในสังคมได้

ยกย่องสถาบันกษัตริย์และต้องการเจ้านายเป็นที่พึ่ง เช่นได้หลายตอน เช่น ท้าวพรหมหัตถ์เป็นกษัตริย์ที่กตัญญูรู้คุณ ยกบ้านเมืองให้โคบุตรเพื่อเป็นการแทนคุณ มีใจเมตตา กรุณาแก่นางอำพันมาลาเดิมบุตรของตน มีความคิดก้าวหน้า เห็นกาลไกล ส่งเสริมให้พระอรุณ ติดตามโคบุตรเพื่อศึกษาวิชาการ โดยเฉพาะตัวโคบุตรเองนั้นเป็นกษัตริย์ที่มีบุญบารมี แม้ว่าจะ เป็นบุญบารมีที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ก็ส่งผลให้โคบุตรมีบริวารที่จงรักภักดี มีอิสรเสรีมรรค และมีใจเมตตาไม่เคยปรารถนาจะทำลายชีวิตของผู้อื่น เว้นแต่นางอำพันมาลาผู้ประทุษร้ายที่ส่งผลให้ โคบุตรเสื่อมเสียเกียรติ เลือดศักดิ์ศรี กวีจึงแสดงให้เห็นถึงความมีอำนาจและความห้าวหาญใน การตัดสินใจของโคบุตรเอาไว้

#### 4.3 ลักษณะวงศ์

ความเจ้าชู้ ในนิทานกล่าวถึงทั้งสี่เรื่องอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะวงศ์เป็น ตัวแทนของความเจ้าชู้ได้ดีที่สุด กล่าวคือเมื่อเดินทางไปรับนางทิพเกสร ก็ได้นางกนิรีทั้งห้าเป็นเมีย พอพลัดกับนางทิพเกสรก็ไปหลงรักนางยี่สุนธุมาลี

ความต้องการเกียรติยศ ความมั่งคั่ง และการมีรูปงาม ลักษณะวงศ์ วิชาเรียนวิชาจนเก่งกล้า สามารถออกจากเมืองมยุราได้แล้ว แต่ก็ต้องการทำสงครามเพื่อมิให้ใคร ห่มนเกียรติจนได้ครอบครองทั้งสองเมือง คือเมืองมยุรา และเมืองของบิดา ยังไม่พอ กวีกำหนด ให้ลักษณะวงศ์ได้ครองเมืองอสังกกรมอีกเมืองหนึ่ง เป็นการบอกถึงความมีอำนาจ ความมั่งคั่ง บริบูรณ์ในลาภยศทุกประการ นอกจากนี้ลักษณะวงศ์ยังเป็นผู้ที่มีรูปงาม ใครเห็นใครรัก นาง กนิรีห้าตนต่างร้อนรนที่จะร่วมรัก นางยี่สุนก็มีได้ป้องกันแข็งขัน ความเป็นผู้มีรูปงามของ ลักษณะวงศ์ส่งผลให้เกิดโศกนาฏกรรมครั้งยิ่งใหญ่ ดังรายละเอียดที่ได้กล่าวไว้แล้วในเนื้อหา

ความเชื่อในอำนาจระดับทางไสยศาสตร์ค่อนข้างเบาบาง และมีความคิดทางวิชาการที่ค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์ กวีแฝงลักษณะนี้ตอนที่กล่าวถึงม้าที่พระฤาษีเสกให้ ลักษณะวงศ์และสั่งว่า เมื่อเข้าเมืองยักษ์ให้เก็บไว้ในรายทก นี่แสดงให้เห็นถึงความคิดก้าวหน้าในเรื่องการย่อส่วนอันเป็นลักษณะทางฟิสิกส์ หรือทางกายภาพ

ความเชื่อในทางไสยศาสตร์ในเรื่องนี้มีน้อย บทบาทของโหรมีไม่มาก และกวีก็มิได้ชี้ให้เห็นว่าตัวละครเชื่อถือคำบอกเล่าของโหรมากนัก สังเกตได้จากตอนที่ลักษณะวงศ์รักใช้ไล่เสียงโหรเสียอย่าแต่ตอนถามถึงนางทิพเกสร และโหรก็ตอบายเบี่ยงไปพอให้เขาด้วรอด ไม่ได้ให้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือแต่ประการใด ยิ่งตอนที่ลักษณะวงศ์ได้ยินเสียงปีศาจนางทิพเกสรร้องคร่ำครวญ เมื่อหันมาถามนางสนมก็ถามว่าใครได้ยินบ้าง นางสนมซึ่งไม่สู้มีปัญหามากนักก็ยังสามรถวินิจฉัยได้ว่า

“อนิจจาท้าวหลงด้วยนางเขารั”

กำลังเศร้าจนสิ้นลมประตี่”

ความรู้สึกว่าเหวไรญาติขาดมิตร ไม่หัดเทียมผู้อื่น ในเรื่องนี้ก็แสดงไว้เด่นชัดมาก ไม่ว่าจะเป็นตอนนางสุวรรณอำพาพลลักษณะวงศ์เดินป่า ตอนลักษณะวงศ์ตื่นขึ้นมาแล้วไม่พบแม่ ตอนนางทิพเกสรคร่ำครวญเมื่อพระฤาษีตาย และตอนที่พลัดพรากจากลักษณะวงศ์ จนอาจกล่าวได้ว่าสุนทรภู่แสดงความรู้สึกว่าเหวไรโยหาไว้ในเรื่องนี้ได้อย่างวิเศษที่สุด รวมทั้งความรู้สึกต่ำต้อยน้อยหน้าก็บอกไว้อย่างชัดเจนหลายตอน เช่นตอนลักษณะวงศ์ชวนนางกินรีไปอยู่ที่บ้านเมืองตน นางกินรีทั้งห้าก็อ้างว่า

“แต่หากเห็นว่าไปอยู่ไม่คู่ควร

จึงตรัสชวนมิได้ตามพระบัญชา”

ตอนนางทิพเกสรเข้าเมืองอสังกรรม พบลักษณะวงศ์แล้วแต่ไม่บอกความจริง

“ทั้งเจียมตัวเอกร้างอาตม

ไว้ประยูรวงศ์ญาติจะหาพิง

มาตกอยู่อาเนริเจ้า

เหมือนโคเข้าฝูงราชสีห์สิงห์”

นิยมชกของการศึกษาหาความรู้ ลักษณะวงศ์เป็นตัวแทนของผู้ใฝ่ใจในการศึกษาได้เป็นอย่างดี กวีพรรณนาภาพการร่ำเรียนวิชาด้วยใจจดจ่อของลักษณะวงศ์ไว้ว่า

“อุตสาห์ปณมนตราสถาพร

เจ้าไม่จรจากบรรณศาลา”

นางทิพเกสรเป็นหญิงที่เอาแต่เล่น ไม่ค่อยสนใจเล่าเรียน สุนทรภู่จึงให้นางประสบชะตากรรมต่าง ๆ นานาจนเอาตัวไม่รอด

นอกจากนี้ในเรื่องลักษณะวงศ์ กวียังสอดแทรกความรู้ที่เป็นปริบทวัฒนธรรม มนุษยวิทยาและความรู้ในวรรณคดีต่าง ๆ เอาไว้หลายตอน โดยเฉพาะแนวการเขียนที่ได้รับอิทธิพลจากเจ้าพระยาพระคลัง เช่น ในเรื่องกา ก็ ตอนนั้นก็ล้อพระยาครุฑว่า

“เพราะเรื่อเราเมาความจึ่งเสียกล      หลงจนแหงนหน้ายดโมสร  
แม้เราว่าแก้วเกิดในอุทร      ตกจะรอนรานสุราฝากาย”

ในเรื่องลักษณะวงศ์ ตอนนางสุวรรณอำภาท่อว่าท้าวพรหมหัตถ์ว่า

“แม้ยักชีว่ามณีอยู่ในห้อง      จะพิน้องเอามณีไม่มีแห่ง”

ยกย่องสถาบันกษัตริย์และต้องการมีเจ้านายเป็นที่พึ่ง ลักษณะวงศ์เป็นลักษณะของกษัตริย์หรือตัวแทนของกษัตริย์ที่เก่งกล้าสามารถในการทำสงคราม และเขียนราวในเรื่องราว ในเรื่องนี้กวีไม่ได้ยกย่องกษัตริย์มากมายอย่างสองเรื่องแรก หากแต่มีบางตอนที่ดูเหมือนจะเป็นการตำหนิกลาย ๆ เสียด้วยซ้ำ คือตอนที่กล่าวถึงความ “หุนา” ของท้าวพรหมหัตถ์ และลักษณะวงศ์ นอกจากจะหุนาแล้วยังขาดวิจรรณญาณ รูปร่างดั่งสัตว์ร้ายเรื่องราวตามอำเภอใจ จนเกิดความผิดพลาดอันยิ่งใหญ่ และมีผลให้ตนเองต้องชอกช้ำเสียใจ

ส่วนในเรื่องความต้องการปฏิรูปนั้น ปรากฏเด่นชัดว่าลักษณะวงศ์ทำสงครามครั้งแรกก็ได้ปกครองเมืองมยุรา ยกทัพมาเมืองบิดาครั้งที่สองก็ปกครองรัฐราชบริหารอย่างมีความสุข แม้ไปครองเมืองอลังการณก็มีได้ทำให้ประชาชนเดือดร้อนแต่ประการใด เหตุร้ายที่เกิดแก่นางสุวรรณอำภากับลักษณะวงศ์ในตอนต้นเรื่องก็ได้รับการปลอบโยนจากท้าวพรหมหัตถ์ว่า

“แม้ว่าอยู่ธานีที่นี้แล้ว      พระน้องแก้วก็เปรมเกษมสานต์

ไหนจะได้พวกพหลพลมจร      พระลูกรักนงควาญก็น้อยฤทธิ์”

#### 4.4 จันทโครบ

ความเจ้าชู้ จันทโครบเมื่อเปิดผอบพบนางโมรา ก็พูดจาโง่โง่อย่างไพเราะอ่อนหวาน และบอกว่า “จนสิ้นชีพที่ไม่ร้างห่างสมาน” จันทโครบก็ทำได้ดั่งนั้นจริง ๆ จนรู้ว่านางโมราถูกสถาปนาเป็นพระนีก็ยังไม่วายศรัทธา แต่เมื่อได้พบนางมุจลินท์ในถ้ำก็ไม่พูดพร่ำมากโมเข้าไป “โอบอุ้มกุมภกรนาถกัลยา” ทันทิ บอกลักษณะของชายใจกล้า แล้วพูดจาเกี้ยวพาราสีนางอ่อนใจ

**ความต้องการเกียรติยศ ความมั่งคั่งและปรารถนามีรูปงาม** จันทโครบยอมลำบากไปร่ำเรียนวิชาอีกด้วยปรารถนาความมีเกียรติยศจะได้ปกครองบ้านเมืองด้วยความร่วมมือส่วนที่เกี่ยวกับความต้องการมีรูปงามนั้น ในเรื่องนี้ก็เน้นไว้หลายตอนเช่น ตอนพระฤาษีพิศดูความงามของจันทโครบ แล้วคิดว่า “งามจะไม่ดังเทพเทวา นารีใดในทวีปวงศ์มนุษย์ ก็แสนสุดที่จะสมเล่นหา” คิดแล้วก็เสกนโมรากลายเป็นหญิงที่ “ทรงโฉมประโลมดั่งชนมภักินี” ความงามของนางโมรามีมากเพียงพอสบตานายใจก็พาบิรวารห้ารอยมาล้มตายเพื่อให้ได้นาง

**ความเชื่อในความเร้นลับทางไสยศาสตร์ค่อนข้างเบาบางและมีความคิดทางวิชาการที่ค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์** ในเรื่องนี้ไม่มีตอนใดที่กวีแสดงว่าใส่ใจเชื่อในไสยศาสตร์และไม่ได้กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องนี้แม้แต่ตอนเดียว ส่วนความคิดที่ก้าวหน้านั้นค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์นั้น มีปรากฏ 2 ตอนคือ ตอนพระฤาษีเสกนางเก็บไว้ในถอบ อันเป็นลักษณะการยอส่วนให้เด็กหลงเช่นเดียวกับการเสกม้าของลักษณะวงศ์ อีกตอนหนึ่งคือตอนที่กล่าวถึงพยนต์ยักษ์ที่พระยานาคผูกไว้หน้าถ้ำนางมูจลินท์ กวีก็กล่าวว่า

“แต่เบื่องนาทอสุราอยู่บาดาล ศีรษะมารสูงเยียมเทียมเมฆา”

**ความรู้ถึงว่าแนวโรณาติชาตมิตร ไม่ทัดเทียมผู้อื่น** กวีกล่าวไว้หลายตอนเช่น จันทโครบเดินทางไปหาวิชาในป่าตามลำพัง ตอนนางโมรากุญชรป่าดัดรัก ตอนจันทโครบเดินทางไปหานางมูจลินท์ ตอนนางโมราตอบจันทโครบว่า

“ทั้งเอกองค์เห็นเป็นที่รัก นื่องต่ำศักดิ์คิดเห็นไม่เป็นผล

ไร้ทั้งวงศ์พงศ์เอกาตน เป็นคนจนพระก็แจ้งอยู่เต็มใจ

แม้รักน่องจะให้น้องไปครองบาท แต่เพียงทาสพอจะแทนพระคุณได้”

**นิยมของการศึกษา** จันทโครบเป็นลูกกษัตริย์ ยังจำเป็นต้องเล่าเรียนวิชา กวีชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของการศึกษาที่สามารถช่วยจันทโครบให้เอาชนะยักษ์พยนต์ได้ในภายหลัง แม้ว่าไม่อาจใช้วิชาให้นายใจในตอนแรกก็ตาม

ยกย่องกษัตริย์และต้องการมีเจ้านายเป็นที่พึ่ง กวีแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมของ จันทโครบที่เสียสละเลือดในกายเพื่อผู้อื่น แลแสดงให้เห็นถึงความเก่งกล้าสามารถในการสู้รบ และความเป็นผู้กล้าหาญที่พระอินทร์ลงมาช่วยชีวิต ส่วนการต้องการเจ้านายเป็นที่พึ่งได้แก่ ตอนที่กล่าวถึงบิราภานายโจรทั้งห้าร้อยที่ยอมทำตามคำสั่ง รบพุ่งกับจันทโครบจนเสียชีวิตหมด เหลือเพียงนายโจรคนเดียว แสดงว่า นายโจรเป็นผู้มีฝีมือกล้าแข็ง มีไหวพริบเป็นเยี่ยม จึง สามารถปกครองเหล่าโจรทั้งหลายได้

### สรุปข้อสังเกตเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของสุนทรภู่

1. ในเรื่องความเจ้าชู้ สุนทรภู่จะจทำให้ตัวเองในเรื่องสิ่งหยาบทร ใญ่บุตร และ ลักษณะวงศ์ มีรูปงาม เก่งกล้าสามารถทั้งรักและรบ พิศุติใจหญิงได้ทุกวัย กล่าวคือเป็นชายที่ ประสบความสำเร็จในเรื่องรักทั้งด้าน เว้นแต่เรื่องจันทโครบเรื่องเดียวที่กวีแสดงให้เห็นว่า ทั้ง ๆ ที่ จันทโครบงามอย่างเทวดาก็ไม่อาจมีใจหญิงอย่างนางโมราได้
2. ความปรารถนาเกียรติยศ ความมั่งคั่ง และเป็นผู้มีรูปงาม ยกย่องสถาบัน กษัตริย์และต้องการเจ้านายเป็นที่พึ่ง ความกล้าหาญ และความคิดที่ค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์ ปรากฏอย่างชัดเจนทุกเรื่อง

### 5. จริยธรรมของตัวเอกฝ่ายหญิง

หน้าที่หนึ่งของวรรณคดีน่าจะเป็นข้อคิดให้คนทำความดี กล่าวคือควรจะสอนหรือให้แง่คิดในการดำรงชีวิต สอนให้คนทำความดีและเสนอเรื่องความจริงในชีวิต (fact of life) การศึกษาวรรณคดีจึงไม่น่าจะอยู่ที่วิธีการหรือรูปแบบเท่านั้น แต่น่าจะรวมถึงการศึกษาเนื้อหา อันเป็นจุดหมายปลายทางของวรรณคดีที่มีผลกระทบต่อมนุษย์ ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีลักษณะแตกต่างไปจากสัตว์ด้วยการมีเหตุผล และการมีมาตรฐานของจริยธรรมประจำใจ (ethical Standards) แม้วามมนุษย์จะมีเสรี แต่ก็มีความโน้มเอียงที่จะประพฤติปฏิบัติตามอารมณ์ใฝ่ต่ำ (animalistic urges) หรือมีความเห็นแก่ตัวอยู่เสมอ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องควบคุมตนเองมิให้ ใฝ่ต่ำโดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว และเพราะเหตุผลนี้เองที่ทำให้มนุษย์มีความเป็นระเบียบ (order) รู้จักยับยั้ง (restraint) และมีวินัย (discipline) และเนื่องจากเชื่อว่ามนุษย์มีแนวโน้ม ที่จะกระทำเยี่ยงสัตว์นี้เอง นักวิจารณ์วรรณคดีในแนวนี้จึงมีความเห็นว่าวรรณคดีที่ยิ่งใหญ่นั้นควร จะสอนให้บุคคลได้เห็นและปฏิบัติตามในสิ่งที่ดี และนำข้อเท็จจริงในชีวิตมาตีแผ่ให้ผู้อ่านได้รู้ ได้เห็น (ครรรชิต ทะกอง 2525 : 36 - 37)

อย่างไรก็ตาม เพื่อการพิจารณาวรรณกรรมในแง่มนานี้จะได้ศึกษาและวิเคราะห์ว่า จริยธรรมของตัวละครฝ่ายหญิงจากวรรณกรรมนิทานคำกลอนทั้งสี่เรื่องนั้น มีลักษณะอย่างไร ทั้งนี้ผู้วิเคราะห์จะพิจารณาลักษณะจริยธรรมที่ปรากฏในเนื้อหา โดยพยายามวางใจเป็นกลาง และระลึกรู้อยู่เสมอว่าวรรณคดีมิใช่หนังสือสอนศีลธรรม

จริยธรรมสำหรับบุคคลในสังคมไทยนั้นได้รับอิทธิพลจากหลักคำสั่งสอนของ พุทธศาสนา ทั้งโดยวิธีอบรมปณิธานในครอบครัว โดยวิธีบวชเรียน และด้วยการอบรมสั่งสอน จากผู้ทรงศีล นักคิด นักปฏิบัติทางด้านศีลธรรม และเป็นที่ยอมรับกันว่าจริยธรรมของบุคคลนั้น ประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ส่วนประกอบทางด้านความรู้ (Moral Reasoning) คือความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดสินใจแยกความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยการคิด

2. ส่วนประกอบทางด้านอารมณ์ความรู้สึก (Moral Attitude and Belief) คือความพึงพอใจ ศรัทธา เลื่อมใสเกิดความนิยมยินดีที่จะรับจริยธรรมมาเป็นแนวประพฤติปฏิบัติ

3. ส่วนประกอบทางด้านพฤติกรรมแสดงออก (Moral Conduct) คือพฤติกรรมการกระทำที่บุคคลคิดดีใจจะกระทำถูกหรือผิดในสถานการณ์แวดล้อมต่าง ๆ (กรมวิชาการ 2523 : 1 - 3)

ในการวิเคราะห์จริยธรรมของตัวเอกฝ่ายหญิงในนิทานคำกลอนของขุนทรภู่ จะพิจารณาตามรายละเอียดดังกล่าว และเปรียบเทียบการเคลื่อนไหวทางกาย วาจา และใจ อันเป็นการเคลื่อนไหวในทางดีและในทางที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น

## 5.1 สิ่งทไกรภพ

นางสร้อยสุดา เป็นตัวเอกฝ่ายหญิงในเรื่องสิ่งทไกรภพเกิดในดอไม้ ท้าวจตุพักตร กับนางมณฑาพานามาเลี้ยงไว้ในปราสาทเพชรเจ็ดชั้น กวีแนะนำให้ผู้อ่านรู้จักนางสร้อยสุดาว่า

"ผู้เลี้ยงยมเจียมองค์ดำรงศักดิ์

จนนงลักษณ์ได้สืบสืพระชันษา

ละเลงหลงทรงเล่นตุ๊กตา

กับบรรดาสาวสวรรค์กำนัลใน"

นางเป็นผู้ที่สงบเจียมและอยู่ในกรอบประเพณีอันดีงาม จนเมื่อคราวจะมีคู่ แม้จิตใจจะปั่นป่วน อาเพศ ก็ไม่แสดงอาการก้าวร้าว หรือเปิดเผยให้ใครรู้ความสนใจ พยายาม ใฝ่ครวญหาทางออกที่สวຍงาม

“จึงให้พนักงานชานอึเหนา  
บรรทมพึงวังเวงในวิญญา

ระเด่นเข้าห้องสุวรรณกันจะหนา  
จนนิทราเคลิ้มหลับรับไป”

นอกจากนางจะเห็นความเหมาะสมในการรักษากิริยาเป็นอย่างดีแล้ว ก็ยังมีนิสัยรักการอ่าน เห็นประโยชน์ เห็นความเพลิดเพลินจากหนังสือและใช้มันเป็นเครื่องปลอบใจได้เป็นอย่างดีจนเมื่อนางได้พบสิงห์ไกรภพในห้องนอน แม้จะอยู่ในภาวะที่รักษาตัวไม่รอด นางก็พยายามปิดป้องบ่ายเบี่ยงอย่างพองาม และรอบคอบพอที่จะถามชื่อเสียงเรียงนามว่า สิงห์ไกรภพเป็นใครมาจากไหน เมื่อเห็นว่าจวนตัวเข้าจริง ๆ นางก็ตอบว่า

“แม้้นคู่ขอต่อองค์พระทรงเดช  
มาเลียมลองต้องจับให้อับอาย

ถ้าโปรดเกศก็จะได้ดังใจหมาย  
เธอเป็นราชาดิเชื้อเนื่อนามใด”

จนภายหลังเมื่อนางตั้งครรภ์ สิงห์ไกรภพพรุนหนิทั้ง ๆ ที่รักสิงห์ไกรภพ แต่ก็ยังมีใจห่วงใยและรำลึกถึงพระคุณของท้าวจตุพัตร์กับนางมณฑาว่าดี

“ไธสงสารมารตรกับบิดา  
ถึงผิดพลั้งอย่างไรไม่ถือโทษ  
ได้เป็นสุรทุกเวลาทิวาวัน  
แม้้นสงครามพราหมณ์เฝ้าบิดาม้วย  
แม้้นบิดาเฝ้าพราหมณ์ถึงความตาย

กรุณาอุณนี้หนักครัน  
มีแต่โปรดชุบย้อมถนอมขวัญ  
ยังมีทันแทนพระคุณมาจนวายุ  
จะตายด้วยภูวนาถเหมือนมาดหมาย  
จะรอดวาชรมาด้วยสามิ”

จะเห็นรำนางมีจิตใจที่ดีงาม แม้จะมีรักต่อชายก็ไม่วายยังรักกตัญญูต่อบิดาเป็นยักษ์ ซึ่งไม่ได้มีความสัมพันธ์ทางสายเลือด แต่นางก็รักอย่างเทิดทูนและพร้อมที่จะตายตาม ในขณะที่เดียวกันนางก็รักในตัวสิงห์ไกรภพอย่างท่วมท้น นับเป็นภาวะที่มักเกิดแก่สตรีทั่วไป จนในที่สุดนางก็ตัดสินใจหนีไปกับสิงห์ไกรภพหนีไปก็อาลัยอาวรณ์มาก มองเห็นความทุกข์ ความวุ่นวายของผู้อยู่ข้างหลังว่า

“จะวายุวุ่นวุ่นเคืองทั้งเมืองมาร  
จะง่วงเหงาเศร้าสรวอยพลอยสลด  
จะแลลับนับปีแต่หนีไป

แสนสงสารลาวตนมกรรมใน  
โคกกำสรวตเศร้าหมองไม่ผ่องใส  
มิได้เห็นสุรางค์นางทั้งปวง”



เมื่อนี้ออกจากเมืองมารัน มาสู่ชุมชนนอนอยู่กลางป่า ขณะที่สิ่งหิโรภพหลับ  
นางก็เฝ้าปรนนิบัติพิศวี

“ค่อยเลือนของคั่นลักษณะหักกิ่งไม้ มาบอกให้ภักดีตาประสาจน”  
ยามต้องมาตกระกำลำบากอยู่ในป่า นางก็อดที่จะนึกถึงความสุขสบายภายในวังมิได้ แต่กระนั้น  
นางก็รู้จักหักใจ ยอมรับความจริงเฉพาะหน้า และปลงว่า

|                                   |                              |
|-----------------------------------|------------------------------|
| “โอ้เสียตายไว้ศักดิ์เพราะรักแล้ว  | เพราะเสียตัวมัวหมองจนต้องหนี |
| เห็นไม่พ้นพลตะกั่วทั้งปฐพี        | แม้้นสามีมัวหมายจะวายปราณ    |
| โอ้เจ้าพราหมณ์ความรักน้องหนักยิ่ง | ไม่ทอดทิ้งห่างองค์นางสงสาร   |
| ละอิ่นพลงนางประณตบทมาลัย          | ทั้งอยู่งานบอกปิดคอยพิศวี    |

เป็นการปฏิบัติต่อสามีของนางด้วยความสุจริตทั้งกายและใจโดยไม่หวังผลตอบแทน  
ใด นอกจากหวังเพียงได้รักและทำให้คนที่ตนรักมีความสุข ความเอกลิขิตของนางสร้อยสุตา  
ปรากฏออกมาชัดเจนตอนที่เทพพระยารผ่านมาพบเฝ้าฯ มาชมให้สิ่งหิโรภพหลับแล้วจะ  
ลวนลามนาง เอื้อนคำหวานและเอาความสุจริตบางประการมาล่อ ด้วยหวังใจว่าธรรมดา  
หญิงยอมพอใจในความสุจริต แต่นางสร้อยสุตาก็จิตใจเข้มแข็ง มั่นคงต่อรัก จึงได้ออกอุบายแก้  
ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าหลอกว่าสิ่งหิโรภพเป็นพี่ชาย หากจะพานางไปก็รอพบพี่ชายไปด้วย  
เมื่อเห็นว่าไม่ได้ผล นางก็หลอกล่อต่อไปว่า “แม้รักจริงทั้งขว้างขวางอาวุธ ก็จะหยุดอย่าง  
ประสงค์จำนงหมาย” จนเทพพระยารเผลอนางก็ใจเด็ดพอที่จะหยิบพระธรรมา “ค่อยแอบ  
องค์ทรงหันพระธรรมาเพชร ถูกคอเค็ดกระเด็นดินสูลิ้นเลี้ยง เจ้าสับทอนกรายชาครายเรียง ก็  
สุดเสียงลงดินสิ้นชีวัน”

พฤติกรรมของนางตอนนี้บ่งชี้ว่าหาญห้าวหาญอำมหิตฉิฉิฉิฉิ หากคิดว่านางเป็น  
หญิงงามกำลังมีครรภ์ และได้รับการบำรุงเลี้ยงดูมาอย่างทนุถนอม ยามฉุกเฉินจำเป็นเช่นนี้เพื่อ  
ความปลอดภัยของตนเองและคนรัก นางน่าจะเพียงแต่ฆ่าให้ตายก็พอแล้ว แต่ถึงขนาดสับทอน  
ท่อนกรายชาครายเรียง จึงดูจะเป็นการกระทำที่เกินกว่าเหตุ อย่างไรก็ตามในข้อนี้อาจแก้ตัวให้  
นางได้ว่า เพราะนางแค้นจึงต้องฆ่าให้สมแค้น หรือถ้าวิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาก็จะเห็นว่านาง  
เติบโตมาในมือยักษ์ที่เหี้ยมโหดอย่างท้าวจตุจักร คงจะเคยชินกับการเห็นความตายอย่างเหี้ยม  
โหด อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม จึงมีอำนาจเหนือพันธุกรรม

อีกทางหนึ่งหากจะพิจารณาทางด้านชีวประวัติ หรืออัตลักษณ์ของกวี สุนทรภู่บอกไว้เสมอในวรรณกรรมนิราศของท่านว่า สิ่งที่ท่านไม่ชอบคือสตรีหนึ่ง หญิงแพศยา ชายชั่ว คนคดโกง คนหลอกหลวง (พจนานีย์ เห็นพิทักษ์ 2525 : 267) ดังนั้นในเรื่องนี้ท่านจึงลงโทษชายชั่วที่ชอบแย่งชิงภรรยาของผู้อื่น โดยกำหนดให้ต้องตายด้วยน้ำมือของสตรี

พฤติกรรมของนางสร้อยสุดายังมีอีกมาก ล้วนเป็นพฤติกรรมที่น่าสนใจ หลังจากฆ่าเพชรพระยาธรรแล้ว ท้าวจตุพัทตรยกทัพตามมาแย่งนางกลับคืนไป นางก็คร่ำครวญวิงวอนพระยายักษ์ว่า

“แม้ครั้งนี้มิโปรดทำโทษผัว      เหมือนฆ่าตัวลูกรักให้ด้กษัย  
จะขอตายตามเจ้าพราหมณ์ไป      จงโปรดไว้ชีวาอย่าฆ่าตี”

เมื่อท้าวจตุพัทตรไม่ฟังคำ นางก็สลบแล้วสลบอีก จนท้าวจตุพัทตรต้องปลอบว่า “ลูกกษัตริย์ขัตติยาจะหาให้ มีผัวใหม่เกิดลูกจะปลูกฝัง” นางก็ตอบอย่างเด็ดเดี่ยวว่า

“ชายชาติอื่นเป็นอันขาดไม่ปรารถนา  
จะสู้ม้วยด้วยพระราชาอาญา”

ความใจแข็ง เด็ดเดี่ยวและมั่นคงในรักของนางนั้น แม้แต่ท้าวจตุพัทตรก็ไม่กล้าต่อแย ตลอดเวลาที่พลัดพรากจากสิงหนไกรภพ นางมีแต่ทุกข์ เป็นทุกข์ที่หนักหน่วงสาหัสและก่อให้เกิดความระทมใจแก่ผู้พบเห็นอย่างยิ่ง กวีพรรณนาว่า

|                              |                                  |
|------------------------------|----------------------------------|
| “ฝ่ายโคมยงองค์สร้อยสุดาสมร   | อัมพรทุกข์ใจมิใคร่หาย            |
| ทุกทิวาราตรีไม่มีสบาย        | ด้วยเป็นหม้ายหมองช้าระกำตรม      |
| คิดคะเนถึงพราหมณ์ยามวิโยค    | เป็นสุดโศกเสียรูปจนรูปผอม        |
| ทุกคืนคำกำสรตแสนออกอ้อม      | จนม้วยมอมหมองช้าด้วยรำคาญ        |
| ไม่แต่งองค์ทรงตำราดังพระศก   | จนประปกยังตาน่าลงสาร             |
| ไม่ทรงเครื่องเรื่องจรัสชีวีล | อยู่ในม่านมิใคร่ออกนอกปรางค์ทอง” |

นี่คือความทุกข์ทรมานของหญิงที่มีแต่ความมืดมน จนเวลาผ่านไปเมื่อนางคลอดบุตรออกมาจึงค่อยบรรเทาทุกข์ลงบ้าง จนสิ้นปีผ่านไป พอนางทราบข่าวสิงหนไกรภพ กวีพรรณนาอาการของนางตอนนั้นว่า

“เหมือนม้วยมอครอดเป็นได้เห็นพักตร์      พระยอดรักร่วมชีวีมาวาศรี  
แม้ทรงฤทธิ์บิดราชาดไมตรี      จะลอบหนีไปให้พบประสบบองค์”

และเมื่อรู้ว่าท้าวจัดทัตทรปฏิเสธไม่ยอมยกนางให้สิงหนกรบาท นางก็ฝากส่งข่าวไปยังสิงหนกรบาทว่า

“ไม่คิดครองสองชายด้วยหมายมาด      จะรอบาบทบงกชบทศรี  
 มั่นหน่อไทใหญ่หลวงได้ทั้งที่      จะพาหนีไปประณตบทมาลย์”

และเมื่อท้าวจัดทัตทรหนีหนียกทัพไปตีเมืองโกญจา ทั้ง ๆ ที่กลัวพออย่าง “ใจจะขาดคิดพรันประหวั่นไหว” นางก็สู้ด้วยความกลัว และทูลขอร้องอย่างมีเหตุผลว่า

“พระปิ่นเกล้าเจ้าพระคุณทูลกระหม่อม      เคยถนอมก่อกมเกลี้ยงเลี้ยงลูกหลาน  
 โปรดบิดาอย่าปฐองกุมาร      อย่าไปมลาญชีวันให้บรรลัษ  
 ด้วยต่างคนต่างอยู่เป็นผู้อื่น      ไซ้จะขึ้นเคืองขัดธัชฌาณาลัย  
 อย่าก่อกรรมทำเวรเวรไป      นางพิโรธว่าแล้วจางอยู่”

ชีวิตจิตใจของนางเต็มไปด้วยความทุกข์ และความหวาดหวั่นวิตกกังวลจนภายหลังเมื่อสิงหนกรบาทได้พบนางก็ต้องรำพึงด้วยความหุดหุดว่า “สงสารน้องหมองรูปด้วยรูปผอม” นางก็ทูลตอบอย่างอ่อนหวานและน่าซาบซึ่งประทับใจว่า

“ซึ่งตรัสบอกออกโอษฐ์ว่าโปรดน้อง      พระคุณของทรงศักดิ์นั้นหนักหนา  
 อันน้องนี้มีวายุพ่ายน้ำตา      แต่ครองใจไว้ท่าฝ่ายคุณ  
 ถึงสิบปีมีแต่เศร้าให้เหงาหมอง      มิได้ยืมแถมพักตร์แต่สักหน  
 จึงขอมดมตรอมตรมระทมทน      ประจวบจนวันนี้ค่อยดีใจ”

ซาบได้ฟังก็คงอึ้งอัมเมใจ และซึ่งใจในรักที่นางมีให้ แต่กระนั้นนางก็ไม่วายท้อว่า

“พระไปอยู่บุรีถึงมีทุกข์      คงจะปลุกปล้ำจิตพิศมัย  
 ด้วยพร้อมพรั่งนักสนมกรมใน      เห็นจะไม่เหมือนน้องนางนี้ตา”

เมื่อสิงหนกรบาทจะพานางไปเมืองโกญจา นางมณฑาวดีชอรามวงศ์ไว้ นางก็ยอมยกโอรสที่รักเหมือนดวงตาให้ เพราะตรึกตรองแล้วว่า

ซึ่งประสงค์องค์โอรสยศไกร      “พระคุณของชนนี้จะมีไหน  
 ถวายไว้ได้บาทมาตุรงค์”

ก่อนจากไปกับบอกแก่นางมณฑาวดีว่า

“มั่นชาตินี้ชีวันไม่บรรลัษ      ลูกมิได้ลืมพระคุณกรุณา  
 มั่นมาตรร่อนโรคทุกข์โศกเศร้า      จะมาเฝ้าพุ่มพักอยู่รักษา”

แม้จะอาศัยรักษามวงค์เพียงโชนางก็ตัดใจได้ จนภายหลังเมื่อรู้วามวงค์หายไป ก็  
เร่งรัดให้สิงห์ไกรภพออกติดตาม เมื่อสิงห์ไกรภพเงียบหายไปอีก นางก็ร้อนใจและคิดดำเนินการ  
อย่างชาญฉลาด เรียกขัยสุริยาให้ช่วยไปตามสิงห์ไกรภพ และรู้จักให้ขวัญและกำลังใจว่า

“เสรีจระจะตนองให้ต้องจิต ประสงค์คิดสิ่งไรจะให้ตน”

เมื่อสิงห์ไกรภพกลับมาพร้อมด้วยนางเทพกนิรา นางก็ยอมรับฟังเหตุผลและจัดแจง  
“จัดตึกใหญ่ให้อยู่ตามผู้ดี” นางมิได้ถือตัวว่าเป็นใหญ่ แต่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อนางเทพกนิราเป็น  
อย่างดี ทั้งยังกำชับว่า

“แม้ขัดขวางอย่างไรจงให้รู้ จะคำรูล่วงรักษามารศรี”

แต่เมื่อนางรู้วามนางเทพกนิราทำเสน่ห์ให้สิงห์ไกรภพลุ่มหลงก็ตามไปอยู่ที่ตึกนางเทพ  
กนิราและเตือนนางแต่โดยดีว่า

“ไม่จงรักดักเตือนทำเรือนเฉย มิให้เลวชโชนากระยาหาร  
ไม่เชิญไปร้างหน้าว่าราชการ ทวงให้บ้านพลเมืองจะเลื่องลือ  
จริงหนาเจ้าเรารู้ว่าผู้ใหญ่ เอาภวนัยไว้อย่างนี้เห็นดีหรือ  
ไซ่หลวงพ่ิงซึ่งลงมาจะหารื้อ หรือจะถือโปรดปรานประการใด”

จนเมื่อนางเทพกนิราทำท่ากำเริบเลิกลา นางก็อศรทอนไม่ไหวก็ถึงขั้นลงไม้ลงมือ  
กัน และแม้จะถูกทุบตีจนได้รับความอับอาย ถูกสิงห์ไกรภพกระต๊อบเข้าขึ้นหน้าค่าตากวาด นางก็  
ไม่วายทูลเตือนสติอย่างจงรักภักดีว่า

“ไฉ่ผ่านเกล้าเจ้าพระคุณของเมียเอ๋ย กระไรเลยหลงรักเขาหนักหนา  
เมียคัดรูงเท่าไปเอามา มันเจ้าอย่าแผดเสน่ห์ทั้งเล่ห์หลม  
เมื่อดูพระจริตเห็นผิดนัก พระลืมรักห้ามแนแนสนสนม  
จะต้องถูกพอกยวต้องอาคม นื่องปรารมก็ร้อนใจมิได้วาย  
จยเชิญพระสะเดาะพระเคราะห์บ้าง ให้เลื่อมส่างบางเบาบรรเทาหาย  
ถึงต้องถูกพอกยวบรรดาร้าย จะเคลื่อนคลายเคราะห์โคกล้นโรคภัยฯ”

เมื่อหมดหนทางแก้ไข นางก็รับสั่งหาโหร เมื่อโหรบอกว่า

“ถูกกระทำอำนาจปีศาจสิง เหตุเพราะหญิงต่างประเทศเทศภาษา  
ต่อปลายปีมีผู้วิวิชา จะช่วยมาแก้ไขจึงได้คลาย”

นางก็ยิ่งทุกข์หนัก แต่ก็ยังมีสติตรึกตรองอย่างรอบคอบ อันแสดงให้เห็นถึงความสามารถทางการปกครองว่า

“ละไฉนบ้านเมืองจะเคืองระัด      เกิดวิบัติเบียดเบียนเป็นแสนหนาม  
จำจะลอบบอกข่าวเรื่องราวความ      ไปถึงพราหมณ์จินดาเมืองมารัน”

จริยวัตรอันงดงามน่าชมอย่างยิ่งของนางปรากฏชัดเจน หลังจากพราหมณ์จินดา แก่เล่นหึงหโกรภพรู้สึกตัวก็มาหานางกลางดึก นางตื่นขึ้นมาเห็นสิ่งหโกรภพนอนอยู่เคียงข้างก็ มิได้ปลุก มิได้ตัดพ้อแต่ประการใด รับลนลานปรนนิบัติเหมือนไม่มีสิ่งผิดปกตินั้นใดเกิดขึ้น

“เตรียมเครื่องอาบนานชำระสรงพระพักตร์      ให้พร้อมพริกพันงานพวนพระศรี  
คอยล้ารองกล้องชุดชุดอัคคี      อยู่ข้างที่แท่นรัตนวิฆาล”

นางสร้อยสุดาจึงเป็นตัวเอกฝ่ายหญิงที่มีบทบาทเด่นประทับใจผู้อ่าน เป็นหญิงที่ หัวใจอิสระในการเลือกคู่แต่ไม่อาจฝ่าลงล้อมของประเพณีได้ จึงต้องมีชีวิตอยู่อย่างอดทน เยือกเย็น และชาญฉลาด พฤติกรรมทั้งหลายของนางเป็นการเคลื่อนไหวในทางที่ก่อให้เกิดผล ต่อเนื่องในด้านดี ไม่ว่าจะเป็นความกตัญญู ความรักที่มีต่อสายโลหิตหรือความจงรักภักดีต่อ สามี นางพยายามทำทุกทางเพื่อประโยชน์สุขของตน และประโยชน์ของมหาชน โดยเฉพาะ บทบาทในการปรนนิบัติสามีของนางนั้นเป็นเลิศ และเป็นการชี้ให้เห็นว่าสตรีรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้ผู้หญิงจะมีบทบาทเพิ่มขึ้นแต่ก็ยังมิได้รับการปลดปล่อยอย่างเต็มที่ เพราะยังเห็นว่าการแต่งงาน เป็นทางนำไปสู่เกียรติยศเพียงประการเดียวของผู้หญิง

## 5.2 โศบุตร

นางมณีสคร เป็นตัวเอกฝ่ายหญิงในเรื่องโศบุตร นางมณีสครมีกำเนิดสูง ก่อตัวคือ เป็นลูกกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ บทบาทของนางมณีสครมีไม่มากนัก แต่ก็แสดงให้เห็นว่า นางเป็นคนที่เฉลียวฉลาด เมื่ออยู่ในภาวะคับขันมารดาบอกว่า

“ทั้งพี่น้องสองรายอย่าอาลัย      พากันไปเกิดนะลูกอย่าอยู่เลย”

นางก็ทำตามคำแนะนำแต่โดยดี เพราะรู้ว่าหากขึ้นอยู่จะเป็นอันตราย เพราะบุโรหิตคิด การใหญ่แย่งชิงราชบัลลังก์ กวีบอกต่อไปว่า

“นางมณีสครจงกรน้อง      สงสารสองบุตรไม่มีขวัญ  
เห็นผู้คนปนปลอมไปพร้อมกัน      ใครไม่ทันแจ้งจิตว่าธิดา”

ตอนนี้ชี้ให้เห็นถึงความรับผิดชอบที่นางมีต่อน้อง และความฉลาดหลักแหลมในการเอาตัวรอด จนเดินทางไปถึงสระน้ำ นางก็ชวนน้องลงอาบและ “พี่แหวกจอกบออกเสวยกระจับสดน้องว่าลือชาผดุงผล” สนุกสนานกันจนอัศจรรย์จับได้ เมื่อโคบุตรมาช่วยให้นางก็มีใจดำนึกในบุญคุณ ทั้งที่ยังเป็นเด็กนางก็มีความคิดกล่าวต่อโคบุตรอย่างน่าฟังว่า

“พระโปรดยังไม่ม้วยชีวาว่าตมึ รอรองบาททุกคณดังซาร์  
ข้าชื่อมณีสครแต่ก่อนมา อุนราชื่ออรุณร่วมห้องกัน”

จนเมื่อได้กลับคืนสู่บ้านเมือง โคบุตรกับพระอรุณจะพากันไปเที่ยวป่า นางก็จะไปด้วย และบอกอย่างคือวันว่า

“มิพาไปแล้วไม่ออกไปนอกราย จะกอดคอไว้จนตายไม่ปล่อยเลย”

อย่างไรก็ตามแม้นางจะมีทำที่คือวัน จึงยัง แต่เมื่อบิดายกเหตุผลมาหว่านล้อมนางก็ยินยอมรับฟัง เพราะเห็นด้วยว่า

“แม้ซุกเจ็ญเป็นหญิงนี้ยากนัก พระลูกรักก็อย่าฝืนผาย  
พระอนุชาเขาเชื่อเนื้อว่าขาย อันตรายโทษภัยเขาไม่มีฯ”

จากนั้นบทบาทของนางมณีสครปรากฏอีกครั้งหนึ่งตอนโคบุตรพานางอำพันมาลามาถึงเมือง ท้าวพรหมหัตถ์บอกให้นางออกมาไหว้โคบุตรและไม่ลืมบอกเจ้า “นี่นางลักขณอัศวเรศของเรชฐา” นางมณีสครขอได้ยินดังนี้

“ให้แค้นคั่งเคืองในพระทัยหมาง  
แกดั่งลำราญตรวราต่อหน้านาง แล้วเอื้ออย่างเข้าในทีไฉยฯ”

แสดงให้เห็นว่าแม้นางมีความโน้มเอียงจะประพฤติตามใจตน และมีความเห็นแก่ตัวอยู่ จึงคิดแค้นเคืองริษยา แต่นางก็รู้จักควบคุมอารมณ์ตนเอง โดยการใคร่ครวญถึงความถูกต้องเหมาะสม และกับความผิดหวังระทมใจไว้มิให้ผู้ใดเห็น

นางมณีสคร เป็นตัวเอกฝ่ายหญิงคนเดียวในวรรณกรรมนิทานคำกลอนสุนทรภู่ทั้ง 4 เรื่องที่อยู่ในโอวาทของบิดามารดา และปฏิบัติตามจารีตประเพณีอันดีงามด้วยการอภิเษกกับโคบุตรอย่างถูกต้องตามประเพณี แม้บทบาทของนางจะไม่เด่นชัดว่าปฏิบัติตามเช่นไร แต่พอจะทราบได้ว่านางคงวางตัวอย่างเหมาะสม เหตุการณ์ทุกอย่างจึงดำเนินไปด้วยดี เพราะแม้บรรดาเมืองต่าง ๆ ก็มาลวามิภักดิ์

บ้างก็แต่งจิตตามาประณต  
พระศรอบครองนัคราสดาว  
โฉมมณีศาครบรรดักษณ  
อำพันนั้นก็รักเป็นปานกลาง

ก็ปรากฏตัวที่วัดหอยเตยอน  
ด้วยบังอรรัชเรศทั้งสองนาง  
พระทองค้ำค้ำรักใคร่ไม่อาจขวาง  
ทั้งสองนางก็เป็นทีราดกัน"

และเพราะเหตุที่ "ทั้งสองนางก็เป็นที่รักกัน" นางอำพันมาลาจึงให้เถรกระอำทำ  
เสน่ห์จนโคบุตรหลง นางมณีสครสังเกตเห็นอาการผิดปกติของโคบุตร และเห็นดอกจำปาอันดีก็  
รู้ว่า นางอำพันทำเสน่ห์ ความรัก ความหึงทำให้นางมณีสครขาดความสำรวมและไม่สุ  
ระมัดระวังกิริยา

“ให้เคื่องขุนหุนหันตันโทโส  
อำพันน้อยถอยแอบพระภูวนัย  
ต่างคารมคมคำกระหน่ำหนัก

กำลังโมโหพูดลุกขึ้นรุดไป  
ก็ในวันไหว้ก็ก่อกองทั้งห้องปราศ  
โมโหให้ภรรยาวิ่งทั้งสองข้าง"

ความไม่รู้จักยับยั้งใจ ทำให้่วนวายขาดระเบียบวินัยไปทั้งวัง นางมณีสาครก็ถูกโค  
บุตรลงโทษเปลี่ยนที่ รณะทุกธิดา  
พระอรุณมาช่วย และกำชับว่า

**"จงช่วยแม่อย่าให้แม่ถึงตของหนู"**

ทั้งพ่อเจ้าอย่าให้รู้หน้าปากษา

จนพระอรุณมาจับเส้นนี้ โคบุตรสั่งประหารนางอำพัน นางมณีสวรรค์ก็มีใจสงสาร  
เมื่อเป็นนางอำพันมารภาพผิด นางก็ยกโทษให้และบอกว่า "ที่ไม่ฟ้องผูกกรรมนวลทอง" แล้ว  
รื้อฟื้นด้วยความสงสารนางอำพันด้วยความศรัทธาใจว่า

“อันความผิดมิได้คิดที่ดวงเจ้า  
 สงสารน้องจะลำบากไปจากวัง  
 แม้บุญปลอญคุณบุตรในไพรเวีย  
 ใครจะมาช่วยก่อกองอัคคี

เพราะกรรมเราช่วยสร้างแต่ปางหลัง  
จะเรรังเปลี่ยวของศึในทงที่  
จะถเหลียวเหินใครที่ไพรศรี  
ไม่เห็นมีใครล้วนจะแก้วตาฯ”

แล้วนางก็ทำหน้าที่ของนางอย่างดีที่สุดด้วยการแนะนำนางอำพันว่า

**“เฮอแม่น้องทองไปเฝ้าพระภุช**

พูดชักชวนเพื่อจะไปรดแม่เหวี่ฯ"



นางมณีสาครจึงเป็นตัวเอกฝ่ายหญิงที่เข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดสินใจแยกความถูกต้องและไม่ถูกต้องได้ด้วยการคิด แม้ว่ามีความผิดกรรมบางตอนที่ กระทำไปโดยขาดความยับยั้งใจ เช่นตอนที่หวนนางอำพันมาลา และกล่าววาทะก้าวร้าวอันเป็น การประทุพฤติมิชอบทางวาจาแต่นางก็กระทำให้ไปเพื่อประโยชน์สุขของตน

5.3 ลักษณะวงศ์

นางทิพเกสร เป็นตัวเอกฝ่ายหญิงในเรื่องลักษณะวงศ์ กวีกล่าวถึงกำเนิดของนาง ว่า

|                           |                          |
|---------------------------|--------------------------|
| “เธอได้นางกลางลัดบงกช     | พระดาบสเลี้ยงไว้ในไพรศรี |
| หอมรัญจวนนวลเนื้อกุมารี   | ดังมาลีเสาวรสเรณูนวล     |
| พระฤาษีมีศักดิ์ก็รักใคร่  | ให้อยู่ในอาศรมสุดสงวน    |
| จนประมาณนานเป็นจำเริญนวล  | อายุถ้วนแปดขวบประจวบกัน  |
| จึงตั้งนามตามศักดิ์สายสมร | ชื่อทิพเกสรดาวสวรรค์”    |

นางทิพเกสรเป็นคนที่มีความเฉลียวฉลาดและมีความใจดีช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์มีจิตใจบริสุทธิ์ เพียงเห็นลักษณะวงศ์ครั้งแรกเราก็ได้เคลือบแคลง

|                           |                             |
|---------------------------|-----------------------------|
| “นางพึงเล่าเข้าใจให้สงสาร | เจ้าหลานเข้าไปถึงลูกทุกข    |
| ทั้งม่วงปรางนางหยิบมานานา | แทบต้องมากินถั่วคอกยาเกรงใจ |
| พระฤาษีใจดีไม่ดุคอก       | จะช่วยบอกพ่อตาให้อาลัย      |
| ได้วิ่งเล่นเย็นเช้าสบายใจ | เก็บคอกไม้ถวายเป็นเวลาเย็น” |

นางทิพเกสรเป็นตัวละครที่เป็นผู้หญิงเต็มตัว นับว่ากวีได้สอดแทรกลักษณะของ ผู้หญิงจริง ๆ ไว้ในตัวนางทิพเกสรอย่างมากเช่น ความดีอัน แสงอน ตกอกตกใจง่าย และ ไม่รู้จะสนใจในการศึกษาเล่าเรียน เมื่อเห็นลักษณะวงศ์นี้ทั้งท่อนปณณัติคำดาภิบอกว่

|                         |                                     |
|-------------------------|-------------------------------------|
| “พ่อตาไปไกลลับไม่กลับมา | เล่นจริงเข้าถั่วคอกยาป่นพระมนต์เลย” |
|-------------------------|-------------------------------------|

เมื่อลักษณะวงศ์ไม่ฟังคำ ไม่ยอมเล่นด้วยนางก็แกลงค้อนควักและต่อว่าอย่างเด็ก ๆ ว่า “ได้ เห็นกันดีแล้วพระเชษฐา” และเมื่อลักษณะวงศ์กำลังส่งเสียงโวยวายนางก็ตกใจจนตัวสั่น กวี พรรณนาว่า

“พระแกลังเมินเดินไปมิไครทัน  
พระแกลังร้องไวยวายตะกายวิ่ง  
ร้องกราดกรีดหวีดวิ่งผวามา

นางแจ่มจันทร์วิ่งไปจนลับตา  
ลมรมึงตกใจเป็นหนักหนา  
ถึงเชษฐากอดไว้ไม่วางมือ”

ความวุ่นครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นในใจนางทิพเกสรก็คือตอนที่ลักษณะวงศ์จะลาไปช่วย  
มารดา นางร้องไห้คร่ำครวญ

“ทั้งเตโชโหมทั่วถนบกนัยกาย

ยิ่งพุ่มฟายชลนัยนพิไรครวญ”

แต่เมื่อพระฤาษีปลอบว่า

“อันที่รอนัดตานี้ตาเห็น  
สังหารมารย่อยยับจะกลับมา  
ที่เจ้าไปครั้งนั้นะศรีสวัสดิ์  
หลานจะได้ล้ำราญเมื่อนานไป  
นึ่งเกิด นึ่งเกิดแม่ทูนหัว  
อย่าร้องไห้ไปเลยจะเป็นกลาง

คงจะเป็นจอมทศทิศา  
เขาก็รักนัดคาคงดวงใจ  
เหมือนไปหาสมบัติมาไว้ให้  
จะเป็นใหญ่เกินยอดสนมนาง  
เห็นคุณผู้เฒ่าจะหมองหมาง  
เราจะไปกลางทางจะเสียที”

นางก็ฟังเหตุผลและคิดได้ และบอกลักษณะวงศ์ว่า

“แม้ว่าพมมารศในเมืองยักษ์  
ฤาจะคิดตอบความสงครามมาร

ที่จงลักกลับหลังยังต่อต้าน  
รับประหารเสียให้ยับแล้วกลับมา”

นับว่านางเป็นคนมีสติ รู้จักยังคิดและรู้จักใคร่ครวญด้วยการใช้ปัญญา และได้  
รู้ถึงลักษณะวงศ์ไว้อย่างเห็นแก่ตัว และเมื่อพระฤาษีตาย นางก็ร้องไห้และพร้อมที่จะตายตาม  
จนนางกนิษฐมาพบเข้าก็ช่วยกันเผาศพพระฤาษีไปพร้อมกับกุฎี ทั้งที่แสนเสียตายนางก็หึกใจและ  
ทำศพฤาษีอย่างเต็มกำลังความคิด

“สุตสาห์แรงใจตั้งสติคืน  
กนิษฐกับมาลาแล้วพานาง  
พระสุริยาสาธน์วันลบ

เก็บมาลาวยวีนทุกสิ่งครบ  
ชมมาพลาวันทาบูชาศพ  
ต่างเคารพรับออกนอกกุฎี”

ความเป็นคนดีงาม จิตใจซื่อตรงมองโลกแต่ในด้านดีก่อนจะไปกับกนิษฐทั้งห้า นาง  
ก็ยังมิใช่เป็นห่วงในทุกข์ของลักษณะวงศ์ว่า

“คือพระลักษณะวงศ์กุมารา

เมื่อกลับมามีได้พบจะบรรลัษฯ”

นางยอมไปด้วยก็ต่อเมื่อนางกินนรให้สัญญาว่า

“ที่จะเปลี่ยนเวียนแวกเกณฑ์กินนร ให้เป็นร่อนคอยรับพระพิณาง”

และเมื่อนางกินนรบอกว่าลักษณวงศ์มารับแล้วนางก็มิได้มีจิตแง่จน รับออกมาหา  
พอบพบหน้าก็

“ผวากอดบาทหงส์พระทรงศักดิ์ แล้วรบหักศรโศกาน้ำตาไหล”

เมื่อลักษณวงศ์แก้ตัวและบอกเหตุผลที่มารับเข้า นางก็ต่อว่าด้วยอารมณ์แค้นจน  
และชาญฉลาดว่า

|                              |                                |
|------------------------------|--------------------------------|
| “สลักสืบศึกแสนเข็ญไม่เห็นควร | รบกับนวลนางกษัตริย์เห็นชัดจริง |
| ทั้งศิลปศรอาชาวราฤทธิ        | ตาประสิทธิ์ให้พระองค์ล้นยงยิ่ง |
| แน้มจะรบศึกผู้ศัตรูจริง      | จะสมดังปรารถนาไม่ช้าเลย        |
| ชะรอยข้าด้วยบรรทมสมสนุก      | ทุกสิ่งสู้ยิ่งของตรงเสวย       |
| ที่ลาแล้วหรือจึงได้มาไกลเขย  | อย่าช้าเลยอยู่หลังจะคลั่งใจ”   |

จนภายหลังเมื่อนางตกเป็นเมียลักษณวงศ์แล้ว ลักษณวงศ์ยังทำเจ้าชู้และสมสู่กับ  
นางกินนรทั้งห้า นางก็มีความอดทนไม่ปรียบฉบับ เพราะลำนึกว่านางทั้งห้าล้วนแต่มีบุญคุณ  
ก่อนจากไปก็อาลัยอาวรณ์ นางบอกแก่นางกินนรว่า

|                                   |                         |
|-----------------------------------|-------------------------|
| “ช่วยชีวิตแล้วก็เลี้ยงถึงเพียงนี้ | พระคุณที่ใดให้เหนือเกศา |
| เคยล่ำราญร่วมสุขทุกเวลา           | อนิจจาวิบากมาจากกัน”    |

กิริยาอาการของนางทิพเกสร เต็มไปด้วยความนึมนวลน่ารัก นำหลงไหล และ  
ผูกมัดใจชายอย่างยิ่ง ทั้งรู้จักปรนนิบัติ เอาใจเข้าหาหยิ่ง มีอารมณ์สนุกสนานพลอยให้ผู้อยู่ใกล้  
ชื่นบานตามไปด้วยก็วิพรรณนภาว่า

|                              |                              |
|------------------------------|------------------------------|
| “พระทองผิวนิยัษฐางค์ให้นางสี | พระเทวีแค้นตรวดแล้วชวนให้    |
| อุยหนานางช่างดีสุดใจ         | นางทราวม้วยก็ว่ามีของจันเคย” |

นอกจากนี้นางยังเป็นคนช่างสังเกต ช่างคิดซักถามอันแสดงให้เห็นว่า นางเป็นคนมี  
ความรู้รอบตัวดี เช่นถามว่า

|                           |                                |
|---------------------------|--------------------------------|
| ไม่รู้จักนารีเป็นนิรันดร์ | “กระต่ายเพศพงศ์ชาติประหลาดชั้น |
|                           | อัศจรรย์เหตุผลนั้นกลใด”        |

หรือถามว่า

“เหตุใดเนื้อร้ายจึงตายพร้อม      ก็ระรอยจะมีเหตุนะเชษฐา”

แต่เมื่อนางถูกวิชารลักตัวไป นางก็ไม่มีปัญญาจะแก้ไข

“เจ้าหลับเนตรกรีด ๆ จะหวีศรีร่อง      มาช่วยน้องด้วยเถิดพระขุนหัว”

นางร้องคร่ำครวญ ตกอกตกใจจนสลบไปอย่างไม่มีรู้ที่จะคิดแก้ไขอย่างไร จนเมื่อมี  
วิชารลักตนหนึ่งหวังจะแย่งชิงนางและต่อสู้กันจนตายไปทั้งคู่ นางก็เหมือนผู้หญิงทั่ว ๆ ไปที่รู้สึก  
รังเกียจและกลัว

“ลดศลของหย่องเกล้าโลมาชั้น      ให้อวดหน้าวันวิญญาพยาพวศ”

และทั้งที่ไม่รู้ทิศทาง นางก็รู้ด้นเดินตามหลักขนวงศไปอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ทั้งยังเข้าใจ  
และถึงเห็นในความทุกข์ ความเดือดร้อนใจของลักษณะวงศ์ว่า

“นิจาเอ๋ยปานฉะนี้พระทรงภพ      จะปวารณาให้ไม่วายหวน

จะท่องเที่ยวตามองค์องค์วงศ์      จะคร่ำครวญอยู่กับม้าอาชาชาณ”

จนเมื่อเทวดาลงมาช่วยให้นางแปลงร่างเป็นพรหมณ์เพื่อความปลอดภัย นางก็แสดงอาการสำนึก  
ในพระคุณอย่างสุดซึ้ง

“เฝ้ารับสั่งทรงภพขึ้นจบเกศ

มาโปรดเกล้าคราวจนให้พ้นภัย

พระคุณดังปิตุเรศจะหาไหน

พระคุณใดจะเสมอไม่มีปาน”

เมื่อนางตามลักษณะวงศ์มาจนถึงเมืองอลงกรณ์      รู้ข่าวว่าลักษณะวงศ์มาหลงรักนาง  
ยี่สิบ ธิดาเจ้าเมือง นางก็ร้องให้ พรานพาถามว่าร้องทำไมก็บ่นเพียงตอบว่า “วิตกนักถึง  
เมียที่อยู่เมือง” ขณะที่เดินทางเข้าเมือง พรานทำท่าจะจับมือเพราะคิดว่าเป็นชาย นางก็  
“สะบัดมิให้ต้องกั้วหมองหมาง” แล้วนางก็คิดวางแผนเข้าถวายตัวเพื่อให้รู้ความจริง โดยไม่ลืม  
สัญญา กับนายพรานว่า

“เมื่อพระองค์ทรงโปรดได้ตั้งตัว

ค่อยยังชั่วแล้วไม่ลืมพระคุณเลย”

และเมื่อมีโอกาสเข้าเฝ้า นางอยากบอกความจริงแก่ลักษณะวงศ์แต่ก็โดนตรองว่า

“มาตกอยู่ธานีบุรีเรา

ถึงพระจอมภูวนาดลวาทจริง

เหมือนโคเข้าฝูงราชสีห์สิงห์

อันเมียมึงมันจะทำให้รำคาญ”

นางจึงปกปิดความลับไว้ในอก และพยายามดวงตามความในใจของลักษณะวงศ์  
อย่างชาญฉลาดว่า

|                            |                          |
|----------------------------|--------------------------|
| “พระองค์ครองราชย์มไหศวรรย์ | สารพันยศศักดิ์อันนิรุ    |
| มีพระมิ่งมเหสีสมรมิตร      | ประไพพิศเพียงเทพกัลยา    |
| เสวยสุขตั้งศักดิ์จักรพรรดิ | ยอดกระษัตริย์ในทศทิศา    |
| เห็นจะลืมน้าวสวรรคกัลยา    | ที่นิราเรศร้างไปทางไกลฯ” |

และนางได้เกิดทิฐิไม่ยอมบอกความจริงจนกระทั่งตัวตาย เพราะลักษณะวงศ์ตอบว่า

|                              |                            |
|------------------------------|----------------------------|
| “เวลาเพลินก็ให้เพลินจำเริญใจ | ลืมนวลนุชนางแต่กลางวัน     |
| รำลึกถึงเพื่อนยากนั้นมากนัก  | ไซว่าจักหลงไหลมไหศวรรย์    |
| แต่ทวน ๆ ไปหาสุตาจันทร์      | แล้วผอนผ่นคอยข่าวให้แน่ใจ” |

เหตุการณ์ตอนนี้อาจกล่าวได้ว่านางทิพเกสรมีจิตใจเกินไป นางน่าจะประมวลเหตุ  
การณ์ที่ลักษณะวงศ์ปฏิบัติต่อนางที่เต็มไปด้วยความรัก และให้เกียรติทั้ง ๆ ที่ยังไม่แน่ใจว่าเป็น  
หญิง

|                                   |                             |
|-----------------------------------|-----------------------------|
| “ดูเจ้าพราหมณ์เหมือนนางคอยสร้างใจ | ลืมนวลนุชนางแต่กลางวัน      |
| ลืมนวลนุชนางแต่กลางวัน            | พระนุชนางอยู่ต้นตอแห่ง      |
| ไม่วายพิศวาลพราหมณ์อันงามทรง      | ละเลิงหลงมิได้ลืมนวลนุชนาง” |

หรือเพราะนางชื่อเกินไป สุจริตใจเกินไป และเอาแต่ตั้งต้นอย่างมีทิฐิ ทั้ง ๆ ที่ทิฐินั้น  
พวนางไปสู่ความตาย เพราะทิฐิผสมกับความเชื่อ เมื่อถูกลักษณะวงศ์สั่งประหารนางก็ไม่ปริปาก  
แต่คิดว่า

|                              |                             |
|------------------------------|-----------------------------|
| “ตัดสวาทราดกันแต่วันนี้      | ไม่ขึ้นดีร่วมรักถนอม        |
| แต่สู้กันรลนาด้วยอาวุธ       | มาติดตามภูธรถึงธานี         |
| เพราะรักท่านตามท่านจึงฟันฝ่า | จะกั้นหน้าสู้มิวายไปเมืองผี |
| ถึงจะกลับกายเป็นนารี         | ก็เห็นที่ที่จะตรมระบมใจ”    |

นางทิพเกสรจึงเสียชีวิตเพื่อบุชารัก นางเป็นยอดหญิงที่อยู่ในหัวใจชายเพียงไรนั้น  
ดูได้จากอาการของลักษณะวงศ์ เมื่อรู้ว่าเป็นนางนั้นกวีพรรณนาว่า

|                        |                          |
|------------------------|--------------------------|
| “โศกสะอื้นกุ่มกุดหทัยา | กระษัตริย์ร่ำกอดศพลงลงฯ” |
|------------------------|--------------------------|

ลักษณะวงศ์ตลบแล้วตลบอีก เสียใจเหมือนจะเสียสติ แล้วปรักปรำตนเองว่า

|                                  |                            |
|----------------------------------|----------------------------|
| "อันรายไคที่จะชั่วเหมือนตัวที่   | แสวงหาเมสเป็นเพื่อนสอง     |
| ครั้นพบทักตร์ไม่รู้จักว่าคู่ครอง | กลับมาฝาน้ำมันองน้ำน้อยใจ" |

ความตายของนาง เป็นความตายที่ให้ความตายทั้งเป็นแก่ผู้อยู่ แม้แต่วีรบุรุษอย่าง  
ลักษณะวงศ์ก็ต้องทราตรรรเสริญนางว่า

|                            |                        |
|----------------------------|------------------------|
| "น้ำพระทัยแก้วดาสุดาจันทร์ | สารพันมิได้รั้ระกำใจ   |
| จะหาตามภพตลบหา             | จะหาเหมือนแก้วดาพหาได้ |
| จะหาจิตเหมือนนุสนี้สุดใจ   | หาทั้งไตรโลกิไม่มีปาน" |

5.4 จันทโครบ

นางโมรา นางโมราเป็นตัวเอกฝ่ายหญิงในเรื่องจันทโครบ แม้จะไม่ใช่เนื้อคู่ที่  
แท้จริงของจันทโครบ แต่ก็เป็นผู้ที่มีบทบาทเด่นชัดและดึงดูดใจผู้ชมผู้ฟังได้ยิ่งกว่าตัวเอกฝ่ายหญิง  
คนใดที่ได้กล่าวมาแล้ว กวีสร้างนางโมราให้มีลักษณะแปลกแตกต่างไปจากกุลสตรีที่ดีโดยตลอด  
เริ่มตั้งแต่การกล่าวถึงกำเนิดนางโมรา กำเนิดจากชิ้นส่วนของสัตว์เดรัจฉาน อาศัยเวทย์มนต์ของ  
พระฤาษีที่คิดว่าจันทโครบงามจนไม่มีสตรีใดคู่ควร

|                            |                              |
|----------------------------|------------------------------|
| "นารีใดในทวีปวงศมนุษย์     | ก็แสนสุดที่จะตมเล่นหา        |
| เห็นคู่สมจะไม่ตมกุมารา     | จึงจะให้กิดอาไปครองกัน       |
| ตัววิพลาทางนิมิตมอบแก้ว    | อันทวยแพ้วทวังเพริดดุเจิดจัน |
| นางโมราเสกใส่ลงในนั้น      | พระทรงธรรมป้องปิดผนิตดี      |
| แล้วโอมอ่านคาถาจินดาเวท    | ชนโมเรศกลายเป็นนารีศรี       |
| ทรงโอมประโลมลักษณะโกกิริ   | กุมาริอยู่ในผอบทอง           |
| แล้วเขียนรื่องนางใส่ลงในฝา | ชื่อโมราโอมศรีไม่มีลของ"     |

นางโมราก็ถือกำเนิดมาได้ด้วยเหตุนี้ และอาศัยอยู่ในผอบทองโดยไม่มีโอกาสได้รับรู้  
ปทัสถานทางสังคม หรือหลักจริยธรรมอันใด จนจันทโครบเดินทางมาได้ 15 วัน นางจึงถูกเปิด  
ออกมาจากผอบ และมีบทบาทโดดเด่น โดดเด่น ตามใจที่นางปรารถนา เริ่มด้วยบทวาทศิลป์  
อันคมคายชวนให้คิดว่านางเป็นหญิงที่ชาญฉลาด และรอบรู้เหมือนสตรีทั่ว ๆ ไป ทั้งยังเจียมเนื้อ  
เจียมตัวและรู้จักยังทำที่จันทโครบอย่างผู้ที่เจนโลกว่า

|                                  |                                   |
|----------------------------------|-----------------------------------|
| “ด้วยบุญตัวน้องน้อยทั้งถอยศักดิ์ | ไม่ควรเรียงเคียงพิศตรึงเป็นคู่ตอง |
| ทูลกระหม่อมจอมพงศ์ตั้งหงส์ทอง    | เหมือนเช่นน้องต๋าคักดีศกุลกา      |
| สุวรรณหงส์ไม่ประจักษ์รักษาศักดิ์ | มาหลงปลุกปลอมกาต่างภาษา           |
| พฤตมาตย์ราชภูจะฤชา               | ครหาเพื่องุ้งทั้งกรุงไกร          |
| เหมือนเช่นน้องพระจะลอมประโดมเล่น | ทอหุคเหินเหมือนศาลาที่อาศัย       |
| ดั่งภูผิงคลึงเคล้าดอกไม้ไพร      | ทอขึ้นใจก็จะจรรื่นบินบน           |
| ทั้งเอกองค์มเหสีเป็นที่รัก       | น้องต๋าคักดีคิดเห็นไม่เป็นผล      |
| ไว้ทั้งวงศ์พงศาเอกาตน            | เป็นคนจนพระก็แจ้งอยู่เต็มใจ       |
| แม้รักน้องจะให้น้องไปครองบาท     | แต่เพียงทาสพอจะแทนพระคุณได้”      |

แม้นางจะสามารถขายเบี่ยงต่าง ๆ นานา แต่เมื่อได้ขึ้นคำนวนจากจันทโครบ กวีนอกไว้ตรง ๆ ว่า “ราครือนึ่งทรงนางโสมศรี” นางจึงถนอมตัวอยู่ได้ไม่นานก็ยอมทอดกาย ให้จันทโครบเชยชม ขณะเดินทางมาในป่า นางโสมก็ปฏิบัติตนเช่นเดียวกับตัวเอกฝ่ายหญิงในเรื่องอื่น ๆ คือ “นางโสมยงสีองค์ภูมิน” และของรักข้างตามเช่นเดียวกับทิพเกสร เช่นเมื่อเห็นนกยูงรำแพนหางก็ถามว่า “โยวิหคนกจึงรำแพนหาง” พอเห็นนกออกก็ถามอีกว่า

“เออนกออกนี้ยังไฉไลน่ะ” กางจึงเฝ้าตอมตามอยู่จึงมี

เมื่อเห็นว่านางก็อ่อนน้อมขอจากจันทโครบอย่างอ่อนหวาน และชวนให้เวทนาว่า

“โอ้พระมิ่งขุนกระหม่อมจอมลก  
จงโปรดปรานขอประทานกระแสน้ำ  
น้องสุดแรงที่จะแรงอารมณ์ไป  
เห็นสุดทนจะประดังกำลังไป  
มากี่ตัวสิ้นพระระงับที่หม่นไหม้  
อรทัยทอดองค์ลงโคก”

นางมีอาการกระพริบน้ำตาสีน้ำตาลถึงปานนี้ และรู้จักใช้วาจาอ่อนน้อมได้อย่างจับใจ จันทโครบจึงไม่ลังเลที่จะเหือดเนื้อหลังเลื้อยให้นางดื่มแทนน้ำ เมื่อนางได้ดื่มเลือดในกายแล้ว นางก็ลำนึกในพระคุณ และร้องให้ลงสารจันทโครบ แต่กวีนบรยายสั้น ๆ ว่า “นางก้มกราบ ถัสคแล้วจากบัดนี้”

นางมีที่ท่าว่าจะซาบซึ้งรักจันทโครบอยู่ไม่นาน เมื่อพบนายโจรต่อสู้แย่งชิงนาง จันทโครบเสียบริวารไปหมด นายโจรก็ยังไม่ลดละ กวีพรรณนาความรู้สึกของนางในตอนนี่ว่า



“มหาโจรโงมจับได้คันศร  
 อุดตูดชิงนางโงมยง  
 มาสู่ท่าสงครามด้วยความรัก  
 ช้างฝ่ายองค์ภักศาก็อาลัย

ช้างมือหนึ่งกุมกรรณวตหง  
 ส่วนอนงค์นักรักย้ายโจรไพร  
 จนเสียพรรคพวกพลเป็นไหน ๆ  
 เป็นสองใจอยู่ในจิตวนิดา”

ความวุ่นวายเป็นเหตุขึ้นในใจนางเสียแล้ว และมันเกิดขึ้นได้ทั้ง ๆ ที่นายโจรก็ได้หล่อเหลามีหน้าซ้ำ “คำทมิฬเหมือนสิงทะโมนหลอก” นางก็ยังรัก นับได้ว่านางได้มองข้ามรูปกายภายนอกไปพิจารณาถึงความเสียสละ ความจริงใจของนายโจรที่สู้รบเพื่อนางจนเสียบวร นักรบวัย นางจึงได้เกิดความประทับใจอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน และเมื่อจันทโครบพบพระธรรมาจกนางโดยบอกว่า “ยื่นพระธรรมาให้พี่ช้างนี้นาง” กวีก็ได้โอกาสพรรณนาภาพกระทำของนางว่า

“หญิงกาตีใจตะกรามกามราค  
 จะให้ผัวกลัวโจรจะวายวาง  
 จึงยื่นให้เป็นกลางแล้ววางพลัน  
 ชำปลายคมอยู่หัตถ์พระธรรมา  
 พระแย่งยุคลุดอยู่ออกจากหัตถ์  
 พระเธองค์ล้มลงกับดินดอน

ละโมภมากจะใคร่ครองทั้งสองช้าง  
 จะให้โจรกลัวจะล้างภักศ  
 คำพระธรรมาอยู่ช้างมือย้ายโจรไป  
 ย้ายโจรคว่ำกระชากไปจากกร  
 โจรกระหวัดพื้นองค์พระทรงศร  
 พระหัตถ์หลุดจากถือนางกัลยา”

ตอนที่จันทโครบถูกนายโจรฟันล้มลง หากกวีบรรยายลักษณะนางโงมโงมไป กอดและเกิดรักนักรักเสียใจ คุณค่าของนางก็จะกลับคืนมา และผู้อ่านอาจจะใจกว้างพอว่าที่นางนักรักนักรบโจรนั้นเป็นเพียงอารมณ์ชั่ววูบ แต่กวีก็ได้กล่าวถึงนางแต่ประการใด ทำเสมือนว่านางมิได้มีตัวตนอยู่ตรงนั้น หากแต่กวีได้กล่าวถึงความพยายามของจันทโครบที่จะประกาศให้โลกรู้ถึงความชั่วของนางว่า

“พระคุณที่มีมาแก่เจ้ามาก  
 เจ้าร้องไห้ใจที่จะขาดตาย  
 เมื่อเดินไพรที่ยังไล่ตะเฮอร์อ้อม  
 ไปยื่นด้าให้อ้ายโจรใจทมิฬ  
 อารมณ์นางเหมือนน้ำค้างที่รุ่มพฤษ  
 พอรุ่งแสงสุริยฉายก็หายไป

ถึงยามยามมิให้ชำระสำระสาย  
 เลือดในกายที่ยังรองให้น้องกิน  
 เจ้าควรคุมฆ่าผัวไม่ผันผิน  
 ใญ่ยุพินที่พึ่งรู้ประจักษ์ใจ  
 เมื่อยามดึกดังจะรองไว้ดื่มได้  
 มาเห็นใจเสียเมื่อใจจะขาดรอน”

และกวีไม่ลืมให้จันทโครบรวบรวมเรื่องราวแรงเงาใจประกาศประณาม “หญิงกาลกีนารีร้าย” อย่างนางโมราต่อไปว่า

|                              |                                 |
|------------------------------|---------------------------------|
| “ขอฝากชื่อไว้ให้ลือรจายจร    | เทพนิกรช่วยประกาศในโลก          |
| กฤษณบุตรเป็นบุรุษรักษาศักดิ์ | อย่าเรียนรักนารีเหมือนเยี่ยงข้า |
| สิ้นประกาศราดจิตจากอุรา      | ก็มรณาอยู่ในไพรพนมฯ”            |

พอสิ้นคำประกาศของจันทโครบ นายโจรก็ถูกใจได้คิดจะผละจากนางไป แต่นางโมราก็มิได้รักศักดิ์ศรีของตัวเอง หวังเพียงแต่ให้ตนปลอดภัย จึงกราบไหว้วิงวอนนายโจรว่า

“เมื่อผัวตายหมายพิงเหมือนผัวตน ไม่โปรดจริงแล้วก็จนจะเห็นใครฯ”

แล้วนางก็ระเริงรักกับนายโจรข้าง ๆ ศพของจันทโครบอย่างไม่มีสักตะจิตตะขวงใจ เมื่อสมรักแล้วคนต่ำช้าอย่างนายโจรก็ยังรู้คิดและประเมินค่าของนางว่า

|                                |                              |
|--------------------------------|------------------------------|
| “เสียคารูปกับอารมณ์ไม่สมทรง    | จะพลอยเป็นอัมพมกลไม่มีดี     |
| จะโถมเลี้ยงเคียงคู่ประคองชีวิต | เหมือนคนบงกชอสรพิษไม่พอที่   |
| ใจนางศมิได้ตรงต่อสามี          | ดูเสียที่รบพุ่งจนเสียพล      |
| แต่ผัวเก๋ารูปราวกับเพศ         | อัศเรศฤาจะรักเราเดินทน       |
| ถูกก็เป็นโจรจวนจะขี้นคน        | เมื่ออับจนก็จะมัวลงเหมือนกัน |
| แต่ผัวนางรองเลือดให้ดื่มได้    | น้อยฤาใจเจ้ายังมาให้อาสัญ    |
| รูปเราชั่วกว่าผัวของนางครัน    | สักสามวันก็จะสิ้นอาลัยไป”    |

เมื่อนายโจรจากไปแล้วนางจึง “จำเริญไปเห็นศพพระทรงศร” แล้วนางก็คร่ำครวญเหมือนตานึกผิด แต่นางก็มิได้โทษตัวเอง กลับโทษว่า

|                              |                               |
|------------------------------|-------------------------------|
| ก่าบังจิดมิให้คิดพระคุณได้   | “บาปใดจึงมาดลบันดาลเป็น       |
| โอ้แต่ปิ่นสั่นสรวัดัดกระเด็น | ต่อพ่อเจ้าบรรลัษย์จึงเล็งเห็น |
| ผลกรรมนำจิตให้คิดชั่ว        | พระมิได้คืนเป็นมาปลอบน้อง     |
| จะกลับกินขลน่าน้ำตานอง       | จนจากผัวมิได้อยู่เป็นคู่สอง   |
|                              | ลับพระร่มโพธิ์ทองที่กลางทาง”  |

นางกลับเชื่อว่าบ้านปลายของจันทโครบที่เป็นเช่นนั้นเพราะผลกรรมแต่ปางก่อน ด้วยเหตุนี้นางจึงจากศพไปเพราะ

|                           |                      |
|---------------------------|----------------------|
| “สยงเกล้าเศร้าจิตนางบังอร | ก็ลาจรรจากศพพระสามี” |
|---------------------------|----------------------|

นางจากไปเหมือนไม่อาลัย ไม่มีแม้แต่ช่อดอกไม้ป่าบุราศพ จนมาพบพระอินทร์ที่แปลงเป็นเหยี่ยวคาบเนื้ออย่างผ่านมา นางก็พร้อมที่จะทอดร่างให้ ขอเพียงได้แตกกับอาหาร ในที่สุดนางก็ถูกพระอินทร์สาปเป็นระนี

|                              |                            |
|------------------------------|----------------------------|
| “กูรู้เช่นอยู่ว่าเป็นกาสิพาล | จะประจานไว้ให้แจ้งทั้งโลกา |
| ว่าหญิงกาลกิณีกาสิทวีป       | จนสิ้นชีพมิให้รายปรารดนา   |
| ให้ฝูงค้างกลางดงเป็นภัสดา    | ชาวโลกาให้เขาเรียกระนีนาง” |

บทบาทของนางโมราก็จบสิ้นลงด้วยการกลายเป็นเครื่องจานเช่นเดียวกับกำเนิดเดิมของนาง เมื่อใครพบเห็นระนีก็อดทวนคิดถึงนางโมราไม่ได้ โดยเฉพาะในยามโศกเศร้าระนีจะร้องโหยหวนเหมือนรำลึกชาติ

|                                |                                |
|--------------------------------|--------------------------------|
| “ครั้นสิ้นสายสุริย์แสงแดงอากาศ | ล่ำลึงชาติขึ้นมาได้ว่าเลือดผิว |
| เที่ยวรำยไม้ห้อยโหนดแล้วโยนตัว | ร้องเรียกผิวฟุ้งซัดภาษาคน”     |

นางโมราจึงเป็นตัวอย่างของหญิงที่ไม่มั่นคงในรัก มีใจรวนเรและมักมากในกามคุณ ประพฤติตนเพื่อความสุขความพอใจของตนแต่ฝ่ายเดียว โดยมีได้คำนึงถึงความเดือดร้อนของผู้อื่น แม้ผู้นั้นจะเป็นผู้มีพระคุณ นางก็รำลึกถึงเพียงชั่วครู่ยาม วาระสุดท้ายนางจึงถูกพระอินทร์สาปให้กลายเป็นระนี เป็นประจำทุกปีว่า บุคคลใดที่ขาดคุณธรรมประจำใจและประพฤติตนตามอารมณ์ฝ่ายต่ำ บุคคลนั้นก็มีพฤติกรรมเยี่ยงสัตว์และสมควรจะดำรงชาติภพเป็นสัตว์ตามพื้นเพของจิตใจนั้น ดังนั้นแม้นางโมราจะเป็นเพียงตัวเอกฝ่ายหญิงในนิทานคำกลอนเรื่องจันทโครบ แต่นางก็มีบทบาทโดดเด่นฝังใจผู้คนจนเป็นตัวแทนของหญิงแพศยาได้ดี

### สรุปข้อสังเกตเกี่ยวกับจริยธรรมของตัวละครฝ่ายหญิง

1. กวีให้ความสำคัญกับตัวละครฝ่ายหญิง และเปิดโอกาสให้ตัวละครเหล่านั้นมีบทบาทในสังคมมากขึ้น เช่น นางสร้อยสุดาสามารถปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขของบ้านเมืองในยามคับขันได้ นางมณีสาครทำหน้าที่ปกป้องดูแลน้องชายซึ่งยังเด็กกว่า และสามารถเจรจาให้โคบุตรกับบ้านเมืองคืนให้แก่พ่อแม่ได้ นางทิพเกสรก็เป็นหญิงที่มีอิทธิพลต่อจิตใจของลักษณะวงศ์มากพอที่จะเร่งทำสงครามจนสำเร็จลงอย่างรวดเร็ว แต่นางโมราเป็นตัวละครฝ่ายหญิงที่มีบทบาททางลบในด้านจริยธรรม ไม่ได้กระทำการอื่นใดที่จะส่งเสริมให้คนที่ตนรักปลอดภัย ซ้ำยังนำภัยอันตรายถึงแก่ชีวิตมาให้

2. ตัวละครฝ่ายหญิงในเรื่องสิงห์ไกรภพ ลักษณะวงศ์ และจันทโครบเลือกคู่ครองของตนเองโดยพลการ นางมณีศากรแต่งงานตามจารีตประเพณี แต่ก็ด้วยใจที่พิสวาทเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ดังนั้นจะเห็นว่าการปฏิบัติของตนของนางสร้อยสุดา นางมณีศากร และนางทิพเกสรจึงเป็นการปรนนิบัติสามี ทำทุกอย่าง เสียสละทุกอย่างเพื่อสามี ทั้งนี้เพราะผู้หญิงยังมิได้รับการปลดปล่อยอย่างเต็มที่ และยังเห็นการแต่งงานหรือการมีคู่เป็นทางนำไปสู่เกียรติยศเพียงประการเดียวของลูกผู้หญิง เว้นแต่นางโมราตัวละครฝ่ายหญิงในเรื่องจันทโครบ ที่นางโมราประพฤตินั้นเป็นอิสระและปฏิบัติตามใจตนในเรื่องกามวาทะ นับว่าเป็นการใช้ความรัก ความพิสวาท เป็นท้องเรื่องสำคัญในวรรณกรรม และเพราะความรักนี้เองไม่ว่าจะเป็นรักประเภทใด และมีต่อผู้ใดก็เป็นสิ่งที่ส่งผลให้ตัวละครฝ่ายหญิงแสดงบท "จริยธรรม" ได้มากน้อยต่างกัน

3. จริยธรรมของตัวละครฝ่ายหญิง ในเรื่องสิงห์ไกรภพ โคมไตร และลักษณะวงศ์ต่างปฏิบัติตนอยู่ในจริยธรรมอันดี คือมุ่งกระทำดี ทั้งทางกาย วาจา ใจ แม้จะบกพร่องบ้างก็เป็นส่วนน้อย ตามวิสัยของปุถุชน แต่นางโมรานั้นเป็นตัวละครฝ่ายหญิงที่เป็นเยี่ยงอย่างในทางที่ดีไม่ได้เลย แม้แต่อย่างเดียว ซึ่งเป็นตัวละครที่มีลักษณะแตกต่างไปจากตัวละครฝ่ายหญิงตัวอื่น ๆ

## 6. บทชมธรรมชาติ

ศาสตราจารย์กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้กล่าวถึงบทชมธรรมชาติไว้ว่า (กุหลาบ มัลลิกะมาส 2521 : 45 - 46)

กวีไทยรักธรรมชาติอย่างที่เคยเอามาเข้ากับอารมณ์ของตน ใช้เป็นกรอบแวดล้อมอารมณ์ เพราะฉะนั้นกวีที่เริ่มเรื่องธรรมชาติก็สูงคางาม กวีเศร้าหมองในการพลัดพราก ฯลฯ ธรรมชาติก็สลดหดหู่ เต็มไปด้วยบรรยากาศที่หม่นหมอง เช่น ในลิลิตพระลอ ตอนนางรื่น นางโรย เมื่อออกไปหาปู่เจ้าตอเขาไปเป็นป่าดงรกชัฏ มีนกเค้าแมว สิงสาราสัตว์น่ากลัว ตลอดจน... ครั้นเมื่อพบปู่เจ้าแล้วปู่เจ้ารับคำว่า จะช่วยเหลือพระเพื่อนพระแพง นางทั้งสองก็ทูลบอกว่า ป่าที่ผ่านเข้ามานั้นน่ากลัวมาก ขากลับออกไปขอให้ผิดไปจากนั้นเกิดปู่เจ้าก็อนุญาตให้ ดังนั้นขากลับออกมาป่าก็ดูร่มรื่น ใบอ่อน ลำต้นอ่อน กิ่งก้านสวยงามตามมาเป็นแถว ดอกไม้สวยงามบานไปทั่วป่า นกสีสวย บินระหับระพริ่งไปทั่ว ถ้าพิจารณาในแง่ความเชื่อศรัทธาของคนในอดีตก็ได้ พิจารณาในแง่จิตวิทยาก็ได้เมื่อประสบความสำเร็จจิตใจก็เบิกบานเมื่อเขาไปหาคนวันเพราะไม่แน่ใจว่าปู่เจ้าจะช่วยหรือไม่ ขากลับปู่เจ้าให้คำมั่นสัญญาแล้วว่า

ช่วย ก็เกิดความปลอດโป่งสลายใจทำให้เห็นป่าโปร่งสวยงาม แสดงลักษณะของพื้นอารมณ์ของตัวละคร ในลักษณะทั้งของตัวละครและธรรมชาติ การพรรณนาธรรมชาตินี้จะมีปรากฏเป็นอันมากในวรรณคดีไทย เป็นที่อวดฝีมือแห่งหนึ่งซึ่งพรรณนาควบคู่ไปกับอารมณ์เสมอ

เมื่อพูดถึงเอกลักษณ์ของวรรณคดีไทย สิ่งหนึ่งที่ใคร ๆ จะต้องพูดถึงก็คือบทพรรณนาธรรมชาติ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจักษ์ ประภาทิพยากร พูดถึงบทพรรณนาธรรมชาติในวรรณคดีไทยว่า กวีไทยสามารถบรรยายและร่ำพันได้อย่างกระจ่าง ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพทิวเขา ท้องฟ้า ป่าทั้งโปร่งและทึบ รุกขชาตินานาพรรณ ตลอดจนนกพันธุ์และสิ่งสัตว์บรรดาที่มีในป่านั้นอย่างครบถ้วน รวากับฉายภาพย่นยืบนจ่อใหญ่ แสดงความละเอียดช่างสังเกต และช่างบรรยายได้อย่างวิเศษ ได้ทั้งสามมิติ บางตอนก็เห็นรูปร่าง บางตอนจะเห็นสีสรรอันวิจิตรตระการตา และบางตอนจะได้กลิ่นหอมหวานของมวลบุปผชาติมาพร้อมกับตัวอักษร และบรรดาภาพป่าต่าง ๆ ที่กวีท่านบรรยายไว้ในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ก็เป็นป่าในเมืองไทยเรานี่เอง มีทั้งป่าทึบ ป่าดงดิบ และป่าโปร่ง มีสัตว์ป่ามากมายหลายอย่าง และนกนานาพรรณ เป็นป่าที่กวีท่านได้เคยพบเห็น ได้เคยเดินทางผ่านแต่ละตอนบรรยายได้สมจริง (ประจักษ์ ประภาทิพยากร 2521 : 335 - 337)

ด้วยเหตุที่บทพรรณนาธรรมชาติเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ และเป็นสิ่งที่กวีจะได้แต่งอวดฝีมือหรือแสดงความสามารถ บทพรรณนาธรรมชาติในวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ทั้งสี่เรื่องที่เลือกมาศึกษา แต่ละเรื่องก็มียุทธศาสตร์เป็นอันมาก ซึ่งควรจะได้วิเคราะห์และเปรียบเทียบดูว่า บทพรรณนาธรรมชาติของสุนทรภู่นั้นมีลักษณะเด่นเช่นไร ดังจะได้พิจารณารายละเอียดเป็นเรื่อง ๆ ดังต่อไปนี้

## 6.1 เรื่องสิงหไกรภพ

เรื่องสิงหไกรภพ ในเรื่องนี้สุนทรภู่แต่งบทพรรณนาธรรมชาติไว้ทั้งสิ้น 19 ตอน แต่ละตอนมีลักษณะเด่นพอสังเกตได้ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง เป็นตอนที่พระอินทร์ผู้ม้าวินธุมาศและนางจันทน์แก้วกัลยาณินมาทักไถ่กลางป่า พรรณนาถึงเสียงลิง ค่าง ปาง ชะนี เสียงจิ้งจอกแรและ ดับร้าง

ตอนที่สอง ท้าวอินธุมาศกับมเหสีเดินป่า เสด็จหาที่พักอาศัยพรรณนาว่า ทั้งสององค์เสียดินตามร่ม ต้นร้าง ได้ยินเสียงนกต่าง ๆ ร้องประสานกัน ลักษณะการแต่ง ตอนนี้เป็นบทพรรณนาตามธรรมเนียมนิยม คือ เล่นคำ เล่นอักษร จนแพรวพราว เช่น

|                                    |                          |
|------------------------------------|--------------------------|
| “จับจิ้งจอกจอบแจออกจิบจาบ          | คุ่มตะขาคาบแคเขารันราน   |
| ทิดทื่อเทียวท่องเถื่อนในท้องถาวร   | แสนสงสารแพร่ร้องไรเรอรอน |
| กันเกรากอกรันโกรนกรอยกรอบตะกรุมจับ | เขาสลับซับซ้อนวังแววลอน  |
| นางนวลแอบนางนวลนอน                 | พระยืนกรงให้โคมฉายชม”    |

ตอนที่สาม พราหมณ์จินดาเดินป่าเพื่อแสวงหาผู้มีบุญตามคำวาทักขณากุลจักรของพ่อกล่าวชม ฝูงไก่ ลิงลม หงส์ และพวกนกเขา นกคัคเค้า นกกางเรน นกนางแอ่น นกเขียงและเสียงเรไร เป็นการพรรณนาตามธรรมเนียมนิยม

ตอนที่สี่ ท้าวอินธุมาศและมเหสีครวญถึงสิงห์ไกรภพที่ถูกพราหมณ์จินดาขโมยตัวไปกล่าวคาดคะเนว่า เสือ สี่หมี เม่น อาจจะมากับเขาถูกไป เสี่ยงใกล้กัน และธรรมชาติที่ “เย็นสะท้อนเด่นหญ้าป่าระหง ทุกก้านกิ่งมิ่งไม้ในไพรพวง” ก็ลัดเลียบเหงามตามไปด้วย

ตอนที่ห้า พราหมณ์จินดาพาสิงห์ไกรภพเดินทางมาถึงสระน้ำที่ไต่เย็น หักฝักบัวรดให้สิงห์ไกรภพกิน คลัสใบผูกบนต้นไม้และข้าวโพดต้มให้กิน

ตอนที่หก สิงห์ไกรภพหนีพราหมณ์จินดาไปพบเกาะใหญ่กลางท้องทะเล เห็นต้นไม้ ภูเขา และหินผา ซึ่ง “มีถ้ำถ้ำและสะพานสะอาดดี หอมมาลีกลิ่นกลีบระหลับไพร” ได้ยินเสียงนกร้องก้องกึกอยู่กลางป่า

ตอนที่เจ็ด เจ้ากรุงมารัน พานางสร้อยสุดาและมเหสีชมทะเล กล่าวถึงปลาต่าง ๆ ในทะเลที่พวกยักษ์ได้จับกันอย่างสนุกสนาน เช่น จระเข้ นาค เงือกน้ำ

ตอนที่แปด เจ้ากรุงมารันหรือพระยายักษ์จัดทัพกตรพาถูกเมียชมป่า กล่าวถึงความสวยงามของดอกไม้ต่าง ๆ สองข้างทาง เช่น ดอกจำปี ดอกนางแย้ม และดอกจำปา

ตอนที่เก้า สิงห์ไกรภพพานางสร้อยสุดาหนีออกจากเมืองมารัน กล่าวพรรณนาถึงธรรมชาติที่สวยงามบริเวณ สายลมที่เย็นสบาย ดอกไม้ที่กำลังบานและส่งกลิ่นหอม เช่น ดอกสายหยุด รัตติกานต์ มณฑา จำปาเทศ การะเกด ผู้แต่งย้าว่า “หอมจันทร์อินกลิ่นไศกลมโบกโบย ทั้งยมนโดยดอกดวงเป็นพวงงาม” นอกจากนี้ยังกล่าวถึงผลไม้หลายชนิดเช่น มะเฟืองมะไฟ เงาะ มะพลับ น้อยหน่า ขนุน ละมุด มะม่วง และมะปริง เป็นการพรรณนาภาพป่าในจินตนาการประสมกับความจริง

ตอนที่สิบ สิงห์ไกรภพกับนางสร้อยสุดาเดินทางมาหยุดอยู่ที่ “ได้ร่มรังบังเงาภูเขาหลวง” แล้วชมลำธาร น้ำตก ดอกบัว ปลาต่าง ๆ เช่น ปลาเนื้ออ่อน เป็นการพรรณนาตามธรรมเนียมนิยม หลังจากนั้นกับบรรยายภาพตอนคนทั้งสองลงเล่นน้ำเสร็จแล้ว

“ต่างแถมขึ้นขึ้นนั่งร่วมรังสูง  
 อดบรรทมลมเขยร่าเพยพาน  
 จังหรีตหรีกั้งไม้เรไรร้อง

ฝูงนกยูงเบญจวรรณร้องขันขาน  
 ผ่อนลำราญเรียงบรรทมในร่มรัง  
 ประสานซ้องแข่งแซ่ดดังแดดรังขันธ์”

**ตอนที่สิบเอ็ด** สิงห์ไกรภพไปรับนางสร้อยสุดา กลับเมืองโกญจาโดยทางเรือและชมทะเล พรรณนาถึงความเงี้ยวว่าง ฝูงปลาต่างๆ ขึ้นว่ายเกลื่อน ครั้นทอดกกลางคืนก็ชมดาวต่างๆ เช่น ดาวหงส์ ดาวจระเข้ ดาวนาง ดาวหามผี ดาวดา ดาวม้า ดาวเสือ ดาวเต่า ดาวไถ ดาวลำภา และดาวปลา เป็นการพรรณนาธรรมชาติตามความเป็นจริง

**ตอนที่สิบสอง** ตอนรวมวงศ์ได้นางแก้วกิริณีแล้วพาหนี กล่าวถึงเสียงไก่ขันที่ไพเราะเหมือน “ดังขอสี่ปี่แก้ว” เดือนคล้อยน้ำค้างตกและลมพัด เมื่อผ่านป่าก็ชมผลไม้ต่างๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติเช่น ขนุน ลำไย มะม่วง มะปราง ฝรั่ง มังคุด ละมุดสีดา น้อยหน่า ฝรั่ง มะพร้าว กล้วย มะตูม มะตาด พุทรา และไม้ล้มที่จะกล่าวว่า “ทั้งจันทร์อินลันจี่มีต่าง ๆ” ความงามของปากวีบอกไว้ “เหมือนสวนในอุทยานที่บ้านเมือง” เรื่อยมาจนมาราหน้าไผ่เย็นมีก้อนหินราบเรียบดังที่พรรณนาว่า “มีบันดลังค์ดังแกดลังมาดั่งใจ”

**ตอนที่สิบสาม** รวมวงศ์พานางแก้วกิริณีและนางของฮอยเดินป่าชมนกต่าง ๆ เช่น นกยูง หงส์ นกเขา นกเค้าโครง นกกาสิง นกกระทา นกแก้ว นกกระเรียน นกกระทอด นกตะเวน นกตุเหว้า นกกาไฟ ไก่ฟ้า นกทิดทื่อ อีกา นกค้อยตัวโต ต่อจากนั้นก็ชมสัตว์จุฬาภตต่าง ๆ อย่างละเอียดและค่อนข้างยาว เช่น กลิ้งถึง กระตัง เนื้อทราย กวาง กระต่ายกระแต แอ้ ตุ่น นรสิงห์ อรหัน พวงกุลา คนป่า ที่เที่ยวแบกฮ้อยดาลได้เต้า เลียบเขา ถิ่นกล่าวถึงสิงโตเล่นหาง เป็นที่น่าสังเกตว่าบรรดาสัตว์จุฬาภตทั้งหลายที่กล่าวนั้นเป็นทั้งสัตว์ที่มีในป่าจริง ๆ และสัตว์ในจินตนาการ ต่อจากนั้นก็พรรณนาภาพน้ำตก เสียงจิ้งหรีด และต้นไทร

**ตอนที่สิบสี่** รวมวงศ์พลัดกับนางแก้วกิริณี เมื่อตัวละครเศร้า ธรรมชาติก็หม่นหมองตาม และไม่มีอะไรจะพินิจความงามของธรรมชาติ

“เห็นวิหคนกไม้ไม่เพลิดเพลิด

พระรีบเดินดูนางไปกลางดง”

**ตอนที่สิบห้า** รวมวงศ์เที่ยวค้นหานางแก้วกิริณี กล่าวถึงเสียงธรรมชาติที่ส่งเสริมให้ยิ่งหม่นหมองวังเวง เช่น เสียงเรไร เสียงชะนี เสียงหมาจิ้งจอก หอน รอบข้าง จึง “ยะเยือกเย็นแสนหฤาพนาคร” และ

“ในป่าสูงฝูงสัตว์ดังดังวง

ใบไม้ร่วงทรวงพลิกริก ๆ ไหว”



**ตอนที่สิบหก** สิงห์ไกรภพและนางเทพกนิษฐาประพาธอุทยาน กล่าวถึงดาวชาววังชมสวนเก็บมะไฟ มะทราง มะปรางมะปริง สองข้างทางที่ผ่านไปนั้นเป็นปายาง ผ่านภูเขาที่สูงปานจะเลียบเมฆ ผ่านน้ำตกโกรกผา และธารน้ำที่มีกรวดทรายสวยงาม เดินผ่านห้วยเหว เปลวปล่องช่องชะวาก” ทั้งดงามประดุจภาพเขียน

**ตอนที่สิบเจ็ด** ชัยสุริยาตามหาสิงห์ไกรภพ เดินทางผ่านป่าที่ร่มรื่นสะอาดสะอ้าน ผ่านถ้ำ ลำธาร ภูเขา เนินผา น้ำตก ได้ยินเสียงหมู่แมลงผึ้ง เสียงระนีมีไธมด เห็นพวกลิงค่างได้ยั้วเยี้ยอยู่บนต้นรังแล้วกล่าวถึงนกต่างๆ เช่น นกยูง ไก่แก้ว นกขมิ้น ไก่ฟ้า

**ตอนที่สิบแปด** รามวงศ์พานางทั้งเจ็ดท่องเที่ยวในป่า ชมไม้ดอกไม้ผลต่าง ๆ เช่น ดอกแก้ว กากหลง ขงโค ยี่โถ กระถิน อินทนิล นมสวรรค์ และไม่ลืมที่จะกล่าวว่า “ลอยลูกจันทร์แจกของคองศ์ละใบ” ต่อจากนั้นก็ชมสระน้ำที่เต็มไปด้วยดอกบัว ผักบัว เป็นการพรรณนาไม้ป่า และสภาพของป่าตามสภาพความเป็นจริง

**ตอนที่สิบเก้า** รามวงศ์พานางทั้งเจ็ดเดินทางตอนกลางวัน ชมดาวต่าง ๆ ดาวประจำเมือง ดาวหาง

## สรุปข้อสังเกตบทชมธรรมชาติในเรื่องสิงห์ไกรภพ

1. พรรณนาธรรมชาติสอดคล้องกับอารมณ์ของตัวละคร ตัวละครสุพรรณชาติสวยงาม ตัวละครเฝ้า ธรรมชาติหม่นหมอง
2. ลักษณะการพรรณนามีลักษณะเป็นมโนทัศน์ศิลป์และพรรณนาตามธรรมเนียม นิยม ประสมกับการพรรณนาสภาพป่าและภูมิประเทศที่อุดมสมบูรณ์ตามความเป็นจริง
3. พืชไม้ที่ขบกล่าวถึงมากเป็นพิเศษคือ ต้นรัง ต้นอิน ต้นจันทร์ ดอกบัว ผักบัว กระเจี๊ยบ จอก
4. สัตว์ที่กล่าวถึงมากเป็นพิเศษได้แก่ ระนี มีไธมด ลิงค่าง ไก่ หงส์ นกเขา นกทูเหว่า นกแก้ว นกยูง กวางทราย นรสิงห์ อรหันในแต่ละตอน ลักษณะการพรรณนาสัตว์จากทิวเขา จะพรรณนาละเอียดและค่อนข้างยาว
5. ธรรมชาติทั่วๆ ไปขบกล่าวถึงเงาะ คนป่า ภูเขา น้ำตก กรวดแก้ว หินผาที่ราบเรียบเหมือนบัลลังก์ ต้นไม้ทั้งดงามเหมือนมีคนมาตกแต่ง กล่าวถึงนางชาววังออกชมป่า มีฉากชมทะเล และดาวตลอดแทรกไปด้วยในเรื่องนี้

6. เนื่องจากเรื่องสิงหไกรภพเป็นนิทานที่ยาวถึง 15 เล่มสมุดไทย สถานที่เกิดเรื่องอยู่ในป่าเสียเป็นอันมาก จึงมีบทพรรณนารสชาติแทรกอยู่ในเนื้อหาถึง 19 ตอน และแต่ละตอนก็พรรณนาอย่างละเอียดและค่อนข้างยาว ฉากธรรมชาติสะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าได้เป็นอย่างดี

## 6.2 เรื่องโคบุตร

ในนิทานเรื่องนี้ขุนทรภู่แต่งบทพรรณนารสชาติไว้ 10 ตอน แต่ละตอนมีลักษณะเด่นพอสังเกตได้ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง นางมณีสครกับพระอรุณคันเดินมาในป่าภายหลังที่พระวราหบิดาเสียบ้านเมืองให้แก่ปูโรหิต กล่าวชมธรรมชาติที่เจียบลงด้วยเสียงเย็นไปทุกนัยยะหมาย มีลมพัดมาเบา ๆ สองพี่น้องก็เดินเลียบไปตามเนินเขา พบสระน้ำที่เต็มไปด้วยดอกบัวและผักบัว เป็นการพรรณนาธรรมชาติให้สอดคล้องกับอารมณ์และความรู้สึกที่หม่นหมองของตัวละคร

ตอนที่สอง โคบุตรพานางมณีสครและพระอรุณกลับกรุงพาราณสี เหาะผ่านคงคาที่คดขยี้ร้อนแรง แล้วลงชมป่าที่ร่มรื่นและอุดมด้วยดอกผล เช่น ต้นชมพู ต้นแก้ว ต้นตะโก ต้นโกฐ ต้นเกด ต้นมหาหงส์ ต้นพิน ต้นเทียน ต้นตะเคียน ต้นยาง ต้นประยงค์ พวกเถาวัลย์ ต้นเปรียง ต้นปรอง มะปริง มะปราง คลิงปลิง และกล่าวถึงฝูงนกอีลุ้ม นกกระสา นกกาทูน่า และนกยูง ตอนนี้ขุนทรภู์พรรณนาด้านไม้ที่เป็นจำพวกสมุนไพรบางอย่างปนไปด้วย และส่วนใหญ่เป็นการพรรณนาตามธรรมเนียมนิยม

ตอนที่สาม โคบุตรพาพระอรุณท่องเที่ยวป่า หลังจากภูบ้านเมืองคืนให้แก่ท้าวพระหมื่นแล้ว ทั้งสองเหาะผ่านภูเขาส่งใหญ่ยาวเหยียด ชมต้นนาวิผล ซึ่งมีคนธรรม์นักสิทธิ์วิทย์ยามาห้อมล้อมชมชม

ตอนที่สี่ โคบุตรและพระอรุณกลับมายังป่าหิมพานต์อันเป็นที่อยู่ของพญากะปิ พรรณนาว่าบริเวณนั้นเต็มไปด้วยดอกไม้ นานาพันธุ์ ได้ยินเสียงระนี ไก่เหื่อน และได้ยินเสียงนกร้องแข่งแซ่ซู่ทุกที่มุ่ง

ตอนที่ห้า โคบุตรและพระอรุณไปอาบน้ำ ณ ป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นที่อาศัยของพญากะปิชมเนินเขา ชะง่อนผา ถ้ำ หน้าผาที่ราบเรียบ จนถึงลำน้ำที่กว้างใหญ่ที่เต็มไปด้วยจอก กระจับ ต้นเต่า และดอกบัวนานาชนิด น้ำใสเห็นตัวปลา เป็นการพรรณนาฉากตามสภาพป่าที่แท้จริง

ตอนที่หก โคบุตร พระอรุณกลับจากป่าหิมพานต์ เหาะข้ามภูเขา แมกไม้และ  
แนวป่าเห็นเงาป่าเขียวออกหาญแล้วทะเลาะเบาะแว้งกัน เห็นสัตว์จตุบาทจำพวกเสือ สิงห์ วัว  
อยู่ในป่ามากมาย

ตอนที่เจ็ด โคบุตรและพระอรุณพบยักษ์นี้แปลงเป็นสาวงามหลอกล่อให้โคบุตรพา  
ไปส่งที่บ้านเมืองซึ่งนางเนรมิตลงไว้ในป่าลึก นางยักษ์ชวนตามถึงนามนก โคบุตรก็บอกชื่อ  
นกต่าง ๆ ที่พบผ่าน มีนกสาธิกา นกเขาไฟ ไก่ป่า นกกระหา นกตะขาบที่คาบผลมะปริง  
มาเกาะที่ต้นจันทน์ เขยถึงสัตว์จตุบาท เช่น กิเลน นรสิงห์ กระต่าย ลิง ควายุป่า  
แรด ช้าง เสือ กวางทราย และชะนี ตอนนี้เป็นการเล่นนาสภาพป่าตามธรรมชาติประจบ  
กับ จินตนาการ

ตอนที่แปด โคบุตรและพระอรุณหนีนางยักษ์นี้เดินทางต่อไป ผ่านเมืองบนเกาะ  
กลางน้ำ ชมปลาที่กำลังพ่นน้ำ แล้วผ่านเลยไปหยุดพักบนเชิงผา ชมพันธุ์ไม้ทั้งดงามเหมือน  
ไม้ดัดที่คนจงใจมาปลูกไว้ บรรดาไม้เหล่านั้นบางต้นก็ใบโถง บ้างก็มีลูกสุก บ้างก็มีต้น  
กาฝาก และกล้วยไม้ขึ้นในโพรง ในป่าดงดิบก็มีต้นขลุ่ยต่าง ๆ ต้นมะเดื่อ มะดุก เต็ง รัง  
มะสังได้ต้นกร่างที่มีร่มเงาแน่นราบรื่นเหมือนพื้นทราย ต้นโคกที่กำลังแตกใบอ่อน เห็นงูเห่าลื้อม  
กำลังพันต้นโคก เมื่อกระปือเดินผ่านมาก็วิ่งตรงมารัด ต่อสู้กันจน “สองสัตว์สิ้นชีวิตทั้งสอง  
ตัว” การพรรณนาธรรมชาติตอนนี้ดีมาก เพราะพรรณนาตามสภาพความเป็นจริง ไม่ได้  
กล่าวถึงสิ่งสวยงามอย่างเดียว แต่กล่าวถึงทุกแง่ทุกมุม เช่นภาพการต่อสู้ที่น่ากลัว เป็นการ  
เขียนที่มีความงามบนความไม่งาม

ตอนที่เก้า โคบุตรพานางอำพันมาลาหนีจากเมืองกาหลง หยุดพักบนยอดเขา  
ชมนกในป่าร้าง ชมแนวน้ำลำธาร น้ำตก นกต่าง ๆ ที่ชมได้แก่ นกอีลุ้ม นกกระจาบ  
นกเขา นกอีร่า และสัตว์จตุบาท พวกเสือ สิงห์ กิเลน นรสิงห์ แรด ควายุป่า เสือ  
และบรรยายภาพเสือกัดควายต่อสู้กันจน “เสือถูกทึ้งทะลายนาคควายทะลุ กำลังมู่ม้วนม้วนสอง  
ตัวตาย”

ตอนที่สิบ พระอรุณไปจับเสน่หานางอำพันมาลา กล่าวถึงสายลมที่โชยพัดมาอ่อน ๆ  
เสียงระฆังโฆงโฆง เห็นเลื้อยหมู่จะตะครุบเนื้อทราย จนตกกลางคืนเห็นดาวล้อมเดือนสว่าง  
ไปทั่วทั้งแนวป่า พอใกล้รุ่งก็ได้ยินเสียงนกกาเหว่าร้อง และได้กลิ่นดอกไม้หอมคลอบไปทั้งป่า

## สรุปข้อสังเกตบทมหรรมชาติในเรื่องโคบุตร

1. บทมหรรมชาติจะสอดคล้องกับอารมณ์ของตัวละคร ถ้าตัวละครมหรรมชาติก็สดชื่นสวยงาม ถ้าตัวละครเศร้าหมองก็หม่นหมองตาม หากเป็นฉากที่หม่นหมองก็มักกล่าวว่า เย็นชะเย็บ ลมพัดมาเบา ๆ และมักกล่าวถึงเสียงระงับที่ส่งเสียงโหยหวน ให้ความรู้สึกวังเวงอ้างว้าง

2. ตอนใดที่ตัวละครเร่งรีบ กวีก็จะไม่พิถีพิถันในการมหรรมชาติทั้ง ๆ ที่อาจจะต้องเดินทางผ่านป่าเขามากมาย ก็จะพรรณนาอย่างรวดเร็วเช่น

“เหาะข้ามสมุทรไม่หยุดยั้ง                      ก็ถึงฝั่งทะเลชโลธร”

3. การพรรณนามหรรมชาติ มักพรรณนาภาพสระน้ำ ดอกบัว ฝักรบัว ภูเขา เป็นมา ก้อนหินที่ราบเรียบสวยงาม น้ำตกที่ใสเย็น และชอบพูดถึงบัวรับ ต้นอิน ต้นจันทน์มากเป็นพิเศษ นอกจากนี้จะกล่าวถึงต้นไม้ในจินตนาการเช่น ต้นนาริผล ต้นไม้ที่เป็นเครื่องเทศบางชนิด ส่วนการพรรณนาสัตว์ กล่าวถึงนกมากที่สุด นกที่กล่าวถึงเสมอก็คือ นกทูเหว่า นกเขา ไก่ ลิง ค่าง ะนี ลัคนา จันทรภาพ มีทั้งสัตว์จริง ๆ เช่น เสือ ควาย งู เหลือบ และมักจะพรรณนาภาพการต่อสู้เพื่ออภิวรรณของสัตว์เหล่านั้น สัตว์หรือคนในจินตนาการก็ยังคงมีปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่นกล่าวถึงกิเลน นรสิงห์ พิทยาร คนธรรม นักสิทธิ์ ยักษ์

4. ลักษณะการพรรณนาเป็นการพรรณนามหรรมชาติจริง ๆ ตามที่ได้พบเห็นประสมกับมหรรมชาติในจินตนาการ จึงมีการพรรณนาตามธรรมเนียมนิยมและพรรณนาตามแบบของตนเอง

5. มหรรมชาติทั่ว ๆ ไป กล่าวถึงเงาะ คนป่า ทัศนียภาพในป่าลึก สะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี

## 6.3 เรื่องลักษณะวงศ์

มีบทมหรรมชาติทั้งสิ้น 9 ตอน แต่ละตอนมีลักษณะเด่นพอสังเกตได้ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง นางสนมกำนัลของท้าวพรหมหัตถ์เทวป่า ตอนที่แทรกอารมณ์สำรวลหรืออารมณ์ขันลงไปด้วย เช่นกล่าวถึง คำแย หมายื้อ คำลึง

ตอนที่สอง นางสุวรรณอำภากับลักษณะวงศ์ต้นต้นนี้พระราชอาญาจากท้าวพรหมหัตถ์มาพบสระน้ำในป่ากว้าง กวีพรรณนาภาพดอกบัวชนิดต่าง ๆ จอก กระจับ ปลา นานาชนิด เช่น ปลาดุก กระตี่ กะโห้ และกุ้ง พรรณนาว่ามีสายลมพัดมาอ่อน ๆ และได้ยินเสียงจักจั่นร้องระงม

ตอนที่สาม ลักษณะวงศ์และทิพเกษตร ร่มไม้ในบริเวณรอบอาคาร พระฤาษี ซึ่งเป็นประเภทไม้ดอก ได้แก่ จำปา พุทธรักษา อัญชัน ยี่สุ่น การเกด ชุมแสง สร้อยสน เสาวคนธ์ ดอกพุด สุกกรม ซึ่งล้วนแต่เป็นดอกไม้ป่า

ตอนที่สี่ ลักษณะวงศ์เดินทางไปตามหาแม่ กวีพรรณนาชนมกและไม้ต่าง ๆ ได้แก่ ต้นแก้ว กระทุ่ม ต้นกุ่ม ต้นกระถิน ผื่น ต้นกระโดน พะยอมยู่ยงพะยอม เตลามาไฟ จิก มะดัน จันทน์ มะดูก กระดังหอม กระดอม มะม่วง ละมุด มัน กระดัง ตาตุ้ม เถง ปิบ ตีนเป็ด ต่อจากนั้นก็ชมสัตว์จุฬาภรณ์จำพวกเนื้อ วัว กระตัง กิเลน จิ้งจอก ครุฑ ช้าง ม้า ชมภูเขาระง่อนผา ก้อนหินที่สวยงาม น้ำตกที่สวยงาม ลักษณะการพรรณนาธรรมชาติตอนนี้เป็นารสร้างฉากตามอุดมคติซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของความเหนือจริง อันเป็นศิลปะตกแต่งในวรรณคดีที่เรียกว่า มันทนศิลป์ เป็นการพรรณนาเพื่อให้เกิดเสียงไพเราะ และก่อให้เกิดจินตนาการในใจผู้อ่านเป็นสำคัญ

ตอนที่ห้า ลักษณะวงศ์เหยียบเมืองวิรุณมาศ หลังจากวิรุณมาศต้องศรตายที่ที่รบ ตอนนักวีรกรรมภาพนางสนมกำนัลของท้าววิรุณมาศรบป่า กล่าวถึงต้นแก้ว ต้นเกด ทุ้มแมลงภูที่ตอมดอกไม้ ชมภูเขาลดหล่นเป็นคูลา ก้อนหินที่น้อยช้อยอย่างสวยงาม น้ำตกที่กระจายพร่างพรู จัดได้ว่าเป็นการพรรณนาจากตามธรรมชาติที่อาจพบเห็นได้จริง ๆ ในป่าของเมืองไทย

ตอนที่หก ลักษณะวงศ์ไปรับนางทิพเกษตร ลักษณะวงศ์สูงมาเดินในป่าที่ราบเรียบ ร่มไม้ดอกไม้ผล ชมนก และชมสัตว์จุฬาภรณ์ กล่าวชมสั้น ๆ ไม่ละเอียดเหมือนตอนอื่น ต่อจากนั้นก็กล่าวถึงเนินเขา น้ำตก หินผาที่สวยงาม จนตะวันลับฟ้า นกกาหยุดร้องได้ยินเสียงหึ่งเรไรและเสียงชะนี

ตอนที่เจ็ด ลักษณะวงศ์หานางทิพเกษตรกลับเมือง ลักษณะวงศ์บอกให้นางชมต้นไม้สวยงามเหมือนมีคนจัดแต่ง ชมภูเขาก้อนหิน และน้ำตก แล้วชมช้าง หมูป่า กระเจง ครุฑ หิงส์ กระตัง เมา กระต่าย จิ้งจอก กิเลน

ตอนที่แปด นางทิพเกษตรพัดกับลักษณะวงศ์หลงทางอยู่ตามลำพังในป่า กล่าวถึง "ทุกขลาภครุฑครุฑกระหมี่คราง อนงค์นางขวัญหายไม่วายกลัว" พรรณนาตบแต่งต่างเห็นใจในทุกข์ของนาง "จุกขมูลพืชมานบรรดาเลียบ เย็นเยะเยียนเยือกกระยอทั้งไพรศรี" และ "ทุกอกสัตว์ในพนัสไพรระหง กิ่งวงงเงียบง่วงดังดเหงา พลอยสงสารโคกทรงด้วยนงเยาว์ ทุกลำเนาแนวเนินพนมวัน" พอตะวันยอแสงก็ได้ยินเสียงชะนีร้อง เหลียวมองสิ่งใดก็ให้หวน คิดถึงลักษณะวงศ์ไปเสียหมด การพรรณนาธรรมชาติในตอนนี้ให้ความละเอียดสนใจสูงมาก เป็นการพรรณนาในทำนองนิราศ แต่สอดแทรกความคิดความรู้สึกที่เป็นปัจเจกชนไว้มาก

ตอนที่เก้า นางทิพเกษตรเที่ยวตามหาลักษณวงศ์ พรรณานางเดินฝ่าป่ากว้าง  
อย่างโดดเดี่ยว ได้ยินแต่เสียงนกเพรียกร้องอยู่ในไพรเขียว เห็นฝูงกระรอกออกกินผลปราง  
และเห็นนางไม้ปรากฏกายเที่ยวหลอกลอน

### สรุปข้อสังเกตบทชมธรรมชาติในเรื่องลักษณวงศ์

1. เริ่มจากการชมป่าของนางสนมกำนัล และสอดแทรกบททำนองไว้ด้วยหลายตอน
2. นิยมพรรณนาป่าตามสภาพที่เป็นจริง และป่าตามอุดมคติซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของ  
ของความเหนือจริงอันเป็นศิลปะตกแต่งในวรรณคดีที่เรียกว่าเป็น "มโนทัศน์ศิลป์" จากธรรมชาติ  
ที่ปรากฏจึงเป็นฉากของกายภาพประสมกับจากนามธรรมอื่น ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องภูติผีปิศาจ  
ชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในป่า ในบางตอนจะเห็นได้ชัดว่าต้องการสร้างภาพ  
เพื่อตอบโต้จากในป่า มิใช่ต้องการรายงานความเป็นจริงตามธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องของ "มโนทัศน์  
ศิลป์ในวรรณคดี"
3. สิ่งที่กวีชอบกล่าวถึงเป็นอันมากในการพรรณนาธรรมชาติได้แก่ ธรรมชาติที่อุดม  
ด้วย ดอกบัวนานาชนิด และปลาตูก กระต๊อ กระให้ กุ้ง เสียงสัตว์ที่ให้ความรู้สึกโหยหา  
วังเวง ได้แก่ ชะนี จักจั่น ธรรมชาติที่พรรณนาโดยให้รายละเอียดเป็นพิเศษ ภูเขา  
ดอกไม้ป่า น้ำตก หินผา รูปร่างแปลก ๆ งาม ๆ และมีลักษณะราบเรียบ มนต์ระลังและ  
ความของป่า ส่วนสัตว์ที่กล่าวถึงในเรื่องนี้ก็มีทั้งสัตว์ทวิบาทและจตุบาท ลักษณะการพรรณนา  
สัตว์ทั้งสองประเภทนี้ไม่ละเอียดเท่าเรื่องสิ่งทวิบาท มีกล่าวถึงบ้างประปราย เช่น กล่าวถึง  
นกเขา นกนางนวล นกเป็ดน้ำ กล่าวถึงช้าง หมูป่า เนื้อทราย กระซัง จิ้งจอก กระต่าย  
กิลาน และม้า ซึ่งมีบทบาทเป็นพาหนะคู่ใจของลักษณวงศ์
4. ลักษณะการพรรณนาธรรมชาติกลมกลืนกับอารมณ์ของตัวละครอย่างมาก ให้ความ  
ความรู้สึกที่เป็นปัจเจกบุคคล รวมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงสภาพภูมิประเทศที่อุดมสมบูรณ์

## 6.4 เรื่องจันทโครบ

มีบทชมธรรมชาติอยู่ทั้งสิ้น 9 ตอน แต่ละตอนมีลักษณะเด่นพอสังเกตได้ดังนี้

**ตอนที่หนึ่ง** จันทโครบเดินทางไปในป่าเพื่อหาวิชา กล่าวถึงหมู่แมลงภูวนตอม เกสรดอกไม้ ผลไม้ที่ตกเต็มต้น บ้างก็ร่วงหล่น มีหมูนกกินผลไม้ เดินทางผ่านป่า ชมน้ำตก มีกรวดแก้วสวยงาม มีปลา มีดอกบัว มีกบ บัวผัน สันตะวา ชมหันธุ์ไม้ต่าง ๆ เช่นต้นฝรั่ง มะลิ กุหลาบ กระณิการิ ต้นช้อย หงอนไก่ ต้นโคก อ้อย นางกวักจำพวกรกที่กล่าวถึงในตอนนี้เป็น นกยูง นกค้อนหอย นกกระต๊ว นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงตัวอรหัน นางกนิรี ฝูงเลี้ยงผา กิเลน ราชสีห์ คชสีห์ ช้าง และฝูงเป็ดอาศัยที่ เทียบอยู่ ในป่า

**ตอนที่สอง** จันทโครบลาถาเข้ากลับบ้านเมือง ตอนนี่วิพรรณนาสั้น ๆ ทั้ง ๆ ที่ จันทโครบเดินทางมาตั้ง 15 วัน กล่าวแต่เพียงว่าได้ยินเสียงกาเหว่าร้อง เสียงไก่ป่าขัน และบอกว่าเดินทางโดยมี สิงห์สัตว์เป็นเพื่อนโดยไม่ได้ออกแจ้งให้ละเอียดว่ามีสัตว์อะไรบ้าง

**ตอนที่สาม** จันทโครบชวนนางโมราลงอาบน้ำในลำธาร ซึ่งมีดอกบัวหลากหลายสี มีนกมาจิกกินเกสรบัวจนร่วงหล่นลงในน้ำ มีลมพัดมาเบา ๆ

**ตอนที่สี่** จันทโครบพานางโมราเดินทางกลับบ้านเมือง กล่าวชมนกสั้น ๆ เป็น ทำนองนิราศ เช่น “ในรับรังภิรมย์เอย เหมือนที่เคียงคู่เคล้ากับเจ้ามา” การพรรณนาไม่ละเอียดนัก นกที่กล่าวถึงมีหงส์ ห่าน นกกระทา นกไนรี นกเขาขาว และโมราที่ร้ายร้ายอยู่บนยอดไม้

**ตอนที่ห้า** จันทโครบชวนนางโมราชมสัตว์อุทยาน ตอนนี่วิให้รายละเอียดเกี่ยวกับ สัตว์จำพวกสัตว์ต่าง ๆ เหมือนที่ปรากฏในเรื่องสิงห์ไกรภพ โคบุตร และลักษณะวงศ์ กล่าวถึง ตัวกิเลน เลี้ยงผา ละมั่ง สิง ค้าง พรรณนาภาพการต่อสู้ของกวางเมื่อถูกเสือกัด กล่าวถึงหมาจิ้งจอกที่คอยจ้องกินเหยื่อที่เหลือจากเสือ ต่อจากนั้นก็กล่าวถึงสัตว์ในจินตนาการ เช่น ตัวนรสิงห์ สิงหราช และต้นนารีผลซึ่งมีพวก “คนธรรมธูราวิชาวร จึงสมรเขยชม สมตมาน” ชมดอกกลาดวนที่หอมตลบอยู่ในราวป่าจนมาถึงเวียงผา ทั้งสองก็ชวนกันหยุดพักใน ป่าร้าง แล้วเดินทางต่อในเวลากลางคืนท่ามกลางแสงจันทร์และบรรยากาศที่เยือกเย็น

**ตอนที่หก** จันทโครบพานางโมราเดินทางต่อมาจนได้ครึ่งทาง ชมไม้ผลต่าง ๆ เช่น ละมุด มะม่วง ที่ตกเหมือนกิ่งจะหักและสุกหล่นเกลื่อนอยู่โคนต้น



**ตอนที่เจ็ด** คอนนางโมราถูกโจรป่าสลักรัก และเดินคร่ำครวญมาในป่าตามลำพัง กล่าวถึงสัตว์ “จตุบาทกลาตปาพนาศรี” โดยไม่ได้ให้รายละเอียดเลยว่ามีสัตว์อะไรบ้าง ได้ยินแต่เสียงจ๊กจั่น กาเหว่า และเสียงไก่ขันสนั่นป่า เห็นนกเอี้ยง และเห็นนกที่ก่อกู้อยู่ก็คิดถึงตัวเอง เป็นการรำพันทำนองนิราศ นางคร่ำครวญเรื่อยมาจนถึง บำรุง ริมฝั่งมหาสมุทรก็สิ้นแรงอยู่ตรงนั้น

**ตอนที่แปด** จันทโครบเดินทางไปหาคู่ครองตามคำบอกกล่าวของพระอินทร์ ภายหลังที่พระอินทร์ชุบชีวิตให้แล้ว จันทโครบเดินทางมาตามลำพังผ่านโศกเขาชะง่อนผา ชมนกจนเคลิบเคลิ้มไปว่ายังมีนางโมราเดินอยู่เคียงข้าง การพรรณนาคำครวญเป็นทำนองนิราศ เห็นสิ่งใดก็รำพึงสิ่งนั้นพันพันกับความรักรักคิดถึงนาง สิ่งที่พบเห็นและกล่าวถึงในตอนนี้ได้แก่ ฝูงกิ้งกือ ต้นโคก ต้นอัมพา อบเชย สุกกรม ชุมเรียง ชุมแสง พะยูง อิงจันทร์ สายหยุด กำจัด อินทนิล นกแก้ว นกนางนวล ฝูงหงส์ นกขมิ้น สาลิก ในรี สัตว์ และกล่าวถึงสัตว์จตุบาทอย่างละเอียดว่า ประกอบด้วยกระต๊อ เนื้อ หมี แม่น ความยากลำบากซึ่งต่อสู้กันจนตายไปทั้งคู่ การพรรณนาตอนนี้อยู่เหมือนกับภาพพรรณนาในเรื่องโคบุตร

**ตอนที่เก้า** จันทโครบเข้าไปในถ้ำนางมูจลินท์ ชมความงามของถ้ำว่ากว้างโล่ง สวยงามเป็นถ้ำที่ประดับด้วยเพชร พลอย และก้อนหิน ที่รอกหินมีน้ำไหล กระเซ็นออกมาเป็นฟองฝอยที่ผนังถ้ำประดับด้วยรูปสิงห์ และหงส์ทั้งงดงามเหมือนหนึ่งมีชีวิตจริง ๆ บางแห่งก็ทำเป็นฉากกัน ก้อนหินแต่ละก้อนสวยงามมาก เช่น แดงเหมือนน้ำผึ้ง เขียวเป็นมัน ขาวผ่องเหมือนแสงจันทร์ ม่วงเหมือนสีเมฆ เหลืองดังทอง และในถ้ำนั้น “มีดวงแก้วสุริยกานต์ลอยประจำ ในท้องถ้ำมิได้รู้ว่ามีราตรี”

### สรุปข้อสังเกตบทชมธรรมชาติในเรื่องจันทโครบ

1. แม้ว่าภาพพรรณนาธรรมชาติบางตอนค่อนข้างจะรวบรัด ก็ยังมีหลายตอนที่ให้รายละเอียดค่อนข้างมาก เช่น การพรรณนาภาพการต่อสู้ระหว่างเสือกับความตายทั้งคู่ การพรรณนาธรรมชาติในอุดมคติที่กล่าวถึงนรสิงห์ นาริผล คนธรรม อสุรา วิชาธร ตัวอหังราชสีห์ ซึ่งลักษณะการพรรณนาเป็นทั้งแบบสมจริงและพรรณนาตามธรรมเนียม อันเหมือนกับเรื่องสิงห์ไกรภพ โคบุตร และลักษณวงศ์

2. รายละเอียดในการพรรณนาธรรมชาติมีสาระสำคัญตรงกับเรื่องสิ่งทอภาพ โคนบุตร ลักษณะวงศ์อยู่หลายประการ เช่นกล่าวดึงดอกบัว ลำธาร น้ำตก ป่าร้าง นารีผล ลิง ค่าง นกเอี้ยง กาเหว่า ไก่ และชมความงามของก้อนหินลักษณะต่าง ๆ เป็นพิเศษ
3. ลักษณะการพรรณนาในทำนองนิราศปรากฏในเรื่องนี้ค่อนข้างมาก มีทั้งที่หญิงพรรณนาถึงชาย และชายพรรณนาถึงหญิง
4. สิ่งที่มีในเรื่องสิ่งทอภาพ โคนบุตร ลักษณะวงศ์ แต่ไม่มีในเรื่องนี้ก็คือสระน้ำ
5. สิ่งที่มีในเรื่องสิ่งทอภาพ โคนบุตร ลักษณะวงศ์ แต่มีปรากฏในเรื่องจันทโครบ คือ สัตว์บางชนิดเช่น โมรา จำพวกต้นไม้ได้แก่ ต้นข่อย ต้นกำจัด ต้นอัมภา ต้นอบเชย ต้นอินทนิล

## 7. บทอัครรรย

บทอัครรรยเป็นเรื่องหนึ่งที่กวีสนใจมากและนำมากล่าวไว้มาก เป็นที่ที่กวีสนใจมักจะบรรยายโดยละเอียด และมักจะอธิบายในรูปสัญลักษณ์เป็นส่วนใหญ่ (อุทลภ มัลลิกะมาส 2525 : 46) กวีจึงสนใจพรรณนาบทอัครรรยกันอย่างสุดฝีมือ ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมทางกามารมณ์เป็นส่วนที่ค่อนข้างสำคัญในวรรณกรรมของประชาชน นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวถึงวิธีเปรียบเทียบการกระทำทางเพศของวรรณกรรมประชาชนว่า จะใช้การเปรียบกับธรรมชาติ เช่น ผึ้ง ดอกไม้บน ฝนตก ฯลฯ อย่างหนึ่ง กับเปรียบกับดารกระทำอย่างอื่น ๆ ในชีวิตประจำวันของคน เช่น การดำนา การดำข้าว การทอผ้า ฯลฯ และในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ กวีนิยมใช้ความเปรียบกับธรรมชาติหรือสิ่งอื่นที่คุ้นเคยในชีวิต เช่น ลำภาไทหล้า และแสงกันที่จะแต่งตอนที่อัครรรยให้อัครรรยจริง ๆ โดยการบรรยายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ผิดปกติอย่างให้มหัศจรรย์ทันใด (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 35 - 38) ดังนั้นพลังของการแต่งบทอัครรรยของกวีสวนมัญชนอย่างสุนทรภู่จึงนับเป็นส่วนสำคัญที่นักศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

## 7.1 สิงหไกรภพ

มีบทอัศจรรย์ห้าตอน แต่ละตอนมีลักษณะเด่นพอสังเกตได้ดังนี้

**ตอนที่หนึ่ง** บทประหารระหว่างสิงหไกรภพกับนางสร้อยสุดา กวีกล่าวถึงสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ทางเพศดังนี้คือ ดอกไม้บานแย้ม แผลงภูธรลงคลอเคล้า กล่าวถึงปรากฏการณ์ตามธรรมชาติเกี่ยวกับฟ้าร้องฟ้าผ่า

**ตอนที่สอง** บทประหารระหว่างสิงหไกรภพกับนางสร้อยสุดา หลังจากพลัดพรากกันเป็นเวลานานถึง 10 ปี กล่าวถึงกองไฟที่จวนจะมอดดับ พอได้ลมใหม่กระพือก็เกิดควันกลุ่มท้องฟ้า ต่อจากนั้นก็กล่าวถึงพายุสลาตันที่หอบฝนมาและทำให้ฟ้าผ่าถึงห้าครั้ง

**ตอนที่สาม** บทรักเมื่อรามวงศ์ได้นางแก้วกิริยา กวีเปรียบเทียบว่าเหมือนราหูอมจันทร์ บรรดาชายหญิงทั้งหลายต่างตีเกราะเคาะขัน เสียงฆ้อง กลองระฆังดังสนั่นหวั่นไหว เสียงฟ้าร้อง แล้วฝนก็ตกลงมาซังโนแหล่งน้ำ

**ตอนที่สี่** เมื่อรามวงศ์ถูกนางของออยบังคับให้แสดงบทรัก กวีเปรียบเทียบเหตุการณ์ตอนนี้ว่า เหมือนความขังขังค่อขังที่กำลังเฝ้ามัน ความต้องพยายามเกี่ยวหุ และจุดกระชากอยู่ตลอดเวลา แค้นนางข้างถลาลงเล่นน้ำอย่างบ้าคลั่งเฝ้ามัน จนพ่นน้ำออกมาเป็นฝอยฝน

**ตอนที่ห้า** บทประหารระหว่างสิงหไกรภพกับนางเทพกนิษฐา หญิงหม้ายเมืงพญายักษ์กาลวาด กวีเปรียบเทียบว่านางของนางนั้นเหมือนช้างพังที่แตกฝูง และถูกเขาเอาช้างต่อมาล่อก็คิดตามด้วยความหลงใหล ทำทางของนางช้างตัวนี้แล้วกลอง "ต้องผูกยุบทุบเท้าก็เคล้าคล่องตามทำนองเปลี่ยนผลัดไม้ขัดเงิน เหมือนเป่าปี่กราวเร็ดต่างเพลิดเพลิน ไม่กำเกินแก่หัดเล่นพิศกัน"

### สรุปข้อสังเกตบทอัศจรรย์ในเรื่องสิงหไกรภพ

กวีนิพนธ์กล่าวถึงแมลงภู่งกับดอกไม้ กล่าวถึงปรากฏการณ์เกี่ยวกับฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ฝนตก พายุสลาตัน ราหูอมจันทร์ เสียงดนตรีที่บรรเลงอย่างสนั่นครึกโครม กล่าวถึงช้างเผือกและช้างตกมัน

## 7.2 เรื่องโคบุตร

กวีจะกล่าวถึงบทกวีสามตอน แต่ละตอนมีลักษณะเด่นพอสังเกตได้ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง บทกวีระหว่างพระอาทิตย์กับนางฟ้า กล่าวถึงต้นไม้ในป่าโยกไหว ทวยเทพทั้งหลายส่งเสียงให้ร้อง เทพเจ้าแห่งเมฆฝนตกใจจึงหนีไม่เหลือยวหลัง เสียงร้องระงัง กระทบกันเองดังสนั่นด้วยกำลังของพระอาทิตย์

ตอนที่สอง บทกวีระหว่างโคบุตรกับนางอำพันมาลา กวีเปรียบว่าเหมือนราหูอมจันทร์ ประชาชนทั้งหลายก็ตีเกราะเคาะระฆัง มังกร กลอง แตรสังข์ ยิงปืนดังดังถึงสามหน ราหูจึงยอมคายพระจันทร์ ต่อจากนั้นก็มีฝนตกลงมาเบา ๆ ดอกบัวก็แย้มขยาย แผลงงูก็ทิ้งตัวลงเกลือกกาย

ตอนที่สาม บทกวีระหว่างโคบุตรกับนางมณีสาคร กวีกล่าวถึงเสียงฟ้าคะนอง น้ำค้างหยดลงต้องละอองดอกบัว แผลงงูร่อนลงคลึงเคล้ารสหอม

### สรุปข้อสังเกตบทกวีสามตอนในเรื่องโคบุตร

กวีนิพนธ์กล่าวปรากฏการณ์ที่วันใหม่ของธรรมชาติ เช่นต้นไม้โยกเอน เสียงดนตรี บรรเลงอย่างกึกก้อง ราหูอมจันทร์ การยิงปืน ฝนตก น้ำค้างหยด ดอกไม้แย้ม และ แผลงงูร่อนลงคลึงเคล้า

## 7.3 เรื่องลักษณวงศ์

กวีกล่าวถึงบทกวีสามตอน แต่ละตอนมีลักษณะเด่นพอสังเกตได้ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง บทกวีระหว่างลักษณวงศ์กับนางกนิษฐาสุดทอง กวีกล่าวสั้น ๆ ว่า เทวดาจับระบำรำฟ้อน สิงห์ศรราชตัวทั้งหลายวิ่งไปมาอย่างคึกคะนอง

ตอนที่สอง บทกวีระหว่างลักษณวงศ์กับนางทิพเกสร กวีพรรณนาค่อนข้างยาว กล่าวว่โลกทั้งโลกปั่นป่วน เทวดาต่างบอกข่าวว่าเสียตายมาก ฟ้าดินครั่นเครง เกิดพายุกล้า ฟ้าคะนอง ฝนตก เมฆลาล้อแก้ว รามสูรขว้างขวาน "อสุรขว้างขวานประหารเขาจะถูกจำเพาะกลางแปลงตะแคงรัต อสุราแรงโรมกระโจมรัต นางพลิกพลัดขวยแก้วแล้วกำกาง"

ตอนที่สาม บทกวีระหว่างลักษณวงศ์กับสร้อยสุวรรณผู้เป็นพี่ของนางกนิษฐาทั้งสี่ กวีบรรยายสั้น ๆ อย่างง่ายด้ายว่า

"เกิดพยับเป็นพายุกระเทือฮือ

นกก็ปรี๊ดบินปรอดลาลอย"

สรุปข้อสังเกตบทอัศจรรย์ในเรื่องลักษณวงศ์

กวีนิพนธ์กล่าวถึงเทวดาชั้นระบำ ธรรมชาติที่หน้าไหว เทวดาส่งข่าวเล่าลือว่าเสีย คายนาง กล่าวถึงทวยกัลยา ฟ้าคะนอง ฟ้าแลบ เมฆลาต้อแก้ว รามสูรวิ้งขวาน พายุ หัดแรง นกตกใจบินหนีไปอย่างรวดเร็ว เรื่องนี้ไม่สู้จะเน้นเรื่องบทอัศจรรย์ แต่ไปเน้นการ ดำเนินเรื่องเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นความทุกข์ อันเกิดจากการพลัดพรากและสูญเสียบุคคลอันเป็นที่ รักเป็นสำคัญ

7.4 เรื่องจันทโครบ

กวีกล่าวถึงบทอัศจรรย์ สามตอน แต่ละตอนมีลักษณะเด่นพอสังเขปได้ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง บทรักระหว่างจันทโครบกับนางโมรา กวีบรรยายว่าเหมือนพระยา มังกรคาบแก้วแล้วชูหัวว่ายนํ้า เป็นบทพิศวาทที่เร้าร้อนเหมือนไฟในมัจฉารวงล ป่าหิมวันต์สัน ทะเทือน คลื่นในมหาสมุทรแตกเป็นละลอกกระชอกจัน ปลากะโหดเล่นน้ำเสียงดังกึกก้อง ปู่ เจ้าที่บำเพ็ญศิวภาวนาอยู่ในป่าตกใจออกวิ่งไม่เหลียวหลัง ฤาษีในถ้ำก็ร่ำระงัง นกร้องก้องป่า ต้นไม้โยกไหว ลมกรรโชกแรง ราษฎ์คิดว่าพระอาทิตย์ จนมืดมืดไปหมด เกิดฝนตกหนัก ฟ้าร้อง ฟ้าแลบ เมฆลาต้อแก้ว รามสูรวิ้งขวาน เสียงดังจนกึกก้องไปทั่ว นกส่งเสียง เกรี้ยวกราดลดาบิน ในถ้ำธารม่านน้ำสั่นเป็นละลอกมากกระทบหินแล้วมีมราบดงไปในดิน

ตอนที่สอง บทรักระหว่างนายโจรกับนางโมรา กวีเปรียบว่าเหมือนความวุ่นวาย และอ้างที่ "กำลังมันคั่นจาไม่ราแรง กระแทกแทงเสยร้างประจักษ์ รวน ความวุ่นยับลงระร่อยหยุด ก็สิ้นสุดตรึงแรมตวงน"

ตอนที่สาม บทรักระหว่างจันทโครบกับนางมุขลินี กวีพรรณนาว่าแก้วสุริย์กาล ประจำถ้ำก็มัวหมองลง เทวดาที่รักษาถ้ำก็ให้ตามลา เสียงฆ้องกลองก็ดังขึ้นเอง เป็นปรากฏ การณ์ที่หน้าไหวไปทั่วแผ่นดิน บรรดาปู่เจ้าที่บำเพ็ญภาวนาอยู่ในถ้ำก็ตกอกตกใจ "คางคาวที่ โหนห้อยก็พลอยบิน ฤาษีอื่นตื่นตกประหม่า เขามือคว้าลูกประคำหัวดำหิน" สรรพสิ่งทั้งหลาย ต่างประหวั่นลงสั่นไปทั่ว

## สรุปข้อสังเกตบทอัศจรรย์ในเรื่องจันทโครบ

กวีกล่าวเปรียบกับอาการของมังกรคาบแก้ว ไฟไหม้จักรวาล ปลาเล่นน้ำ ฝนตก ฟ้าร้อง ฟ้าแลบ ราหูอมพระอาทิตย์ เมฆลาล่องแกว่งรามสูรร้างขวาน ท่อน้ำลำธาร คลื่น ละลอกคลื่นฝั่ง เหตุอัศจรรย์ที่บันดาลให้ธรรมชาติฤาษี นักสิทธิ์วิทยาและเทวดาหวนไหว และ ชอบกล่าวเปรียบกับอาการ การปฏิบัติของควาญช้างกับช้างที่เฝ้ามัน ในกรณีที่ต้องการแสดง ให้เห็นว่าตัวละครมีอารมณ์รักฐานแรง

เป็นที่น่าสังเกตว่าบทอัศจรรย์ในเรื่องจันทโครบ กวีพรรณนาแปลกไปกว่าบทอัศจรรย์ ในเรื่องสิงหนกรภาพ โคนุตร ลักษณะวงศิในบางส่วนเป็นการเปรียบเทียบกับมังกรคาบแก้ว ไฟไหม้ จักรวาล ราหูอมพระอาทิตย์ ลักษณะการพรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งสามเรื่อง อย่างไรก็ตาม ยังมีส่วนที่พรรณนาพ้องกับวรรณกรรมทั้งสามเรื่อง การเปรียบเทียบกับอาการของ ควาญช้างกับช้างตกมัน ฝนตกฟ้าร้องฟ้าแลบ เมฆลาล่องแกว่ง รามสูรร้างขวาน เหตุ อัศจรรย์ ที่บันดาลให้ธรรมชาติ และสิ่งมีชีวิตรอบข้างหวนไหว และมีส่วนหนึ่งที่มิกล่าวไว้ใน วรรณกรรม ทั้งสามเรื่อง แต่ไม่ได้กล่าวถึงเลยในจันทโครบคือ การกล่าวถึงแมลงงูกับดอกไม้

### บันทึกท้ายบท

1. การพรรณนาภาพการต่อสู้ระหว่างควายกับเสือจนกระทั่งตายไปทั้งคู่ เช่นนี้ ปรากฏอยู่ในเรื่องจันทโครบ (พ.ณ. ประมวลมวรก 2515 : 344) ดังนี้

|                                   |                               |
|-----------------------------------|-------------------------------|
| "กระปือเปเลี้ยวเหี่ยวเดินชะมัดเขา | พยัคฆ์เหยิงเหาะย่องขยับได้    |
| กระปือเบ่งเป็นนคอไม่หือใจ         | พยัคฆ์ใหญ่แยกเขี้ยวกระโดดดั่ง |
| เสือโคร่งคว้าควายขวิดด้วยเขารวบ   | กระแทกจับถูกปอดตลอดหลัง       |
| ควายก็จับด้วยเล็บพยัคฆ์           | มรณังรากลศพประกกัน"           |

ลักษณะการพรรณนาการต่อสู้ระหว่างควายกับเสือในเรื่องจันทโครบ ตอนนี้ เหนือความ กับ การพรรณนาในเรื่องโคนุตรดังนี้ (พ.ณ. ประมวลมวรก 2516 : 75)

|                                     |                              |
|-------------------------------------|------------------------------|
| "กระปือเปเลี้ยวเหี่ยวพบกับเสือโคร่ง | ควายโง่งหางรับขยับเขา        |
| เสือขวิดควายขยดกระดกเท้า            | เสือตรงเข้าควายขวิดด้วยจิตมุ |
| เสือเขารวบกับกักพยัคฆ์กัด           | เสือละบัดควายขวิดด้วยฤทธิ์ดุ |
| เสือถูกพุงทะลายความทะลุ             | กำลังมู่ม้วนม้วนสองตัวตาย"   |

2. ในบทชมธรรมชาติเรื่องอื่น ๆ กวีนิยมกล่าวถึงระวีบ่อยครั้งในตอนท้ายที่พรรณนาความรู้สึกเยียบเหงาอ้างว้างของตัวเอง แต่ในเรื่องจันทโครบไม่ได้กล่าวถึงระวีเลย ที่เป็นเช่นนี้คงเป็นเพราะความตั้งใจของกวีที่สร้างเรื่องขึ้นมาให้ดูเหมือนว่า ก่อนหน้าที่นางไมราจะถูกสถาปนา ไม่มีสัตว์จำพวกระวีอยู่ในโลก ดังนั้นหากจะกล่าวว่าในเรื่องนี้กวีมิได้กล่าวถึงระวีอย่างในเรื่องอื่น ๆ ก็คงเป็นด้วยเหตุผลดังกล่าว

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม  
Pibulsongkram Rajabhat University



## บทที่ 4

# วิเคราะห์และเปรียบเทียบบริบททางวัฒนธรรม ในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่

เรื่องวัฒนธรรมนับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดของมนุษยชาติ มนุษย์ที่อาศัยอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ก็จะมีลักษณะเด่นเป็นของตัวเอง ทั้งนี้เพราะมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ กับสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต มนุษย์แต่ละกลุ่มแต่ละพวกจะมีความแตกต่างกันในเรื่องความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี สถาบันทางสังคม อาหารการกิน ภาษาที่ใช้ รวมทั้งศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันนำไปสู่เรื่องของความรับผิดชอบชีวิต ซึ่งสิ่งเหล่านี้ค่อนข้างจะเปลี่ยนแปลงได้ยาก แนวความรู้สึกรักนึกคิดถึงกล่าวจะถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็น "วัฒนธรรม" อันเป็นเอกลักษณ์ของมนุษย์แต่ละกลุ่ม แต่ละเชื้อชาติ และมนุษย์ทั้งมวลก็ดำรงชีวิตโดยอาศัย วิถีทางของวัฒนธรรมนั่นเอง ดังนั้นรอบข่ายของคำว่าวัฒนธรรมจึงมีความหมายกว้างขวางอาทานท์ อาภาภิรม (อาทานท์ อาภาภิรม 2518 : 49 - 50) ได้ยกคำว่า "วัฒนธรรม" มาแจกแจงความหมาย อธิบายบริบทของคำนี้ไว้หลายแง่หลายมุม และสรุปว่า

วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต กระบวนการพฤติกรรมและบรรดาผลงานทั้งมวลที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนความคิดความเชื่อและความรู้ เป็นต้น ศาสตราจารย์ชาร์ลส์ อาร์. เชมโบลท์ ได้อธิบายความหมายของ "วัฒนธรรม" ไว้ดังนี้ "วัฒนธรรม คือ สิ่งทั้งหมดอันมีลักษณะซับซ้อน ซึ่งรวมเอาความรู้ ความคิด ความเชื่อ ศิลปะ ศิลธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียม และบรรดานิสัย ความประเพณีอื่น ๆ อันบุคคลได้ไว้ในฐานะที่ตนเป็นคนหนึ่งแห่งสังคม" ศาสตราจารย์ทระยาอนุมานราชธนได้อธิบายว่า "วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุง หรือผลิตขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เลียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมคือสิ่งอันเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา วัฒนธรรมคือการคิดเห็น ความรู้สึก ความประเพณี กิริยาอาการหรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในสิ่งส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบ ประเพณี เป็นต้น วัฒนธรรมคือมรดกแห่งสังคมซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม"

จากคำนิยามดังกล่าวต่าง ๆ ข้างต้น จึงเห็นได้ว่าวัฒนธรรมเป็นระบบการดำเนินชีวิตที่จดจำสืบต่อกันมา มีการแสดงออกที่เห็นได้โดยแจ่มชัด และโดยปริยาย ซึ่งสมาชิกทุกคนในกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกนั้น ๆ ดังนั้นการศึกษาปริบททางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมนิทานคำกลอนเรื่อง สิงห์ไกรภพ โคนบุตร ลักขณวงศ์ และจันทโครบ จึงเป็นการศึกษาที่จำเป็นและไม่ควรมองข้าม เพราะปริบททางวัฒนธรรมเหล่านั้นจะเป็นตัวบ่งชี้ความคล้ายคลึง ความเหมือนหรือความแตกต่างในการแสดงออกทางวัฒนธรรมของกวี ซึ่งอาจเป็นข้อสรุปได้อย่างหนึ่งว่า วรรณกรรมเหล่านั้นผลิตขึ้นโดยกวีคนเดียวกันหรือไม่

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปริบททางวัฒนธรรมในวรรณกรรมนิทานทั้งสี่เรื่องดังกล่าวจะศึกษาในเรื่อง บทเพลงลอม บทบาทของโหร คำสอน คำอวยพร ความสนุกสนาน พิธีกรรมที่สำคัญ ความเสมอภาค ความมั่งคั่งของเมือง ความผูกพันทางจิตใจของปัจเจกบุคคล ความนิยมของหมู่เพื่อย ลัทธินิยม และมนุษยนิยม

## 1. บทเพลงลอม

บทเพลงลอมนั้นจัดเป็น "บทลำนำ" เป็นคำประพันธ์ที่แต่งสำหรับขับร้อง เช่นเดียวกับบทเห่เรือ บทดอกสร้อย ลักขณ สดุดีกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (สดุดีกรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2469 : หน้า ก.) ทรงสันนิษฐานว่า บทลำนำเกิดขึ้นโดยสืบเนื่องจากประเพณีของคนในชุมชน เช่น เมื่อเลี้ยงเด็กต้องกล่อมให้เด็กนอน ทำให้เกิดบทเพลงลอม เมื่อโตขึ้นก็มีบทลำนำร้องรำให้เด็กเล่นสนุกสนาน เมื่อเป็นหนุ่มสาวมีการเกี้ยวพาราสี มีบทร้องเกี้ยวกัน

แต่บทเพลงลอมที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานของสุนทรภู่ไม่ใช่ "บทลำนำ" แต่เป็นปริบททางวัฒนธรรมที่กวีได้รับอิทธิพลมาจากประเพณีอันเป็นที่นิยมในชุมชนมาตลอดไว้ในวรรณกรรมในรูปแบบของกลอนสุภาพที่ยกบทเพลงลอมมาวิเคราะห์ก็เพราะมองว่าสุนทรภู่เป็นกวีที่ชอบในเรื่องการกล่อมเป็นอันมาก ได้แต่งบทเพลงลอมพระบรรทมไว้หลายเรื่อง และในวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ท่านก็นิยมแทรกบทเพลงลอมเอาไว้ด้วยเสมอ โดยเฉพาะในวรรณกรรมประเภทนิทาน ดังจะได้พิจารณาปริมาณการแทรกบทเพลงลอมไว้ในนิทานเรื่อง สิงห์ไกรภพ โคนบุตร ลักขณวงศ์ และจันทโครบ ดังต่อไปนี้

## 1.1 เรื่องสิงห์ไกรภพ

สุนทรภู่แทรกบทเห่กล่อมไว้ในเนื้อเรื่อง 8 ตอน ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง ตอนกล่าวถึงคงคาประลัย บุตรนายโจรที่ท้าวอินธุมาศและมเหสีนำมาเลี้ยงไว้ กล่าวว่า “เวลาเที่ยงที่เลี้ยงให้ไผยา ก็ให้เข้าให้บรรทมในอุ้งทอง”

ตอนที่สอง ท้าวอินธุมาศและมเหสีผูกเปลเห่กล่อมสิงห์ไกรภพตอนที่ตกกระกำลำบากอยู่ในไร่แดง “พระผูกเปลไว้ให้เจ้าไผยา แล้วก็พากันไปดูไร่แดง”

ตอนที่สาม ตอนพราหมณ์จินดาลักพาตัวสิงห์ไกรภพเดินทางไพลงป่า กวีพรรณนาไว้ว่า “แล้ววางดักไว้ก็นำมาลอบได้ คลีตไบผูกบนต้นพญาพฤกษา ให้นอนเปลเห่กล่อมกุมารได้ แต่เข้าอุ้งจับจนหลับไป”

ตอนที่สี่ ยักษ์หินทุมารับกล่อมสิงห์ไกรภพ ปฏิบัติต่อบุตรบุญธรรมอย่างรักใคร่ “เวลาเช้าท้าวอุ้มลงสระน้ำ เอาผ้าทำเปลกล่อมให้หลับไหล”

ตอนที่ห้า ท้าวจตุพักรและนางสร้อยสุคนธ์เลี้ยงดูงามวงศ์ “บรรทมแท่นสุวรรณกำนัลเห่ ดังเสียงเวโรร้องร้องประสาน”

ตอนที่หก นางแก้วกนิษรีพาพี่เลี้ยงตามงามวงศ์ออกไปจากบ้านเมืองว่า

“ส่งสารเหล่าสาวสุวรรณกัมภีร์ใน เคยเคยเกล็ดกล่อมขับให้หลับนอน”

ตอนที่เจ็ด สิงห์ไกรภพกลับเมืองโกฏจากภายหลังที่จากไปตีเมืองกาลวาศและตามหารามวงศ์ หอกลับมาถึง “สาวสุรางค์นางล้ำรับร้องขับกล่อม ประสานซ้อมร้อเรื้อยจำเจื้อยเสียง บ้างคิดลี้ภัยแกว่งจำเริญ วิเวกเวียงวังราชไม่วางตัว”

ตอนที่แปด รามวงศ์กล่อมนางทั้งเจ็ดให้หลับนอนในป่า เริ่มต้นว่า

“เชิญพระนุชนบุตรพี่กล่อม งามละม่อมมิ่งขวัญอย่าหวั่นไหว”

## 1.2 เรื่องโคบุตร

ในเรื่องนี้ปรากฏว่ามีบทเห่กล่อมอยู่เพียงตอนเดียว คือตอนท้าวพลวิราช พระราชบิดารองนางอำพันมาลาวางแผนจับผู้รักของนาง กวีบรรยายว่า

“ช้างฝ่ายแท่นแสนเล่ห์ของเสนา

ก็มารยาส่งเสียงประสานเพลง

มให้รีบแกว่งจำเริญเจื้อย

ระวีเรื้อยทั้งเสนาจะอยู่เหมาะเหมง

พระโคบุตรนางให้วังเวง

สลับเพลงทั้งเพลินเจริญครัน”

### 1.3 เรื่องลักษณะวงศ์

มีบทรับกล่อม หกตอน ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง กล่าวถึงบรรดานางพนักงานรับกล่อมพระบรรทมท้าวพรหมหัตถ์  
ถูกนางยักษ์แปลงจับกิน กวีก็กล่าวพาดพิงถึงการรับกล่อมว่า

“นางตำหรับรับกล่อมทุกกระทรง คนทั้งปวงมิได้แจ้งแห่งคดี

ไม่รู้วาทสุริยมันกินเล่น หาไม่เห็นแล้วก็ลงบาฏูรีหนี”

ตอนที่สอง นางสุวรรณอำภากับลักษณะวงศ์เดินทางมาลงป่า หลังจากหนี  
ราชภัยเพราะการใส่ร้ายของนางยักษ์แปลง นางรำพึงว่า

“ดาวกระจ่างเหมือนนางสนมใน บำเรอโหรับกล่อมอยู่พร้อมมูล”

ตอนที่สาม วิรุณมาศรับกล่อมนางสุวรรณอำภา ปลอบประโลมให้นางหยุด  
คร่ำครวญหาลักษณะวงศ์ แล้วบอกว่า

“จงกลืนกลืนโศกาอย่าอาวรณ จะกล่อมมิ่งสมรให้นิทร่า”

ตอนที่สี่ วิรุณมาศจัดนางกำนัลให้คอยเฝ้ากล่อมนางสุวรรณอำภา กวีบรรยายความ  
ตอนนี้ว่า

“จัดสนมกรรมนางล้วนน้อย ๆ ให้เคียงคอยปรนนิบัตินางจอมขวัญ

นางตำหรับรับกล่อมก็พร้อมกัน แล้วกุมภกัณฑ์ก็กำรับสนมใน”

เมื่อรับคำสั่งจากวิรุณมาศแล้ว “ก็คิดลีรับกล่อมขึ้นพร้อมกัน”

ตอนที่ห้า ลักษณะวงศ์ครองเมืองของท้าววิรุณมาศเมื่อคืนบรรทมก็พบว่า

“นางอยู่งานฐานรับดำเนียงนวล กระหิมทวนโชนทับรับสีร้อ”

ตอนที่หก นางทิพเกสรรำพันคอนางกินรีทั้งห้าเพื่อไปกับลักษณะวงศ์ว่า

“เวลานอนเคยกล่อมถนอมเรย”

### 1.4 เรื่องจันทโครบ ไม่ปรากฏบทเห่กล่อม

สรุปข้อสังเกตเรื่องการหักล่อมที่ปรากฏในเรื่องสิงห์ไกรภพ โคบุตร และลักษณวงศ์ อันเป็นเรื่องที่แน่ใจว่าเป็นผลงานของสุนทรภู่ แต่เรื่องจันทโครบซึ่งเป็นเรื่องที่ยังเป็นปัญหาว่าจะเป็นผลงานของสุนทรภู่หรือไม่ กลับไม่มีบทหักล่อมปรากฏอยู่เลย ทั้ง ๆ ที่มีเนื้อหาหลายตอนที่ กวีน่าจะสอดแทรกไว้บ้างตามความเคยชิน เช่น ตอนจันทโครบเดินป่า และคร่ำครวญถึงบ้านเมือง ตอนพักหลบฝนนอนอยู่ในป่ากับนางไมรา หรือตอนที่ทบนางมุจลินท์อยู่ในถ้ำที่สวयงาม ผลที่ปรากฏออกมาเช่นนี้แม้จะยังสรุปไม่ได้ในทันทีที่อาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่จะประกอบข้อพิจารณาในด้านอื่น ๆ ต่อไป

## 2. บทบาทของโหร

โหราศาสตร์ได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตของคนไทยเป็นจำนวนมาก และเป็นเวลาช้านาน แม้ในปัจจุบันก็ยังมีหลักฐานสนับสนุนอย่างชัดเจน นับตั้งแต่หนังสือพิมพ์รายวัน รายสัปดาห์ และวิทยุกระจายเสียงเป็นจำนวนมาก ได้จัดคอลัมน์และรายการพยากรณ์โชคชะตา ศีปบุคคลตามหลักของโหราศาสตร์เป็นประจำ โหราศาสตร์เป็นวิชาพยากรณ์ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจของดาวนพเคราะห์ซึ่งโคจรรอบจักราศี โดยอธิบายถึงอำนาจของดวงดาวที่มีต่อสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก อานนท์ อภาภิรม ได้อธิบายคำว่า “โหราศาสตร์” ว่า (อานนท์ อภาภิรม 2519 : 56) “โหราศาสตร์ แสดงถึงอิทธิพลของดวงดาวที่มีต่อมนุษย์ สัตว์ พืช รวมทั้งดินฟ้าอากาศของบ้านเมือง...”

ด้วยเหตุที่โหราศาสตร์เกี่ยวข้องกับชีวิตคนไทยอย่างแนบแน่นมาทุกยุคทุกสมัย บทบาทของโหรจึงมีอยู่เสมอมา และมีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมนิทานเรื่อง สิงห์ไกรภพ โคบุตร ลักษณวงศ์ และจันทโครบ เพื่องานนี้จะได้อภิปรายกันต่อไป

### 2.1 เรื่องสิงห์ไกรภพ

กวีกล่าวถึงบทบาทของโหร แก่ตอน ดังนี้  
 ตอนที่หนึ่ง ท้าวอินธุมาศรับเลี้ยงคงคาประลัยซึ่งเป็นลูกใจไว้เป็นบุตรบุญธรรม  
 โหรก็ทักท้วงว่า

|                               |                          |
|-------------------------------|--------------------------|
| “อันน้ำเนื้อเชื้อใจประทุษจริต | ทมิฬจิตไม่รู้จักในมรรคผล |
| อุเบกขาหาฤณในคุณคน            | ทรชนเช่นชาติพยัคฆมา”     |

แต่ท้าวอินนุมาศก็ไม่ฟังคำ จนภายหลังคงคาประลัยเติบโตใหญ่ขึ้นก็คิดการแย่งชิงราชบัลลังก์เป็นไปตามคำของโหราพยากรณ์จริง ๆ

ตอนที่สอง นางจันทร์แก้วกัลยาณีนมเหสีท้าวอินนุมาศฝันว่า พระอาทิตย์ตกลงบนแท่นบรรทม นางกลืนไว้ในอก มีวิชาธรรมาเหาะออกมาแล้วแย่งเอาดวงอาทิตย์หนีไป โหรก็ทำนายว่านางจะมีโอรสที่มีอายุมาก แต่เคราะห์กรรมจะทำให้มีผู้รู้โดยศาสตร์ เวทมาพรากไป อีกนานกว่าจะได้พบกัน และโหรยังเชื่อมั่นในการพยากรณ์ของตนโดยบอกว่า

“อีกสามเดือนเหมือนเช้าโหราคาด อรินทร์ราชคนรักจะหักหาญ

ถ้ามันผิดคำเช้าโหราจารย์ จงประหารเสียให้กายชั่ววาวว้าง”

ตอนที่สาม เมื่อเหตุการณ์เป็นจริงตามที่โหรทำนายทุกอย่าง จนเมื่อท้าวอินนุมาศกับมเหสีหนีคงคาประลัยไปอาศัยอยู่ในไร่แดง พราหมณ์จินดาขโมยลูกไป ทั้งสองก็เศร้าโศกถึงลูกมาก “แล้วคิดได้ในคำของโหร พายชะตาถูกรักแต่ในครรภ์” คำทำนายของโหรจึงเป็นเครื่องเตือนสติและปลอบประโลมใจให้ทั้งสองคลายทุกข์ลงไปได้

ตอนที่สี่ ท้าวอินนุมาศฝันว่า พราหมณ์ดวงมณีเข้ามาให้

“พอรุ่งเช้าท้าวให้โหรเฒ่า เข้ามาเฝ้าเล่าตามเมื่อความฝัน

โหรหารคุณทูลความในสามวัน ชาวพงศ์พันธุ์นั้นจะมาถึงธานี”

ความแม่นยำของโหร พอท้าวเสร็จท้าวอินนุมาศออกว่าราชการ พราหมณ์จินดาเข้าเฝ้าแล้วบอกว่าเรื่องสิงห์ไกรภพพันปี หลังจากนั้นท้าวอินนุมาศก็ให้โหรตรวจดวงชะตาของสิงห์ไกรภพว่า

“แต่หายไปได้เสร็จถึงเจ็ดปี ประเดี๋ยวนี้อยู่นด้าบไล”

โหรก็ช่างบอกได้อย่างถูกต้องว่าอยู่ที่สุบรรพ อาศัยอยู่กับพวกผีเสื้อยักษ์ ไม่นานจะกลับคืนมาบ้านเมือง ขณะนี้มีศัตรูผู้คิดช่วยรักษา พอโหรทำนายเสร็จ “พระฟังคำทำนายก่อนคลายเศร้าด้วยโหรเฒ่าทนายแนมาแต่หลัง”

ตอนที่ห้า นางสร้อยสุดาฝันตอนตั้งครรภ์ว่า นางกลืนพระอาทิตย์ไว้ สิงห์ไกรภพก็ตั้งตนเป็นโหรทำนายว่า “แม่โถมองทรงครรภ์เหมือนมันหมาย”

ตอนที่หก ท้าวเวทพาสุราช พระยายักษ์สหายท้าวจตุพักตรพิมานว่า ท้าวจตุพักตรขึ้นพระบรรพชีให้ แล้วพระอาทิตย์ก็ตามมาแย่งคืน จนพระบรรพชีนั้นร้อนเป็นไฟ จนมือเท้าของตนกระเด็นขาดจากกายไป โหรก็ทำนายว่า “จะเกิดความขุ่นเคืองถึงเมืองมาร”

ตอนที่เจ็ด สิงโกรภพให้โหรทำนายเมื่อรวมวงศ์หายไป โหรทำนายว่า ศัตรูผู้ซึ่งเป็นญาติฝ่ายมารดาจะให้ร้าย แล้วยังบอกได้ว่า “แต่มีผู้อยู่บนฟ้าจะมาช่วย ไม่มอดม้วยจะได้มเหสี จะร่อนแร่เตร็ดเตร่ได้เจ็ดปี จะกลับมาธานีด้วยปรีดา”

ตอนที่แปด นางสร้อยสุดาให้โหรทำนายเมื่อทั้งสิงโกรภพและรวมวงศ์หายไปทั้งพ่อและลูก โหรก็ทายได้แม่นยำราวกับตาเห็นว่า “พระภวนาถอยู่ในราชนิเวศน์เขตสถาน”

ตอนที่เก้า เมื่อสิงโกรภพถูกเสน่ห์นางเทพกนิชา นางสร้อยสุดาก็ให้โหรทำนาย โหรก็มีบทบาทสำคัญอีกเช่นเคย

“โหรพินิจคิดคุณทูลพระเคราะห์  
อังคารจันทร์นั้นวินาศราษครู  
ถูกกระทำอำนาจปีศาจสิง  
ต่อปลายปีมีผู้รู้วิชา

จวบจำเพาะสุริยาถึงราหู  
ว่ามีผู้ใช้ฤทธีกฤตยา  
เหตุเพราะหญิงต่างประเทศเพศภาษา  
จะช่วยมาแก้ไขจึงได้คลาย”

## 2.2 เรื่องโคบุตร

ในเรื่องนี้มีโหรเข้ามามีบทบาทครั้งเดียว แต่เป็นบทบาทสำคัญที่ช่วยระงับศึกสงครามได้ ทั้งนี้เพราะโคบุตรพานางอำพันมาลาหนีแล้วเขียนหนังสือท้าทายให้ไปงานวิวาห์ ท้าวทลวิราชโกรธเคืองมาก จะยกทัพไปทำสงคราม ขณะก่อกองทัพก็ “สั่งให้หาโหรเฒ่าเข้ามาถาม โหรพินิจคิดคุณแล้วทูลความ นางโสมงามคงจะมาถึงธานี” ท้าวทลวิราชก็เลยเปลี่ยนใจไม่ทำสงคราม

## 2.3 เรื่องลักษณะวงศ์

กวีกล่าวถึงบทบาทของโหรสองตอนดังนี้

ตอนที่หนึ่ง เมื่อวิรุณมาศรู้ว่าลักษณะวงศ์พานางสุวรรณอำภาหนีไปทางทิศบูรพา และท้าทายให้ตนตามไป ก่อนยกกองทัพก็เรียกโหรมาถามว่า “จะขัดข้องหรือคล่องไม่แคล้วคราใด” โหรก็ทูลว่า

“ปีมะเส็งเดือนเก้าเป็นคราวเคราะห์  
แรมสิบสามค่ำสังตพฤตวัน  
จึงยกกร่อนอุตมางค์เกล้า  
ด้วยตกสุญญคุณต้องขาดชะตา

ถูกจำเพาะทิพมาศจะโคกคัลย์  
แจ้งล้าค่ายเคราะห์กรุงกระษัตรา  
พระเคราะห์ท้าวถึงสิ้นพระชันษา  
จรรอราชนฤตย์ระวังองค์”



ตอนที่สอง ตอนที่ลักษณะวงศ์ครองเมืองของวิรุณมาศ และผืนเห็นทิวเขตรว่านางมานอนแนบข้าง เล่าความฝันให้แม่ฟัง แม่ก็บอกว่าฝันเช่นนี้แสดงว่านาง “จะอยู่ดีกินดีไม่มีภัยเมื่อนานไปก็จะพบประสบกัน” แต่ลักษณะวงศ์ไม่เชื่อ นางสุวรรณอำภาเรียกโหรเข้ามาถามบาทบาทโหรตอนนี้เด่นมาก

|                                 |                              |
|---------------------------------|------------------------------|
| “คำรตเรียกโหราพฤตมาเฝ้า         | ก็ตรัสเล่าความฝันแล้วซักถาม  |
| โหรคำนวณดวงคุณแล้วทูลความ       | ว่าโงมงามอยู่ดีไม่มีภัย      |
| โถมสมรโคกเศร้าถึงเราหรือ        | ขอเดชะออกชื่อน้ำตาไหล        |
| เจ้าผอมรูปรูปร่างหรืออย่างไร    | ขอรับได้เกล้ากระหม่อมเสมอตัว |
| พระน้องโคกเศร้าทุกข์หรือสุขบ้าง | ขอรับนางโคกบ้างแต่ยังชั่ว    |
| ทุกวันนี้นางคะนองหรือครองตัว    | ขอเดชะนางกลัวพระอัยกา        |
| พระฤกษ์ดีบ้างหรืออย่างไร        | หามิได้ฤกษ์เสนาหา            |
| คงจะได้พบกับเราหรือเปล่านา      | ขอเดชะเบื้องหน้าจะพบนาง      |
| อากรมรักซักโหรเอาเจียนอยู่      | โหรารู้ลให้มิให้หมาง         |
| พระทองฟังเห็นชอบระบอบนาง        | ตบพระหัตถ์ผาง ๆ ประทานทอง”   |

บาทบาทของโหรตอนนี้ทำหน้าที่หนักกว่าคนอื่น เพราะถูกกษัตริย์หนุ่มที่กำลังร้อนใจในเรื่องรักชักรเอาแทบหายใจไม่ทัน ถ้าตอบไม่ดีอาจกริ้วและโดนพระราชมารดา คือประเพระการทูลตอบคำถามของกษัตริย์เกี่ยวกับบุคคลอันเป็นที่สนิหเสนหาของกษัตริย์นั้นเป็นอันตรายอย่างยิ่ง แต่โหรคนนี้ก็สามารทูลตอบได้อย่างฉับพลัน และเป็นที่พอพระราชมารดาของลักษณะวงศ์จนถึงกับ “ตบพระหัตถ์ผาง ๆ ประทานทอง” และเป็นที่น่าสังเกตว่า ในความฉับพลันทันทีที่โหรทูลตอบนั้นสุนทรภู่เลือกคำที่สรรแล้วให้ความได้ชัดเจน จำกัดคำถามและคำตอบให้หมดสิ้นกระแสความในแต่ละวรรค ทั้งยังแสดงให้เห็นชัดเจนว่าสมัยนั้นโหรอบน้อม ยำเกรงต่อกษัตริย์เพียงใด และที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ บทเจรจาระหว่างลักษณะวงศ์กับโหร ก็เป็นการเจรจาติดต่อกันไปไม่ป่งว่าใครเป็นผู้พูด แต่ผู้อ่านก็รู้ได้เอง ลักษณะเช่นนี้มีปรากฏในวรรณกรรมนิทานของสุนทรภู่ ยกเว้นเรื่องพระอภัยมณีซึ่งแยกบทเจรจาของตัวละครแต่ละตัวเมื่อได้ตอบกันออกให้เห็นอย่างเด่นชัด

2.4 เรื่องจันทโครบ บาทบาทของโหรไม่ปรากฏ

## สรุปข้อสังเกตเรื่องบทบาทของโหร

เรื่องสิงห์ไกรภพ โคนบุตร และลักษณะวงศ์ กวีใช้วิธีการทางโหราศาสตร์เป็นการดำเนินเรื่อง เพื่อจุดมุ่งหมายดังนี้

1. เพื่อแก้ใขปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้นกับตัวละคร เช่น ตอนสิงห์ไกรภพถูกเสน่ห์ ไม่มีทางใดจะแก้ไยได้ นางสร้อยสุดาก็หาโหรมาทำนายจนสามารถแก้ปัญหายุ่งยากนั้นได้ด้วยดี

2. เพื่อสร้างปมเรื่อง บางครั้งกวีก็อาศัยกลวิธีทางโหราศาสตร์เป็นเครื่องมือสร้างปมปัญหาในเรื่องอันมีผลให้แนวชีวิตของตัวละครสำคัญต้องเปลี่ยนไป เช่น ในเรื่องลักษณะวงศ์ เมื่อลักษณะวงศ์มีถึงนางทิพเกสรก็ตั้งใจว่าจะต้องไปรับนางมาให้ได้ แม่ห้ามก็ไม่ฟัง แต่เมื่อโหรบอกเขากลับเชื่อ และคิดพาแม่กลับบ้านเมือง จนทำให้ไปรับนางทิพเกสรไม่ได้ และเกิดเรื่องแทรกซ้อนขึ้นอีกมากมาย

สรุปข้อสังเกตเรื่องบทบาทของโหร นักริชากรได้ใช้ประการหนึ่งเกี่ยวกับปัญหาที่ว่าใครแต่งเรื่องจันทโครบ ในส่วนที่เกี่ยวกับบทบาทของโหร ซึ่งมีปรากฏอยู่ในเรื่องสิงห์ไกรภพ โคนบุตร ลักษณะวงศ์ แต่ไม่ปรากฏในเรื่องจันทโครบเลย ทั้ง ๆ แนวเรื่องของจันทโครบก็อาจสอดคล้องกับบทบาทของโหรไว้ได้ เช่นตอนจันทโครบจะออกจากบ้านเมืองไปเรียนวิชา ก็น่าจะให้โหรผูกดวงพระชะตาถวายว่าจะรอดประการใด เป็นลูกกษัตริย์พลัดบ้านพลัดเมืองไปในป่า โหรจารย์ซึ่งมีอยู่คู่บ้านคูเมืองทำไมจึงไม่ทำหน้าที่ในโอกาสอันเหมาะสมเช่นนี้ หรือไม่ก็ตอนที่จันทโครบอำลาพระยาธิราชกลับบ้านเมือง พระยาธิราชผู้เฒ่าจะเตือนสติเป็นเชิงพยากรณ์ว่าจะเกิดเหตุเภทภัยอะไรแก่จันทโครบบ้าง อย่างไรก็ตามเพียงเหตุผลข้อนี้ก็ยังไม่อาจสรุปลงอย่างแน่ชัดว่าสุนทรภู่ไม่ได้แต่งเรื่องนี้ จำเป็นต้องหาเหตุผลแวดล้อมอย่างอื่นต่อไป

## 3. คำสอนและคำอวยพร

เนื่องจากสุนทรภู่มิใช่ผู้ที่รักการศึกษาและหมั่นศึกษาด้วยตนเองอยู่เสมอ จนมีโอกาสได้รับเกียรติสูงสุดจากเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินให้ไปเป็นครูสอนพระราชโอรส ราชธิดา ตัวท่านเองก็ได้แต่งวรรณกรรมประเภทคำสอนไว้ด้วย เช่น สวัสดิรักษา เพลงยาวถวายโอวาท ด้วยเหตุนี้ท่านจึงนิยมแทรกคำสอนและคำอวยพรซึ่งเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งลงไปในวรรณกรรมของท่านเสมอ และจะได้พิจารณาดังต่อไปนี้

### 3.1 เรื่องสิงห์ไกรภพ

ปรากฏคำสอนอยู่ 5 ตอน ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง นางมณฑาวดีสอนนางสร้อยสุภาต่อนสิงห์ไกรภพจะพาไปอยู่เมือง  
โกญจว่า

“สายสุดใจไปอยู่ต่างบุรี  
แม่โถมยงจงอุดสำหรับรักดี  
อันรายขึ้นหมื่นแสนทั้งแดนไตร  
ทั้งสมพิศตรศกดีตระกูลประยูรหงส์  
กุศลสร้างปางก่อนบ่หอนแค้น  
อย่าตั้งคือถือตัวให้ผัวจ้อ  
แม้ท้าวหวังสั่งสอนจงผ่อนตาม  
หนึ่งสนมกรรมในผู้ใดโปรด  
เธอรักเราเจ้าอย่าขัดพระธรรมา  
จงทำชอบบอบน้อมค่อยขอมอด  
แม่เนื้อเย็นเป็นที่พึ่งที่นอน  
หนึ่งบิดรามาธุระของทรงฤทธิ์  
จงฝากของค้ำจุนศาวามี  
ระวังตัวมัวรักแล้วมักหน่าย  
จะเดินทางกลางชลพนาคร

อย่าให้มีผิดพลั้งระวังภัย  
บำรุงศักดิ์ภักดาธรรมาลัย  
จะหาผู้ภวนัยไม่ได้แล้ว  
ได้สืบวงศ์วานเครือทั้งเชื้อแถว  
พระลูกแก้วจงอุดสำหรับพวยยาม  
จะเป็นข้อเจ็ดหลามด้วยยาพิษยาม  
อย่าพูดความขวางขัดภักดา  
ถึงจะโกรธอย่าให้ออกมานอกหน้า  
เหมือนเคืองคาจิ้นคงกลับลงคลอง  
บำรุงรักใครอย่าให้หมอง  
จงตรึงตรองครององค์ให้จงดี  
อย่าควรคิดขัดข้องให้หมองศรี  
ได้เป็นที่พึ่งพาให้ถาวร  
จะอุปถัมภ์แรงทั้งแม่สั่งสอน  
จงถาวรพูนสวัสดิ์ก่าจัดภัย”

จะเห็นว่าผู้ที่ได้รับการสั่งสอนมากก็คือผู้หญิงซึ่งจำเป็นจะต้องรู้จักการปรนนิบัติสามี  
การวางตัวให้เหมาะสม ซึ่งเป็นเรื่องจุกจิกหมัหมัมากกว่าผู้ชาย เพราะผู้หญิงสมัยนั้นถือได้ว่า  
เป็นช้างเท้าหลัง จึงต้องปฏิบัติต่อสามีเหมือนเป็นบิดาคนที่สอง และหากเป็นการสั่งสอนก่อน  
เดินทางผู้สอนก็จะให้พรเป็นการส่งท้ายก่อนจะจากกัน สาระของพรก็คือ “จงถาวรพูนสวัสดิ์  
ก่าจัดภัย”

ตอนที่สอง รามวงศ์ตั้งต้นเชื้อคำวิรุณพัฒน์ว่าจะต้องรีบไปทำศพปู่ย่าที่เมืองโกญจา  
โดยนำทหารไปแต่เพียงเล็กน้อย เพื่อสะดวกในการเดินทาง รามวงศ์ก็ไปลานางมณฑาวดีผู้เป็น  
ยายว่าจะออกเดินทางพรุ่งนี้เช้า นางสอนรามวงศ์ว่า

“เป็นลูกท้าวเจ้าพระยาจะคลาไคล มีบ่าวไพร่พร้อมพรั่งจึงบังควร  
ทวงพลน้อยพลอยนายนี้ขายหน้า พึงยายว่าพ่อคุณอย่าหุนหวน  
ค่อยยกไปให้งามตามกระบวน อย่างโดยด่วนไม่ได้ภัยจะมีฯ”  
เมื่อรามวงศ์ยังคงตั้งจะไปให้ได้ โดยอ้างว่าตนเป็นผู้มีฝีมือ ไม่จำเป็นต้องอาศัย  
กำลังทหาร นางมณฑาทิดก็อ่อนใจต้องยอมให้ไปแต่ไม่ลืมที่จะช่วยพรและสั่งสอนด้วยความห่วงใย

“นางศรีช่วยช่วยพรจงไปได้ อย่าให้มีเภทภัยสิ่งใดพาน  
แม้ไปปะปี้จามีตรอยยาคิดรบ จงหลีกเลี่ยงมาประเทศเขตสถาน  
อย่าอาจของจงจำคำโบราณ ชลธารน้อยนักแก้ภัยคืบ”  
ในตอนนี้ นางมณฑาทิดสอนแล้วสอนเล่า ทั้งนี้เพราะรามวงศ์เป็นเด็กหนุ่มที่ยัง  
คะนอง ความรักความห่วงใยทำให้นางพิริพโรธอน

ตอนที่สาม นางมณฑาทิดช่วยพรให้สิงหไกรภพยกทัพไปตีเมืองกาลวาศได้สำเร็จ  
“นางพึงคำอำนวยช่วยสวัสดิ์ ulyaต้องรักฐานซ่องให้ผองใด  
จงเรื่องฤทธิ์อิศโรเดโชชัย อริมาภัยพ่ายแพ้แก่พระองค์”  
ตอนที่สี่ พราหมณ์จินดากับนางรวิภาสอุตรธัยสุริยาเรื่องที่บังอาจหลงรักเลมววรรณ  
ราชธิดาของสิงหไกรภพ

“เหมือนดั่งเรือเหลือล้ากว่าลำคลอง จึงรัศรื่องค้างน้ำค้างตำรา  
เหมือนหงษ์น้อยแสงจะแรงแซะ จะมีคำประภาศยากหนักหนา  
ถึงจะได้สู่สมภิรมยา เหมือนเป็นข้าเมียด้วยยอมกล้วเกรง  
จริง ๆ นะกระษัตริย์ถึงทีไกรร จะให้โทษทัณฑ์ทำข่มเหง  
แม้ร่างหย่าทหารกำมียำแยง เหมือนไม่เกรงบิดราชมารตวงศ์  
เราเหมือนฝูงหงษ์ทองก็ครองศักดิ์ จะพุ่มพักฝ่ายสูงกับฝูงหงส์  
จงตรองตรึกนึกนิยมนพอดมพงศ์ จะสืบทรงศรีสวัสดิ์ก้าจัดภัยฯ”  
ทั้งสองช่วยกันหว่านล้อมจนรัชสุริยาคด้อยตาม ในที่สุดนางรวิภาสอุตรก็เดือนสติและ

อวยพร

“ทั้งชนนิตใจช่วยให้พร จงผันผอนผิดพลั้งค่อยรั้งรอ  
อย่าด่วนได้ไม่ถูกนะลูกนะ เห็นทรงพระอนุชจึงจุลธอ  
หมั่นเคารพนบนอบให้ชอบพอ บุญของพ่อก็จะสมอารมณ์นึก”

เมื่อรัชชริยาจะลาจากไปตอนฟ้าสว่าง พราหมณ์จินดากับนางรัฐภาสุรก็ออกมาส่ง และ

“ต่างช่วยรับให้พรโอรสราช ให้สมมาดเหมือนหนึ่งจิตคิดประสงค์”  
 ตอนที่ห้า รามวงศ์ลาทำววิเรนและมเหสี แล้วถวายพระพรว่า  
 “ขอพระองค์ทรงเดชเกศกระษัตริย์ ผ่านสมบัติอยู่คู่สุริย์ฉาย  
 ที่ทุกโรคภัยโรคร้ายอย่าใกล้กราย ขอถวายพระพรลาไปอารัญ  
 ตลอดกระษัตริย์ตรัสช่วยอำนาจสวัสดิ์ ให้พันสัตว์ส่งไปถึงไอสวรรค์”  
 ในตอนนี้มีข้อน่าสังเกตว่า เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งถวายพรให้ ฝ่ายที่รับพรก็ถวายพรตอบ  
 ทั้งนี้เป็นกรณีพิเศษเพราะขณะนั้นรามวงศ์ครองเพศเป็นนักบวช จึงถวายพระพรแก่กษัตริย์ผู้  
 อาวุธได้

### 3.2 เรื่องโคบุตร

กวีแทรกคำสอนและบทอวยพรไว้ 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง พระอาทิตย์นำอุกมาฝากไว้กับนางราชสีห์

“ส่งลูกให้สิงหราน้ำควนของ อวยพรตองราชสีห์อย่ามีภัย”

ตอนที่สอง นางราชสีห์อวยพรให้โคบุตรตอนโคบุตรจะลาจากไปหาคู่ครอง

“จึงอวยพรสั่งสอนกุมารมา แล้วให้ยาแก้เสียดประเสริฐครัน”

ตอนที่สาม นางประทุมทิศสอนนางมณีนีลาครตอนวิวาห์กับโคบุตรว่า

“เจ้าโงมงามทราชมรักของแม่เฮีย อช่าดีมเลยจงจำคำแม่สอน

ภักดาอุปมาเหมือนบิตร จงเอนอ่อนฝากองค์พระทรงฤทธิ์

ตรงเสวยคชยระวังอย่าพาลังพลาด เมื่อไดยาสน์ผ่อนพร้อมถนอมจิต

ถ้าทำวโลกแปดอย่าสรวลจงควรคิด ระวังผิดอย่าให้ผ่านวรกาย

ผิวเคียดแม่อย่าเคียดทำโกรธตอบ เอาความชอบมาดับให้สูญหาย

ถึงทำวรักก็อย่าเหลิงละเลิงกาย ครันระคายแล้วมักมีราศีดาว

ความลับแม่อย่าแจ้งแกลงไซ้ จงกล้ำกลืนกลบไว้อย่าให้ฉาว

มั่นปากชั่วตัวดีจะมีดาว พระทัยทำวเธอจะแหงนระแวงความ

อันหญิงชั่วผิวร้างนิราศรัก อับลักษณ์ถ้าคนจะหยาบหยาม

มารดาพร่ำรำสอนจงทำตาม แล้วโงมงามแต่งกายให้ส่ายใจฯ”

ทั้งสามตอนที่กล่าวมา ตอนที่หนึ่ง กับตอนที่สอง เป็นคำอวยพร ตอนที่สาม เป็นคำสอนหญิงเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวต่อสามี

### 3.3 เรื่องลักษณะวงศ์

กวีแทรกคำสอนและคำอวยพรไว้ 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง พระฤๅษีสอนลักษณะวงศ์ภายหลังที่เรียนวิชาสำเร็จแล้วจะเดินทางไปติดตามมารดาที่เมืองยักษ ฤๅษีสอนว่า

“กลศึกกลีกลีจะอุปประมา  
อันความรักมักเสียความรู้สิ้น  
นั้นแหละหลาณาการกลในโลก  
อันโลกียนี้หลาณาประมาณสาม  
ยังไม่หวานปานรสวาทา  
เข้านรงค์จึงดำริให้เหลือหลาย  
อย่าคำตามพระอาทิตย์คิดระวาง

ยังมหาสินธุแดนทวี  
ใครดูหมิ่นมักม้วยลงเป็นผี  
คือคนตรูปรตตคนธา  
คือรศกามรศกลินรรสภกษา  
เป็นชายอย่าหมิ่นชายระควยแกล้ง  
ศึกไม่วายแต่ตะวันนั้นยอแสง  
ที่ตาแจ้งจงจำคำพาไว้”

ต่อจากนั้นพระฤๅษีก็นำให้ไปเป็นเพื่อนครูของลักษณะวงศ์ แล้วสอนต่อไปว่า

“ถึงเมืองยักษจักปลอมเข้ากรุงศรี  
ให้น้อยเข้าเท่าเล็บแล้วโคตรคลว  
อย่าพลาดดังจระงับพระบรรคัศ  
สิ้นอาวุธแล้วเหมือนลูกชีวาวาย  
ที่เกศภัยสารพัดกำจัดแล้ว  
จงปรากฏทุกทิศอิสโร

เองพาซึ่งเอกชนทั่วยักษ  
อันมิ่งมาเจ้าอย่าไว้ให้ไกลกาย  
เมื่อยามนอนเจ้าอย่าตื่นให้เพียงสาย  
พระหลานชายเจ้าจะไปงไรโย  
ให้ผองแล้วเป็นบรมสุโร  
มิใครไรยะชณะยักษ”

ตอนที่สอง พระฤๅษีสอนนางทิพเกสรให้รู้จักหักห้ามใจตนลักษณะวงศ์จากไป

ตอนที่สาม นางสุวรรณอำภาสอนลักษณะวงศ์เรื่องการทำสงคราม

“เจ้าโถมงามพราหมณ์ราชของแม่เอ๋ย  
การรณรงค์องค์เดียวเห็นเปลี่ยนนัก  
อันกมถันที่มันมาไม่มีน้อย  
เหมือนวารีมีน้อยย่อมแพ้ไฟ

พ้อพราหมณ์เรยถูกน้อยยังอ่อนศักดิ์  
พระลูกรักพึงแม่อย่าหมิ่นใจ  
ล้วนนับร้อยหมื่นแสนองสองไร  
แม่หนักใจด้วยว่าเจ้าผู้เดียวมา”

และเมื่อลักษณะวงศ์บอกว่าเขาไม่กลัววิชาศึกซึ่งจะเข้ามาหา สุวรรณอำภาก็อวยพรให้

“นางรับขวัญราพันพระพรให้  
จงกำจัดสารพัดที่ภัยพาล

เดโชชัยฤทธิ์แรงกำแหงหาญ  
ให้หม่อมาม้วยมิดด้วยฤทธา”

ลักษณะคำสอนในเรื่องลักษณะวงศ์ ผิดไปจากเรื่องสิงหนภกรพและเรื่องโคบุตร ตรงที่เรื่องนี้กวีมุ่งสอนผู้ชายเป็นผู้รู้กลวิธีในการทำศึกสงคราม และการประพฤติปฏิบัติตนให้ปลอดภัย

### 3.4 เรื่องจันทโครบ กวีแทรกคำสอนและคำอวยพรไว้ 1 ตอน ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง พระฤๅษีสอนจันทโครบภายหลังจากเรียนวิชาสำเร็จแล้วลากลับบ้าน  
เมือง ลักษณะคำสอนตอนนี้คล้ายคลึงกับตอนพระฤๅษีสอนลักษณวงศ์มาก

|                                |                                |
|--------------------------------|--------------------------------|
| “อันพระรกรภีลปรีชยาไกลกร       | จะนั่งนอนกอดกุมไว้กับกาย       |
| อันข้อรั้นเมืองแมนแดนมนุษย์    | จะสิ้นสุดฤษยานั้นอย่าหมาย      |
| แม้มีของป้องกันอันตราย         | ไว้ห่างกายก็จะเกิดศัตรูทวน     |
| อนึ่งการโลกก็ทั้งสี่ข้อ        | ประโลมส่อสามัญให้ผันผวน        |
| คือหลงรักนารีมีกระบวณ          | กับหลงชวนเชยขึ้นที่รูปงาม      |
| ทั้งเสภาคนตรีทั้งสี่สิ่ง       | โครรักนักรักมักถึงลงกลางสนาม   |
| หนึ่งอุบายหลายเล่ห์ในสงคราม    | อย่าหมิ่นความควรระมัดระวังองค์ |
| ครั้งศึกวายสุริยาอย่าไม่ยอมแสง | เร่งระแวงระวังใจอย่าให้หลง     |
| จะเรียนรู้อย่าละเลิงบันเทิงทวน | อย่าอวดองค์อาจหาญเป็นการดี     |
| จะครองสัจจงอดสำหรับรักษาสัจ    | จงบำเพ็ญอย่างนาราชหัตถ์        |
| เจ้าจะคิดคั่นคงเข้าธานี        | จะเป็นที่สรรเสริญจำเริญพระฯ”   |

หลังจากนั้นฤๅษีก็เสกขมโมรมาได้มอบทองส่งให้จันทโครบ สั่งเสียและอวยพรว่า

|                                |                              |
|--------------------------------|------------------------------|
| “แม้เดินทางกลางป่าเจ้าอย่าเปิด | เขาไปเปิดให้ระตือเขาสือเสียง |
| ถึงชนบทนี้มีบุรีเรือง          | ได้ครองเมืองเป็นมหาวราชย์ฯ”  |

น่าสังเกตว่าบทอวยพรในเรื่องจันทโครบค่อนข้างสั้น ๆ อย่างตอนจันทโครบออกจาก  
บ้านเมืองไปแสวงหาความรู้ในป่า ไปลาพ่อแม่ก็ไม่ได้รับการสั่งสอนแต่ประการใด ทั้ง ๆ ที่ตอน  
นั้น จันทโครบยังเด็กมาก อายุเพียง 12 ปี และต้องเดินทางตามลำพังอย่างไม่มีจุดหมาย  
ปลายทาง นอกจากจะไม่ลองสิ่งใดแล้ว กวีก็กล่าวถึงการอวยพรสั้น ๆ ว่า “ก็อวยพรลูกน้อย  
เล่นหา”

สรุปข้อสังเกตเรื่องคำสอนและคำอวยพร มีปรากฏอยู่ในนิทานทั้ง 4 เรื่อง  
ลักษณะคำสอนเป็นการสอนจริยศาสตร์ให้แก่ตัวละครทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ฝ่ายหญิงเป็นการ  
สอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อสามี ฝ่ายชายสอนการในเรื่องความปลอดภัยในชีวิต การทำ  
สงคราม และสอนให้ระมัดระวังในมารยาทของอิสตรี ผู้ที่สอนหรืออวยพรจะต้องเป็นผู้อาวุโสหรือ  
ผู้ทรงศีล

#### 4. อารมณ์ขัน

เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันนี้ คนไทยมีค่านิยมในเรื่อง ความสนุกสนาน เพราะฉะนั้นการปฏิบัติวัฒนธรรมต่าง ๆ ของไทยจึงมักมีพื้นฐานอยู่บนความ สนุก เช่นการจัดงานคล้ายวันเกิด มีการแสดงดนตรี งานเผาศพในชนบทก็จะมีการจัดมหรสพ ได้แก่ ลิเก หมอลำ หรือภาพยนตร์ นอกจากนั้นการรวมกลุ่มเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ เช่นการ พบปะสังสรรค์ การจัดงานราตรีสโมสร การประกวดนางงาม การประกวดการแต่งกาย กล่าวได้ว่าคนไทยมีวัฒนธรรมที่แสดงออกซึ่งความสนุกสนานตั้งแต่เกิดจนตายเลยทีเดียว (อาณนที อาภาภิรม 2519 : 109) กุหลาบ มัลลิกะมาส กล่าวถึงลักษณะหนึ่งของวรรณคดี ไทยว่า (กุหลาบ มัลลิกะมาส 2521 : 46)

คนไทยเป็นคนที่มีความอารมณ์ขัน เป็นชาติรักสนุก เป็นลักษณะพื้นจิตใจของคนไทย แต่ในวรรณคดีประเภทที่กลั่นกรองอย่างวรรณคดีของหลวงเพ็ญไม้มัด จะเห็นชัดในวรรณคดี พื้นบ้าน เราจะเห็นอารมณ์ขันของตัวละครปรากฏชัดเจน อารมณ์ขันของคนไทยถ้าสังเกตเท่าที่ เก็บจากวรรณคดีพื้นบ้าน พบว่าเป็นเรื่องขบขันเกี่ยวกับทางเพศเสียมาก หรือมีจะนั้นก็เป็นเรื่อง เกี่ยวกับอาการกริยาที่กล่าวผิดกริยาหรือเกินความจริง เช่น เรื่องขุนช้างขุนแผน คนที่แสดง อารมณ์ขัน โดยมากจะไม่ให้ตัวเอกของเรื่อง จะเป็นตัวรอง ๆ ลงไปโดยเฉพาะบ่าวไพร่

อารมณ์ขันหรือความรักสนุกของคนไทยปรากฏอยู่ในเรื่องสิงห์ไกรภพ โคนบุตร ลักษณะวงศ์ และจำนทโครบ มากน้อยเพียงใดนั้นเป็นเรื่องที่ท้าทายให้ศึกษาต่อไป

##### 4.1 เรื่องสิงห์ไกรภพ

กวีสอดแทรกความสนุกหรืออารมณ์ขันไว้ 6 ตอนดังนี้

ตอนที่หนึ่ง สิงห์ไกรภพครองเมือง กวีพรรณนาการสมโภช พรรณนาเสียดสีพวก ขาววังที่มาเที่ยวงานว่า

“ข้าหลวงเหล่าขาววังรุ่งรังควา

ติดขี้ผึ้งถึงกระหม่อมลั๊กเก้าชั้น

พวกหนุ่ม ๆ รุมเกี้ยวทำเบี้ยวบิด

กำคัดแค้นแค้นเผากระหม่อมละลาย

ต่างผัดผิวงดงามดีมีสีสัน

อุตสาห์กันหน้าผมให้คมคาย

คัดจริตควักค้อนงอนใจหาย

เมินซังตายถอยถลาทำพาเชือน”



**ตอนที่สอง** ตอนสิงห์ไกรภพได้รับนางสร้อยสุดาจากลับเมืองโกญจา บรรดานาง  
สนมกำนัลทั้งหลายต่างแต่งกายขึ้นเฝ้านางสร้อยสุดา หวังจะไปขอความงาม กวีบรรยายว่า

|                               |                             |
|-------------------------------|-----------------------------|
| “ต่างแต่งกายหมายใจจะไปขอ      | ได้ประจวบกับกับพระมเหสี     |
| บ้างอาบน้ำชำระธุลี            | ฉีกผ้าดีม้วนไม้กรีดไรรอย    |
| บ้างผัดหน้าทากระแจะบ้างแกะผิว | บ้างกันคิ้วค้อมงอนดังชันหอย |
| เปิดคันฉ่องมองพิศตะบิดตะบอย   | ชำเลืองลอยหน้าตาให้น่าชม    |
| บ้างสีซียาพื้นเป็นมันรวบ      | ฝนหมึกจับตางะเมาหัวเฝ้าผม”  |

**ตอนที่สาม** ชัยสุริยาป่วยหนักเพราะหลงรักเหมววรรณ นางสร้อยสุดาจึงให้  
บรรดาหมอยาทั้งหลายมาตรวจดูอาการ กวีบรรยายอย่างชวนให้นึกขึ้นว่า

|                               |                             |
|-------------------------------|-----------------------------|
| “พวกหมอยาว่าใช้กระษัยลศ       | เอาหินบดยาถวายหลยชานาน      |
| พวกหมอนวดควรรู้เข้าอยู่งาน    | ขอประทานโรคเป็นเพราะเส้นตึง |
| ให้หิวโหยโรยกำลังเพราะนั่งนัก | ที่โรครักนั้นใครดูไม่รู้ถึง |
| ต่างไล่เลียงเถียงกันสนั่นอิง  | บ้างว่าดลสิ่งเส้นสายถวายยา” |

**ตอนที่สี่** สิงห์ไกรภพทำศพระบิณฑู กวีกล่าวถึงบรรดาหนุ่มสาวที่มาดูมหรสพ ผู้  
ชายก็ถือโอกาสลวนลามหญิงอย่างตอนพวกคลังขึ้นทั้งทาน บรรยายว่า

|                                 |                                 |
|---------------------------------|---------------------------------|
| “พวกชายหญิงจึงมะนาวทั้งสาวหนุ่ม | เป็นกลุ่ม ๆ ก็ลุ่มกัณฑ์ผลัดผลัด |
| บ้างแกะมือยื้อลากกระซกซัก       | เสียงอึกอักสุดสุดขยอชิง         |
| พวกชายเบียดเสียดสาวพละดเท้าล้ม  | แกดังเกลียวกลมกอดปล้ำยาหญิง     |
| เสียงฮาเฮเชรเวนป่วนประวิง       | บ้างลุ่มกลิ้งวีนจอนลุยโคลนเลนฯ” |

ยิ่งตอนที่บรรยายเรื่องผู้หญิงเล่นมวยปล้ำ  
กวีบรรยายไว้ยืดยาว เต็มไปด้วยความสนุกสนานมาก

|                            |                                |
|----------------------------|--------------------------------|
| “ให้เปรียบผู้หญิงชกมวยปล้ำ | ข้างหนึ่งคำข้างหนึ่งชาวสาวชยัน |
| กางเกงสายสายถักเลื้อกักกัน | ต่างตั้งมั่นหมั่นหมั่นคนเฮฮา   |
| เข้าทุกทอยต่อตะกายป่ายปုပ် | เสียงตบตบเตะผางถูกหว่างขา      |
| กางเกงแยกแตกควากเป็นปากกา  | ผู้ชายฮาเฮสนั่นดัง”            |

**ตอนที่ห้า** สิงห์ไกรภพต้องเสน่ห์ แล้วออกว่าราชการ

“พระหลงลืมปัสัใจอาลัยลาญ  
ถามอำมาตย์มาตยาว่าหน้าหนาว  
เราทูลตอบรอบที่อุ่นอุ่นฤทัย  
ว่าที่จริงหญิงแก่กับแม่หม้าย  
ลมคะเนเสนาพวกบ้ากาม  
ตอนที่หก สิ่งไรภพต้องเล่นที่ นางสรวอยสุดาแสนนางเทพกนิษฐาพานาง  
ข้าหลวงไปที่ตึกของนางเทพกนิษฐา บรรดาข้าหลวงของทั้งสองฝ่ายก็ตบตีกัน กวีพรรณนาไว้ว่า  
“ต่างเข้าด้วยช่วยเจ้าทั้งสาวแก่  
เจ้าต่อเจ้าสาวใช้ต่อสาวใช้  
ที่ฝ่าฝอนล่อนหลุดลงซูดรบ  
บ้างชวนคางหางคิ้วเป็นริ้วยับ  
จะตรัสการอื่น ๆ ไม่สิ้นใจ  
แก่กับสาวเหล่าขุนนางรักข้างไหน  
พระว่าไม่ถูกต้องทำนองความ  
ค่อยแยกคายเหมือนทุเรียนมีเลี่ยนหนาม  
ต้องทูลความให้ตอบรอบพระทัยฯ”  
เสียงแข็งแซ่สู้กันสนั่นไหว  
ต่างผลักไล่สู้กันประจัญรับ  
บ้างก็ตบตีทุบเสียงคุบคุบ  
เสียงปุบปับปัดปายตะกายกัน”

## 4.2 เรื่องโคบุตร

กวีแทรกอารมณ์ขันไว้สองตอน ดังนี้  
ตอนที่หนึ่ง ยักษ์นิลวงโคบุตรแปลงตัวเป็นหญิงงามหลอกล่อให้โคบุตรพาไปส่ง  
บ้านเมือง ขณะที่เดินเข้ามาด้วยกัน นางนี้รักโคบุตรจนทนไม่ไหวก็วิ่งเข้าไปกอดเขาคือ ๆ กวี  
บรรยายว่า  
“ได้สมรักยักษ์ร้ายไม่วายอึด  
เดินพลางดูพลางไม่วางตา  
พระตกใจว่าอะไรนั่นแก้วที่  
เมื่อตะกี้ไหว ๆ อยู่ในพง  
จนทั้งสามเดินทางมาถึงเมืองเนรมิตรของนางยักษ์นี่ ขณะที่โคบุตรกับพระอรุณ  
นอนหลับ นางยักษ์ก็มีอาการกำเริบรัก  
“นิกรันหวนป่วนใจอาลัยครัน  
รูปพระน้องต้องแก้มอ้อยรื่น  
แต่ซัดซัดผลัดไหลกันไปมา  
เดินกระหิณมาด้วยความเสนาหา  
วิ่งผวาเข้าไปกอดพระโอมยง  
อุดรแก้งบอกลอกให้หลง  
พยัคฆ์คงโตใหญ่กระไรเลย”  
สุดท้ายจะกลับเข้ากอดพระยอดฟ้า  
แล้วรูปที่หอมขึ้นในนาสา  
ดังกุลาสายคว้างอยู่กลางลม”

ตอนที่สอง โคมุตรเจ้าหนานางอำพันมาลา กวีบรรยายภาพนางก้านัลที่หลับไหลอย่างลึมดัวว่า

|                                |                             |
|--------------------------------|-----------------------------|
| “นางนางหลับสนิทไม่ปิดนม        | นัศฤยาคมลึมหลับอยู่กับกาย   |
| บ้ำงนอนวัดปิดโธเรมาหก          | หวิกระจากโธแบ่งตะแคงหงาย    |
| บ้ำงเล่นเพื่อนกอดน้องประคองกาย | พระชะม้ายระม้อยชมทุกชั้นมา” |

4.3 เรื่องลักษณะวงศ์

กวีแทรกอารมณ์ขันไว้ 9 ตอน ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง ท้าวพรหมทัตประพาสป่า นางชาววังแหวกม่านบนหลังช้างเที่ยวหักกิ่งไม้เล่น

|                               |                           |
|-------------------------------|---------------------------|
| “เห็นอะไรก็ให้กำเจ็บรัก       | ไม่รู้จักหาม้ายเอามือทั้ง |
| ละของถูกลูกเนื้อมันเหลือเล่ห์ | ลมคะเนเวลาสนุกถูทะลึง     |
| พวกขอเฝ้าเหล่าโอรสตะโกนอึง    | ใบต๋าลึงหม่อมจำแก้หาม้าย” |

ตอนที่สอง ท้าวพรหมทัตตามกวางจำแลง กวีบรรยายภาพทหารรับตามเสด็จว่า

|                             |                             |
|-----------------------------|-----------------------------|
| “พวกพหลพลธำมณัฏาณิง         | มาตามมิงม้าที่นั่งสนั่นไหว  |
| บ้ำงบุกแปกแหวกคางลาไป       | ทลาคโกลด้มแก้ออกลงเลือกคราง |
| บ้ำงล่นน้ำข้ามสะพานทะยานโผน | ลงเหยียบโกลด้มคว่ำลงด้าผาง  |
| ตีหนามคำค้ำหล่นมาตามทาง     | ทั้งมัวช้างรีบกันกระชั้นมา” |

ตอนที่สาม ลักษณะวงศ์เข้าเมืองมาร สะกดพวกยักษ์ให้หลับไหล แล้วเข้าไปหาแม่ ผกนางก้านัลที่นอนปะปะ

|                                   |                             |
|-----------------------------------|-----------------------------|
| “ที่นางนางนอนสนิทลึมปิดนม         | ทัตยาคมลึมหลับอยู่กับนาง    |
| บ้ำงเล่นเพื่อนบือนกายให้เพื่อนกอด | ประสานสอดกรเกี่ยวไม้ไผดช้าง |
| นาลึกเลียดเบียดชิดอยู่ติดปราง     | จับนมบางบ้างหลับประทับกัน”  |

กวีบรรยายภาพตอนนี้ค่อนข้างยาวว่า นางชาววังพวกนี้มีอาการต่าง ๆ กัน เช่น ละเมอเพื่อพก ใครเคยชินหรือฝังใจอยู่กับสิ่งใดก็ละเมอหาสิ่งนั้น

ตอนที่สี่ ลักษณะวงศ์เหยียบเมืองยักษ์ กวีบรรยายภาพนางก้านัลชมป่า มีพวกทหารยักษ์ที่หนุ่ม ๆ คอยถือโอกาสลวนลาม นับเป็นฉากสำคัญที่สะท้อนให้เห็นว่าวีให้ความสำคัญกับมนุษย์ทุกชนชั้น และยกย่องมนุษย์เป็นศูนย์กลางของอุปติการณ์ต่าง ๆ ที่จะสร้างอารมณ์บันเทิงแก่ผู้อ่าน กวีบรรยายเหตุการณ์ชุดนี้ค่อนข้างยาว เริ่มตั้งแต่กล่าวถึงตอนพวกนางก้านัลของท้าววิรุณมาศออกเก็บผลไม้ว่า

“บ้างได้ถูกงามดีเป็นสีดิน  
กับนมเจ้าเปรียบกันก็พอ ๆ

หลังจากนั้นบรรดานางกำนัลทั้งสาวทั้งแม่ก็ชวนกันเข้าถ้ำ กวีบรรยายภาพตอนนี้ว่า  
หนุ่มสาวเที่ยวสนุกสนานกันจนเย็น

“เจ้าพวกหนุ่มกล้ากล้าเป็นลิงคลี  
ปะยายแก่แหวศรับมันจับพก  
บ้างจวดยเพละมันผลึกยักกะแยะ  
ที่ชายปล้ำหญิงปลิดเข้าชิดกัน  
ถอยหลังกลับจับนมเข้ากลมเกลียว  
ร้องบอกกันว่ามันมาซ้ำแถม

ตอนที่ห้า ลักษณะวงศ์ยกทัพไปเมืองพ่อ กวีบรรยายภาพความตกอกตกใจของ  
นางสนมกรรมในทั้งหลายว่า

“บ้างถูกละลึงผ้าหลุดด้วยลูกกลิ้ง  
จวดยเอาผ้าพันพุงอยู่รุ่ง  
บ้างไม่มีผ้าห่มเปิดนมแหว  
บ้างไม่ทันตั้งตัวด้วยกลัวตาย  
บ้างตื่นกลัวหาประตูไม่รื้อพบ  
บ้างเหยียบเครื่องแป้งแตกแหลกระยำ  
บ้างตัวลั่นจิ้งกจกตกเตียง  
ที่เล่นเพื่อนเบือนกอดนางยอศรีรัก

ตอนที่หก ตอนลักษณะวงศ์จับนางยอศรีนี้ได้ แล้วนำทหารยักษิที่นำมาจากเมือง  
ของวิรุณมาศเข้าเมืองพ่อ กวีบรรยายภาพทหารและประชาชนตกใจจนเสียขวัญเมื่อเห็นทัพยักษ์  
เข้าเมืองว่า

“วังธรรมาดาลัยไม่สมประดี  
แม่เพื่อนม้วยช่วยผิวลูกกลัวยักษ์  
หัวล้านโดนกันดังเขามือกุม  
อาชาช้างผางผิงตะบึงโชน  
โหยกเหยียบคนตายลงวายเป็นธาณ  
โนนครุสมุนออกขุนศึก

ร้องบอกกันว่ามันกลมเหมือนนมหนอ  
ใครเป็นต่อเป็นรองลองดูที”

รูปทองที่จับแก้มแถมนมแนะ  
แกผลึกอกหัวหันถูกหินแฉะ  
รูปแฉะ ๆ แกกัจัดเข้าหมัดเดียว  
ปีบลูกจันทร์เต็มกำออกซ้ำเขียว  
กราวเกรียวเดินออกมาคอยดู  
ภูเดียวแก้มเดียวออกซ้ำหมกหมุ่

กวีบรรยายภาพความตกอกตกใจของ

คนรู้ตัวแล้วก็หยุดลงชุดหนึ่ง  
ด้วยกำลังขวัญบินจลันลาย  
โค่นล้มแรงงมจนล้มหาย  
เหยียบกระจากจนกระจายตะกายคล้ำ  
หลงกลบเงาไปโดยกระโดนคว่ำ  
เขามือกล้าเสียตายของร้องให้รัก  
เขามือเหวี่ยงเข้าปัดธงคันช่องหัก  
ครันก็กักก็กระโดดหน้าต่างไป”

ผ้าไม่มีติดตัวเขามือกุม  
ละล้าละลัดตื่นตัวถลาล้ม  
โหยกขยุมล้มลูกลงคลุกคลาน  
กระโดดโดนวิ่งลั่นสนั่นราน  
บ้างพิการหาแขนหักกระยำ  
เสียงพิลึกกราดกริจะหวีดรำ

บ้างชุกซ่อนนอนแนบแอบปะรำ  
บ้างรอกหนีเข้าไปชุกกระชุกนุ่น  
ลูกเรียกจับจับเมียเป็นแม่ยาย  
บ้างพาเมียวิ่งฮ้อมเอาห้อมครอบ  
เข้ากองแกลบแอบกระล่อมเข้าห้อมเกลือ

บริกรรมกันตัวด้วยกลัวตาย  
บ้างหมกมุ่นเข้ากระตอบแล้วหลบหาย  
ตะกุกตะกายกอดร้องในท้องเรือ  
บ้างนอนหมอบเอาฟูกพันจนพื้นผืน  
ความกลัวเหลือชุกขนทุกคนไป"

**ตอนที่เจ็ด** ลักษณะวงศ์ได้ครองเมืองอลังกรณ์ คิดถึงยายมาตีคนเฝ้าสวนที่เคยมี  
คุณแก่ตนในยามยาก จึงให้อำมาตย์เฝ้าอารับ

"ยายมาตีตกใจอะไรแม่  
เขาวอนปลอบว่าแม่คุณอย่าวุ่นวาย  
ยายมาตีร้องว่าเจ้าข้าเอ๋ย  
แต่รกรกตัวสั้นให้พรั่นใจ  
ยายแกร่งเว่ยว้ายม้าตายแล้ว  
ราชยานแห่หามตามทำนอง

ไม่รู้แนตัวสั้นให้ขวัญหาย  
ขึ้นชื่อเชิดฉายจะเชิญไป  
ลูกไม่เคยจะขึ้นชื่ออย่างไรได้  
ก้านลในเขาก็อุ้มขึ้นชื่อทอง  
คั้นกระแจะจะกระโดดไปตามช่อง  
คนประคองต้องช้างล้าลงมา"

**ตอนที่แปด** ลักษณะวงศ์สั่งให้ประหาร พราหมณ์เกลรกายหลังที่รู้ความจริงจึง  
เศร้าโศกเสียใจมาก แห่ศพนางเข้าเมือง จิตพิศพอย่างสมพระเกียรติมีนางสนมมาเข้าเฝ้าร้องให้  
กวีพรรณนาเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า

"ครั้นยามค่ำสนธยาภาณุมาศ  
เข้านั่งเรียงร้องไห้ใจประวิง  
ที่ซึ่งตายทำนองทำนองสั้น  
หัวร่อปลอมเอาหอมขยี้ตัว

ไปปราสาทพร้อมพร้อมล้วนหม่อมหญิง  
บ้างร้องจริงด้วยสงสารนางกานดา  
เห็นเพื่อนกันโศกซมก็ก้มหน้า  
ทำปากอ้าร้องไห้พระโพธิ์ทอง"

**ตอนที่เก้า** ลักษณะวงศ์ทำศพนางทิพเกสร บรรดาประชาชนทั้งหลายต่างก็มา  
ชุมนุมกันในงานศพ

ทั้งหญิงชายเบียดเสียดกันเยียดยัด  
ขุดหมอนหนุนโดนกันเชรชาน  
พอถึงเมรุทองประคองรับ  
เสียงร้องกลองตึงตึงประดังตี  
บ้างช่วงชิงจวดยั่วถลาปะ  
บ้างแย่งรับทับผลักกันคักคึก

ออกแออัดอุ้มลูกแลดูงหลาน  
อลหม่านพวกตำรวจไล่หวดตี  
เทียบประทับโกศทองขึ้นสู่ที่  
พวกเสนียขึ้นทั้งกำมพฤษ  
ลัมปะทะอะอะปะตะอีก  
อีกที่กเด็นโลดกระโดดรับ

#### 4.4 เรื่องจันทโครบ

แม้เรื่องนี้จะมีความสั้นกว่าเรื่องอื่น ๆ แต่กวีก็ยังสอดแทรกอารมณ์ขันไว้ 2 ตอน และเป็นการสอดแทรกไว้ในลักษณะที่ค่อนข้างแปลกคือ แทนที่จะแทรกไว้ในบทของตัวรอง ๆ หรือพวกบ่าวไพร่ในฉากที่เกี่ยวกับการรบทัพจับศึก หนีศึก หรือฉากที่เกี่ยวกับการชมมหรสพ กวีกลับนำอารมณ์ขันมาแทรกไว้ในบทตัวละครดังนี้

ตอนที่หนึ่ง ฉากรักระหว่างจันทโครบกับนางโมรา กวีบรรยายความห้วนไหวของธรรมชาติตอนหนึ่งว่า

“ทั้งปู่เจ้าเราเงินเนินพนม                      ถลาล้มลุกแล่นไม่เหลียวหลัง”

ตอนที่สอง ฉากรักระหว่างจันทโครบกับนางมุจลินท์ กวีบรรยายความห้วนไหวของธรรมชาติรอบข้างว่า

“ทั้งปู่เจ้าเราเงินบนเนินถ้ำ                      เกิดวิบัติพลัดระย้าทั้งไพรศรี  
ให้มีคิ้วหัวสัตว์ทั้งปัดตี                      ค้างคาวที่โชนห้อยก็พลอยบิน  
ฤาษีอื่นพลอยตื่นตกประหลาด                      เขามือคว้าลูกประคำหัวดำหิน  
ตกใจตัวคั่งว่ากลัวอสุรินทร์                      บ้างรูหินแบกตึงตะบึงมว”

#### สรุปข้อสังเกตเกี่ยวกับอารมณ์หรือความรักสนุก

ที่ปรากฏในเรื่องสิงหไกรภพ โคนุตร ลักษณะวงศ์ และจันทโครบ

1. พบว่าอารมณ์ขันของคนไทยเป็นเรื่องขบขันเกี่ยวกับทางเพศ อย่างในเรื่องจันทโครบ หรือมีจะนั้นก็เป็นเรื่องขบขันเกี่ยวกับกิริยาอาการที่กล่าวผิดกริยาหรือเกินความจริง อย่างเช่นตอนลักษณะวงศ์เดินดูนางกำนัลของท้าวจิตรูณมาสลับบนอนและตะเมอเพื่อพากไปต่าง ๆ นานา หรือตอนที่พรรณนาภาพชาวเมืองตกใจยักษ์ล้วนเป็นการพรรณนาที่ออกจะเกินจริง แต่ก็ให้อารมณ์ขันได้เป็นอย่างดี

2. คนที่แสดงอารมณ์ขัน จะเป็นตัวละครรอง ๆ หรือบ่าวไพร่เช่น นางสนมกำนัลไพร่พล ผู้แต่งมหรสพต่าง ๆ หรือฤาษีวิไพร

3. ลักษณะอารมณ์ขันที่ปรากฏในสิงหไกรภพ โคนุตร และลักษณะวงศ์ กวีได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมและค่านิยมบางประการเอาไว้ดังนี้

3.1 ความเสมอภาคของมนุษย์ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 174 - 175)



เมืองในต้นรัตนโกสินทร์เปิดโอกาสให้คนต่างฐานะกันด้วยศักดิ์นา ได้สัมพันธ์กัน อย่างเสมอภาคมากขึ้น อย่างน้อยฐานะจากกำเนิดที่เป็นเงื่อนไรสำคัญขงระบบศักดินา ก็ถูกผ่อนคลายลงด้วยคุณสมบัติน้อยใหม่ คือทรัพย์สินศฤงคาร... กิจกรรมหลายอย่างในเมืองขงวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์ ทำให้การแบ่งแยกชนชั้นทางสังคมทำได้มากขึ้น มหรสพก็เป็นอย่างหนึ่งที่ดึงทั้งชนชั้นสูงและชนชั้นต่ำให้เข้ามาเท่าเทียมกัน... มหรสพที่แสดงในเมืองจึงเป็นสิ่งที่สามารถขึ้นชมได้ทั้งกระฎุมพีที่ชั้นสูงและประชาชนทั่วไปอื่น ๆ

3.2 ความมั่นคงร่มเย็นของบ้านเมือง กวีที่กวีพรรณนาภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์อย่างที่ปรากฏในเรื่องลักษณะวงศ์ตอนนางสนมรมป่าหรือจากการละเล่น มีมหรสพอีกที่กวี ประชาชนต่าง ๆ ไปเที่ยวกันอย่างสนุกสนานนั้นแสดงให้เห็นว่าบ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ปราศจากเรื่องร้ายมารบกวน ประชาชนจึงไปเที่ยวงานและมีโอกาสจับจ่ายใช้สอยกันตามอำเภอใจ นั้นแสดงว่าทรัพย์สินสมบัติและความมั่งคั่งมิได้รวมอยู่ที่กษัตริย์หรือคนชั้นสูง หากแต่ได้กระจายไปสู่ประชาชนส่วนใหญ่

3.3 ความนิยมของฟุ่มเฟือย จะเห็นได้ว่ากวีพยายามแทรกคำนิยามเรื่องนี้ลงไปในบทสลกเหล่านั้นด้วย นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 170)

เนื่องจากการค้ากับต่างประเทศมีปริมาณสูงขึ้น ประกอบกับรายได้ของกระฎุมพีเพิ่มขึ้นด้วย ทำให้ความนิยมในการใช้ของฟุ่มเฟือย ทั้งที่ผลิตในประเทศและที่สั่งมาจากต่างประเทศแพร่หลายทั่วไปในหมู่ผู้ดี ความนิยมในของใช้ฟุ่มเฟือยและการใช้ชีวิตฟุ่มเฟือยนั้นเป็นสมบัติของพวกศักดินามาแต่ครั้งอยุธยาแล้วเป็นอย่างน้อย เพราะเป็นการแสดงบารมีของตนเหนือคนธรรมดาทั่วไปอยู่ด้วย เมื่อพวกกระฎุมพีในต้นรัตนโกสินทร์สัมพันธ์สืบเนื่องกับศักดินาอย่างแน่นแฟ้น จึงเป็นธรรมดาที่รับเอาวิถีชีวิตที่ฟุ่มเฟือยแบบศักดินามาเป็นมาตรฐานของตนด้วย... เหตุฉะนั้นการกล่าวถึงของใช้อย่างดีจากต่างประเทศในวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์จึงมีกระจายอยู่ทั่วไป...

และแม้ในบทสลกที่กวีเขียนไว้ก็สะท้อนให้เห็นความฟุ่มเฟือยหลายอย่าง เช่นตอนนางสนมกำนัลแต่งตัวประชันกันเพื่อขึ้นเฝ้านางสร้อยสุดาในเรื่องสิงหไกรภพ กวีกล่าวว่า "ต่างแต่งกายหมายใจจะไปอวด ได้ประกวดกันกับพระมเหสี" หรือในเรื่องโคบุตร กล่าวถึงนางสนมกำนัลนอนหลับว่า

นางนางหลับสนิทไม่ปิดนวม

นัตุยาคมลืมหลับอยู่กับกาย

บ้างนอนวัดปิดโธเรมาทก

หวิกระจกโธเบี่ยงตะแคงหงาย



มีข้อควรสังเกตที่ไม่ควรมองข้ามในการวิเคราะห์ความรักสนุกที่ปรากฏในเรื่อง สิงห์ไกรภพ โคนบุตร ลักษณะวงศ์ และจันทโครบ สิ่งนั้นคือในนิทานตามเรื่องแรก กวีสอดแทรก อารมณ์ขันไว้มาก และในอารมณ์ขันเหล่านั้น ล้วนสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและค่านิยมของคนไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไว้อย่างชัดเจน แต่ในเรื่องจันทโครบกลับมิได้สะท้อนภาพสังคมแต่อย่างใด เพียงแต่กล่าวถึงอารมณ์ขันในเรื่องเพศเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

## 5. พิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยอีกอย่างหนึ่ง เพราะคนไทยนิยมจัดงานพิธีเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย อานนท์ อาภาภิรม กล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของพิธีกรรมว่า (อานนท์ อาภาภิรม 2519 : 109) "พิธีกรรมดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการสร้างศรัทธา ความเชื่อมั่น และความรู้สึกร่วมกัน ก่อให้เกิดความเคร่งขรึม ความขลัง ตลอดจนความปลื้มปิติแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องในงานพิธีกรรมนั้น"

ในเรื่องสิงห์ไกรภพ โคนบุตร ลักษณะวงศ์ และจันทโครบ กวีจะได้สอดแทรกพิธีกรรมต่าง ๆ ไว้มากน้อยเพียงใดก็จะได้พิจารณากันต่อไป

### 5.1 เรื่องสิงห์ไกรภพ

กล่าวถึงพิธีกรรมต่าง ๆ 6 ตอน ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง การอยู่ไฟของนางจันทรมีกัลยาณีมเหสีท้าวอินนุมาศ ซึ่งไปคลอดอยู่ในป่า พอลคลอดเสร็จใหม่ ๆ ท้าวอินนุมาศก็จัดการเรื่องการอยู่ไฟว่า

“แล้วพันพินก่อไฟไล่เวียงกราน ให้เขาวมาลัยผิงเปลวพระเพลิงพลัน”

ตอนที่สอง การทำขวัญลูก ท้าวอินนุมาศและมเหสีเลือกแหวนมาผูกข้อมือสิงห์ไกรภพ

“พระมารดรผูกกร้างเปื่องซ้าย พงศนารายณ์ผูกข้อพระหัตถ์ขวา

ตอนที่สาม สิงห์ไกรภพกับพราหมณ์จินดาทำศพพินทุมารในป่าตามประสาซากทั้งต้องหาพินมาสมจุดไฟเผา แล้วเลือกเด็ดดอกไม้หอมมาบูชาศพ ก่อเจดีย์บรรจุธาตุไว้ระหว่างภูเขา

ตอนที่สี่ ท้าวอินนุมาศทำพิธีรับขวัญ และยกราชสมบัติให้แก่สิงหไกรภพ

|                              |                               |
|------------------------------|-------------------------------|
| “พอได้ฤกษ์เบิกพลับพลาศรีขวัญ | แก้วสุวรรณพรรณรายทั้งซ้ายขวา  |
| ข้าราชการชวนให้เป็นโกลา      | พระโหราผด้อมองก้องกังวาน      |
| ประโคมแตรสังข์มิ่งคลา        | ปี่ชวาเสียงเอกวิเวกหวาน       |
| มโหรีทีกักก้องกังสดาล        | พุดมาจรรยจุตเทียนแล้วเวียนไป” |

หลังจากนั้นพวกโยคีชีพรามณ์ก็สวดมนต์ ท้าวอินนุมาศกับมเหสีให้พรและมอบ  
พระแสงอาญาสิทธิให้

ตอนที่ห้า พิธีศพของท้าวจตุพัตร์ มีการทำบุญหนึ่งเดือนแล้วจึงเชิญศพไปฝังไว้ที่  
ภูเขาในเวตาลกลางคืน นำศพออกทางประตูศิขรพา เสร็จแล้วปลุกศาลเจ้าไว้บนหลุมฝังศพ  
และญาติมิตรอยู่เช่นศพเจ็ดวัน

ตอนที่หก สิงหไกรภพทำศพพระบิดา มีการตกแต่งเมรุอย่างสวยงาม มีระหา  
ดอกไม้ไฟเชิญพระโกศแล้วตั้งบนเบญจา พวกโยคีชีพรามณ์สวดคาถา มีการตั้งทาน และมี  
มหรสพให้ประชาชนได้ชม

## 5.2 เรื่องโคบุตร

มีกล่าวถึงพิธีแต่งงาน ซึ่งพระอาทิตย์เป็นผู้จัดการอภิเษกโคบุตรกับนางมณีสาคร  
และนางอำพันมาลา ในพิธีนี้มีเทวดา ฤาษี นักสิทธิ์วิทยา รวมทั้ง “ประชาชนเวียงชัยทั้ง  
ไทยลาว คือนักเรียนรามาตทุกผู้คน” พิธีอภิเษกเริ่มขึ้นเมื่อโคบุตร นางมณีสาคร และนาง  
อำพันมาลาเข้ามาในเรียงพิธีครั้นได้ฤกษ์ พระอาทิตย์ก็คุมโคบุตรขึ้นนั่งเหนือกองแก้ว ให้นาง  
มณีสาครนั่งข้างขวา นางอำพันมาลาอยู่ข้างซ้าย แล้วผู้ที่มาชุมนุมต่างก็อวยพรชัยให้ป่าวสาว

|                                  |                                |
|----------------------------------|--------------------------------|
| “แล้วจุตเทียนเวียนเวียนถวายเสียง | ก้องลำเนียงดุริยางค์แลดีดดี    |
| มโหรีทั้ง ๆ เสียงให้เป็นโกลี     | มโหรีครั้นแครงบรรเลงครัน       |
| ครั้นได้ฤกษ์เจ้าครอบพรประสิทธิ์  | พระอาทิตย์ดับเทียนที่เวียนขวัญ |
| หยิบสุคนธ์ปิ่นปลูกกระแจะจันทร์   | พระสุริยันแจ่มพักตร์ให้ลูกยา   |
| ฝ่ายว่าพวกมุนีฤาษีสิทธิ์         | สวดประดิษฐ์ทิพนธ์บันคาถา       |
| จัดสมารัสน้ำเป็นโกลา             | ฝูงเทวดาสวรรค์เป็นผดคลี . . .” |

### 5.3 เรื่องลักษณะวงศ์

มีกล่าวถึงพิธีกรรม 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่หนึ่ง กล่าวถึงพวงพญาดวงศ์ของวิรุณมาศ ทำศพวิรุณมาศในป่าตาม  
ประสาทยา

ตอนที่สอง ทำวพพหมทจัดพิธีสมโภชนางสุวรรณอำภากับลักษณะวงศ์ โดยใช้  
ทั้งสองนั่งบนกองทอง มีการลั่นฆ้องชัย ประโคมดนตรีและมีการมหรสพให้ราษฎรได้รับแรง

ตอนที่สาม นางทิพเกสรทำศพพระฤาษี โดยการเก็บดอกไม้มาบูชาศพ และเผา  
อาศรมไปพร้อมกับศพพระฤาษี

ตอนที่สี่ พิธีศพนางทิพเกสร มีการทำเมรุอย่างสวยงาม แกะสลักเป็นลวดลาย  
ต่าง ๆ อย่างสวยงาม มีนางสนมเข้าเวรร้องไห้ประจำยาม บรรจุศพลงในพระโกศ แล้วเคลื่อน  
ศพไปตั้งบนเมรุ มีการมหรสพต่าง ๆ มากมาย

### 5.4 เรื่องจันทโครบ ไม่ปรากฏว่ามีพิธีกรรมใด ๆ

#### สรุปข้อสังเกตเกี่ยวกับพิธีกรรม

1. เรื่องสิ่งใดที่กล่าวถึงพิธีกรรมมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ลักษณะวงศ์  
เรื่องโคบุตร กล่าวถึงพิธีแต่งงานเพียงตอนเดียว เรื่องจันทโครบไม่มีการกล่าวถึงพิธีกรรมใดเลย
2. พิธีกรรมส่วนใหญ่ เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การรับขวัญ และการตาย  
พิธีแต่งงานปรากฏในเรื่องโคบุตรเรื่องเดียว
3. เนื้อความในเรื่องจันทโครบเกี่ยวกับการจัดพิธีกรรมอย่างยิ่งยวดตอนหนึ่งคือ ตอน  
จันทโครบตายอยู่ในป่า นางโมราได้แต่คร่ำครวญร้องไห้แล้วจากไป นางน่าจะหาดอกไม้ป่ามา  
บูชาศพตามประสาทยา การที่ผู้แต่งเช่นนี้อาจมองได้อีกแง่หนึ่งว่า กวีตั้งใจจะสร้างนางโมราให้  
มีนิสัยชั่วร้าย จึงไม่เสริมแต่งสิ่งใดอันอาจจะทำให้ผู้อ่านมีใจเอนเอียงลงสาร

## บันทึกท้ายบท

1. บทเห่กล่อมพระบรรทมอันเป็นลำนำน่าเห่กล่อมที่ประณีตยิ่งกว่าการเห่กล่อมเด็กตามธรรมดา แต่เดิมก็มีได้มีผู้ใคร่รวบรวมไว้ แม้ว่าจะใช้กล่อมเจ้านายที่ยังทรงพระเยาว์ตลอดมา ถึงรัชกาลที่ 4 ยังคงใช้ท่องจำกันต่อ ๆ มา จนกระทั่งรัชกาลที่ 4 มีเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งมีรับสั่งให้ผู้ที่ท่องจำบทเห่กล่อมเหล่านี้ได้จดถวาย ดังนั้นที่หอพระสมุด เป็น ลายมืออาลักษณ์เขียนลงสมุด มีบทเห่กล่อมพระบรรทม เห่เรื่องจับระบำ เห่เรื่องพระอภัยมณี และเห่เรื่องกา ก็กับมีเนื้อความแสดงเหตุของการรวบรวมบันทึกขึ้น ต่อมาทางหอพระสมุดฯ ได้สืบหาบทเห่กล่อมซึ่งชาววังยังจดจำได้อีก 3 เรื่องคือ เห่เรื่องอิเหนา เห่เรื่องโคบุตร และเห่เรื่องอนิรุทธิ์ รวมทั้งสิ้นมี 7 เรื่องด้วยกัน และที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ปักพระทัยว่าเป็นของสุนทรภู่คือ เห่กล่อมพระบรรทม และเห่เรื่องพระอภัยมณี จึงทรงสันนิษฐานว่า แต่งเพื่อถวายรัชกาลที่ 2 เพื่อใช้กล่อมพระเจ้าลูกเธอพระองค์ใดพระองค์หนึ่งไม่ทราบแน่ชัด (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ 2469 : ก - ข)

ต่อมาสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ประวัติสุนทรภู่ขึ้น มีเรื่องราวเกี่ยวกับบทเห่กล่อมพระบรรทมว่า ยบทเห่เรื่องจับระบำ บทเห่เรื่องกา ก็ เรื่องพระอภัยมณี และเรื่องโคบุตร ทั้ง 4 เรื่องนี้กล่าวกันว่า สุนทรภู่เป็นผู้แต่งขึ้นเพื่อกล่อมลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลที่ 3 หรือมีจะนั้นก็อาจแต่งถวายรับกล่อมพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ 4 (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ 2499 : 35)

2. เรื่องสุภาสิตตอนหญิงเป็นเรื่องที่ยังเป็นปัญหาว่าจะใช้วรรณกรรมของสุนทรภู่หรือไม่ (ประทีป วาทิกทินกร 2518 : 30)

## บทที่ 5

### สรุปและอภิปรายผล

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เลือกวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่มา 4 เรื่อง คือเรื่อง สิงหไกรภพ โคนไตร ลักษณวงศ์ และจันทโครบ มาศึกษาเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่อหาข้อมูลที่น่าสนใจบางประการ อันจะนำไปสู่การไขปัญหาขั้นต่อไปว่า "ใครคือผู้แต่งเรื่อง จันทโครบ"

#### วิธีดำเนินการค้นคว้า

วิธีดำเนินการค้นคว้าใช้วิธีวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) โดยใช้ ทฤษฎีของคอมเบต และเสนอผลงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ข้อมูล ที่ผู้ศึกษามีทั้งข้อมูลที่เป็นหลักฐานขั้นต้น อันได้แก่ นิทานคำกลอนของสุนทรภู่ทั้งสี่เรื่อง และ หลักฐานชั้นรอง คือเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง หรืออ้างอิงวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ ทั้งสี่เรื่อง รวมทั้งหนังสือวรรณคดีที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมนิทานคำกลอนที่เลือกมา ศึกษา

#### วิธีศึกษาค้นคว้ามุ่งดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเนื้อหาทั้งหมดของวรรณกรรมนิทานคำกลอนของ สุนทรภู่ 4 เรื่องคือ เรื่อง สิงหไกรภพ โคนไตร ลักษณวงศ์ และจันทโครบ โดยจำแนก หมวดหมู่ของข้อมูลเพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบในแง่ต่อไปนี้

- 1.1 เนื้อหาและแนวเรื่อง
- 1.2 จริยธรรมของตัวละครฝ่ายหญิง
- 1.3 อุดมลักษณะของสุนทรภู่
- 1.4 บทชมธรรมชาติ
- 1.5 บทอัศจรรย์
- 1.6 บริบททางวัฒนธรรม
  - 1.6.1 บทแห่งกล่อม
  - 1.6.2 บทบาทของโอร

- 1.6.3 คำสอนและคำอวยพร
- 1.6.4 อารมณ์ขัน
- 1.6.5 พิธีกรรม

2. วิเคราะห์เปรียบเทียบและสรุปผล

สรุปผลการศึกษาเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่

ผลการวิเคราะห์วรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่เรื่อง สิงห์ไกรภพ ไบบุตร ลักษณะวงศ์ และจันทโคตร ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่เรื่องสิงห์ไกรภพ ไบบุตร ลักษณะวงศ์ กับเรื่องจันทโคตร ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 เปรียบเทียบแนวเรื่องใหญ่และแนวเรื่องย่อย

| เรื่อง     | แนวเรื่องใหญ่ | แนวเรื่องย่อย  |
|------------|---------------|--|
| สิงห์ไกรภพ | รัก ผจญภัย    | 1. มีบทบาทโจรที่ร้ายมาเกี่ยวข้อง<br>2. เดินป่า ฆ่ายักษ์ ลักนาง<br>3. การวิวาทบาดหมางอิจฉาริษยา ระหว่างเมียหลวงกับเมียน้อย          |
| ไบบุตร     | รักและผจญภัย  | 1. ให้ความสำคัญกับกำเนิดของ ตัวเอกฝ่ายชาย<br>2. เดินป่า ฆ่ายักษ์ ลักนาง<br>3. การวิวาทบาดหมางอิจฉาริษยา ระหว่างเมียหลวงกับเมียน้อย |

ตาราง 1 (ต่อ)

| เรื่อง     | แนวเรื่องใหญ่                            | แนวเรื่องย่อย   |
|------------|--|---|
| ลักษณะวงศ์ | รักและผจญภัย                             | 1. มีลักษณะเป็นโศกนาฏกรรมของปัจเจกบุคคล<br>2. เดินป่า ฝ่ายักษ์ ลักนาง<br>3. การชิงชားชิงชားระหว่างเมียหลวงกับเมียน้อย |
| จันทโครบ   | - รักและผจญภัย<br>- พฤติกรรมของหญิงแพศยา | 1. เดินป่า ฝ่ายักษ์ ลักนาง<br>2. กรรมสิทธิ์<br>3. มีบทบาทใจทำร้ายมาเกี่ยวข้อง   |

ตาราง 2 เปรียบเทียบข้อสังเกตของสุนทรภู่ที่ปรากฏในวรรณกรรม

| เรื่อง     | ข้อสังเกตของสุนทรภู่            |
|------------|---------------------------------|
| สิงห์ไกรภพ | ปรากฏชัดเจน                     |
| โคบุตร     | ปรากฏชัดเจน                     |
| ลักษณะวงศ์ | ปรากฏชัดเจน                     |
| จันทโครบ   | ปรากฏไม่สู้ชัดเจนนักในบางเรื่อง |

\* ได้แก่การมีนิสัยเจ้าชู้ สนใจในเรื่องการเล่นแร่แปรธาตุ ปราบดาความมั่งคั่งสมบูรณ์ ต้องการให้อายุยืนยาว มีรูปงาม มีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ค่อนข้างเบาบาง มีแนวคิดที่ใช้เหตุผลและสนใจวิทยาการที่ค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์ มีความว่าเหวไร่ญาติชาตมิตรนิยมยกย่องการศึกษาหาความรู้ ต้องการเกียรติยศชื่อเสียง นิยมยกย่องสถาบันกษัตริย์และต้องการเจ้านายเป็นที่พึ่ง

\*\* เรื่องจันทโครบ ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องทางไสยศาสตร์ไว้เลย ในขณะที่เรื่องอื่นจะกล่าวไว้หลายตอน ในทำนองเสียดสีเยาะเย้ย การไม่กล่าวถึงเรื่องนี้เลยอาจตีความได้อีกทางหนึ่งว่ากวีไม่เชื่อถือในเรื่องนี้

ตาราง 3 เปรียบเทียบจริยธรรมของตัวละครฝ่ายหญิง

| เรื่อง     | ชื่อตัวละครฝ่ายหญิง | จริยธรรมของตัวละครฝ่ายหญิง   |
|------------|---------------------|--|
| สิงหไกรภพ  | นางสร้อยสุดา        | 1. เป็นลูก เป็นเมีย เป็นแม่ที่ดี<br>2. ปฏิบัติหน้าที่และทำประโยชน์ให้มหาชน<br>3. ประพฤติตนตามจารีตประเพณีเป็นสงวนใหญ่    |
| โคบุตร     | นางมณีสคร           | 1. เป็นตัวแทนของกุลสตรีที่ดี<br>2. ประพฤติตนตามจารีตประเพณี<br>3. เป็นลูก เป็นเมีย และเป็นพี่ที่ดี                       |
| ลักษณะวงศ์ | นางเทพเกสร          | 1. เป็นยอดหญิงที่ได้รับการยกย่องจากวีรบุรุษอย่างลักษณะวงศ์เป็นเลิศในรัก เป็นเยี่ยมในความซื่อสัตย์ และเป็นยอดในความเฉลียว |
| จันทโครบ   | นางโมรา             | 1. เป็นหญิงชั่วมากมากในกามคุณ<br>2. ไม่รู้จักบุญคุณคน ประพฤติตนผิดจารีตประเพณี<br>3. ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่                |



ตาราง 4 เปรียบเทียบบทกวีชนบท

| เรื่อง     | ลักษณะของการชมธรรมชาติ  | จำนวนตอน |
|------------|---|----------|
| สิงห์ไกรภพ | <div>1. พรรณนาธรรมชาติสอดคล้องกับอารมณ์ของตัวละคร เป็นการพรรณนาแบบ “มณฑลศิลป์” ประสมกับการพรรณนาตามสภาพความเป็นจริง</div> <div>2. พันธุ์ไม้ที่ขบถกล่าวถึงมากที่สุดคือต้นรัง ต้นอิน ต้นจันทน์ ดอกบัว ผักบัว</div> <div>3. พันธุ์สัตว์ที่ขบถกล่าวถึงมากที่สุดได้แก่ ชะนี หมี ไก่ ค่าง ไก่ หงส์ นกเขา นกยูง นกแก้ว นกยูง เสือ นรสิงห์ ชะนี</div> <div>4. ธรรมชาติทั่วไป ขบถกล่าวถึงมากที่สุดได้แก่ คน ป่า ภูเขา น้ำตก กว๊านแกว หินผาที่ราบเรียบสวยงาม ต้นไม้ที่งดงามเหมือนมีคนมาตกแต่ง มีการชมดาว ชมทะเล ขบถกล่าวถึงนางสาววังออกมาชมป่า</div> <div>5. ลักษณะการพรรณนาธรรมชาติแต่ละตอนค่อนข้างยาว และบรรยายสภาพสิ่งแวดล้อมอย่างละเอียด สะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าได้เป็นอย่างดี เป็นการพรรณนาตามธรรมเนียมนิยม และพรรณนาในแบบของตนเอง</div> | 19       |
| โคบุตร     | <div>1. บทกวีชมธรรมชาติจะสอดคล้องกับอารมณ์ของตัวละคร พรรณนาแบบ “มณฑลศิลป์” ประสมกับสภาพที่เป็นจริง</div> <div>2. พันธุ์ไม้ที่ขบถกล่าวถึงมากที่สุดได้แก่ ดอกบัว ผักบัว ต้นรัง ต้นอิน ต้นจันทน์ ต้นนาฬิกา และต้นไม้ที่เป็นเครื่องเทศบางชนิด</div>   | 10       |

| เรื่อง     | ลักษณะของการชมธรรมชาติ  | จำนวนตอน |
|------------|---|----------|
| ลักษณะวงศ์ | 3. พันธุ์สัตว์ที่ชอบกล่าวถึงมากได้แก่ นกทูเหว่า นกเขา<br>ไก่ ลิง ค่าง ชะนี เลือ ควาย งูเห่ล้อม และ<br>ชอบพรรณนาภาพการต่อสู้ระหว่างงูเห่ล้อมกับควาย<br>และเลื้อกับควายจนตายไปทั้งคู่ นอกจากนี้ยังกล่าวถึง<br>สัตว์ในจินตนาการ เช่น กิเลน นรสิงห์ | 19       |
|            | 4. ธรรมชาติทั่ว ๆ ไป ชอบกล่าวถึงเงาะ คน ป่า<br>พิทยาธร คนธรรม นักสิทธิ์ ยักษ์ ชมน้ำตก หินผา<br>ภูเขา ก้อนหิน  |          |
|            | 5. ลักษณะการพรรณนาตามธรรมชาตินิยมและพรรณนา<br>ตามแบบของตนเอง  |          |
|            | 1. มีจากการชมป่าของนางสนมกำนัลและตลอดแทรก<br>อารมณ์ขันไว้ด้วยหลายตอน นิยมพรรณนาธรรมชาติ<br>ตามความเป็นจริงประสมกับจินตนาการ และมีการ<br>พรรณนาธรรมชาติอย่างกลมกลืนกับอารมณ์ของตัวละคร   |          |
|            | 2. พันธุ์ไม้ที่ชอบกล่าวถึงมากได้แก่ประเภทไม้ดอก เช่น<br>จำปา พุทธรักษา อัญชัน บิฮัน การเกิด สร้อยสน<br>ตุ๊กตม ต้นแก้ว กระทุ่ม กระถิน ยุง ยาง จันทน์<br>มะม่วง ละมุด กระดัง  |          |
|            | 3. พันธุ์สัตว์ที่ชอบกล่าวถึงได้แก่ ชะนี จักจั่น ปลาตุก<br>กระตี่ กระหือ กุ้ง นกเขา นกนางนวล นกเป็ด<br>ช้าง หมู เนื้อทราย กระเจง จิ้งจอก กระต่าย<br>กิเลน และม้า   |          |
|            | 4. ธรรมชาติทั่ว ๆ ไป นิยมชมภูเขา หินผา น้ำตก  |          |

| เรื่อง   | ลักษณะของการชมธรรมชาติ  | จำนวนตอน |
|----------|---|----------|
| จันทโครบ | <div>5. ลักษณะการพรรณนาเป็นการพรรณนาเป็นทำนองนิราศ<br/>ในบางตอน และสอดแทรกความรู้สึกรของปัจเจกบุคคล<br/>ไว้มาก</div> <div>1. การพรรณนาธรรมชาติสอดคล้องกับอารมณ์ของตัวละคร<br/>มีทั้งแบบสมจริงและพรรณนาตามธรรมเนียมนิยม ซึ่ง<br/>เหมือนกับเรื่องสิงหไกรภพ โคนุตร และลักษณะวงศ์</div> <div>2. รายละเอียดในการพรรณนาธรรมชาติมีสาระสำคัญตรงกับ<br/>เรื่องสิงหไกรภพ โคนุตร และลักษณะวงศ์ อยู่หลาย<br/>ประการเช่น กล่าวถึง ดอกบัว ฉ่ำสาร น้ำตก<br/>ป่าร้าง ต้นนาฬิกา ลิง ค่าง นกเอี้ยง กาเหว่า ไก่<br/>ตลอดจนการชมความงามของกษัตริย์</div> <div>3. รายละเอียดที่ปรากฏในเรื่องจันทโครบ แต่ไม่ปรากฏ<br/>ในอีก 3 เรื่อง ได้แก่ ตัวโมรา และต้นไม้ขจรนิล<br/>เช่น ต้นข่อย ต้นกำจัด ต้นอัมภา ต้นอบเชย<br/>ต้นอินทนิล</div> <div>4. สิ่งทีปรากฏใน 3 เรื่องแต่ไม่ปรากฏในเรื่องจันทโครบ<br/>ได้แก่ ตระน้ำ และระวี</div> <div>5. ลักษณะการพรรณนาเป็นทำนองนิราศปรากฏในเรื่องนี้<br/>ค่อนข้างมาก มีทั้งที่ขยายความถึงหญิง และหญิงควรว<br/>ถึงชาย</div> <div>6. มีการพรรณนาภาพการต่อสู้ระหว่างควายกับเสือจนตายไป<br/>ทั้งคู่เช่นเดียวกับที่พรรณนาไว้ในเรื่องโคนุตร</div> | 9        |

ตาราง 5 เปรียบเทียบบทศักรรย์

| เรื่อง     | ลักษณะการพรรณนาบทศักรรย์  | จำนวนตอน |
|------------|---|----------|
| สิงห์ไกรภพ | นิยมนกกล่าวถึงแมลงงูกับดอกไม้ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเกี่ยวกับฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ฝนตก พายุ-สลาตัน ราชูอมจันทร์ เสียงดนตรีที่บรรเลงอย่างสนั่นหวั่นไหว กล่าวถึงช้างเผือกหรือช้างศึกมัน   | 5        |
| โคบุตร     | กล่าวถึงปรากฏการณ์ที่หวั่นไหวของธรรมชาติ เช่น ต้นไม้โยกเอน เสียงดนตรีบรรเลงอย่างกึกก้อง ราชูอมจันทร์ การยิงปืน ฝนตก น้ำค้างหยด ดอกไม้แฉ่น และแมลงงูร่อนลงคลั่งเคล้าเกสรดอกไม้   | 3        |
| ลักษณะวงศ์ | กล่าวถึงเทวดาชั้นระบือ ธรรมชาติที่หวั่นไหว เทวดาส่งข่าวเล่าลือว่าเสียคายนาง เปรียบเทียบกับพายุกล้า ฟ้าคะนอง ฟ้าแลบ เมฆลาต่อแก้ว รามสูรวิ้งขวาน พายุพัดแรง นกตกใจบินหนีไปอย่างรวดเร็ว  | 3        |
| ฉันท์โครม  | กวีกล่าวเปรียบเทียบกับอาการของมังกรคาบแก้ว ไฟไหม้ จักรวาด ปลาเล่นน้ำ ฝนตกฟ้าร้อง ฟ้าแลบ ราชูอมพระอาทิตย์ เมฆลาต่อแก้ว รามสูรวิ้งขวาน ท่อน้ำลำธารเป็นคลื่นละลอกคลื่นฝั่ง ธรรมชาติและบรรดาฤาษีไพร่หวั่นไหวจนไม่ได้สติ เปรียบกับอาการปฏิบัติของควาญช้างและช้างศึกมัน | 3        |

\* บทวิจารณ์ในเรื่องจันทโครบ กวีพรรณนาแปลกไปจากทั้ง 3 เรื่องในบางส่วน เช่น กล่าวถึงมังกรดาบแก้ว ไฟไหม้จักรวาล ราชูอมพระอาทิตย์ นอกนั้นพ้องกันหมด เว้นแต่ในเรื่องจันทโครบไม่ได้กล่าวถึงแมลงงูกับดอกไม้ ในขณะที่สิงหไกรภพ ลักษณะวงศ์ และ โคนุตร ได้กล่าวถึงแมลงงูกับดอกไม้

ตาราง 6 เปรียบเทียบบทเห่กล่อม

| เรื่อง     | ลักษณะของบทเห่กล่อม  | จำนวนตอน |
|------------|--|----------|
| สิงหไกรภพ  | เป็นลักษณะของพ่อแม่งล่อมลูก พี่กล่อมน้องและนางสนมกำนัลรับกล่อมพระบรรทม | 8        |
| โคนุตร     | เป็นการเห่กล่อมของนางสนมกำนัลที่รับร้องกล่อมพระบรรทม                   | 1        |
| ลักษณะวงศ์ | เป็นการเห่กล่อมพระบรรทมเสีย 5 ตอน อีกตอนหนึ่งเป็นพี่กล่อมน้อง          | 6        |
| จันทโครบ   | ไม่ปรากฏบทเห่กล่อม   | -        |

ตาราง 7 เปรียบเทียบบทบาทของโหร

| เรื่อง     | ลักษณะของบทบาทของโหร   | จำนวนตอน |
|------------|--|----------|
| สิงห์ไกรภพ | 1. โหรมีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้น<br>2. เพื่อสร้างปมเรื่อง | 9        |
| โคบุตร     | - เหมือนเรื่องสิงห์ไกรภพทุกประการ  | 2        |
| ลักษณะวงศ์ | - เหมือนเรื่องสิงห์ไกรภพและโคบุตรทุกประการ                                     |          |
| จันทโครบ   | - ไม่ปรากฏบทบาทของโหร  |          |

ตาราง 8 คำสอนและคำอวยพร

| เรื่อง     | ลักษณะคำสอนและคำอวยพร                                  | จำนวนตอน |
|------------|--|----------|
| สิงห์ไกรภพ | เป็นการสอนจริยศาสตร์ให้แก่ตัวละครทั้งฝ่ายชายและ        | 5        |
| โคบุตร     | ฝ่ายหญิง ฝ่ายหญิงเป็นภรรยาสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อ  | 3        |
| ลักษณะวงศ์ | สามี ฝ่ายชายสอนเรื่องสงครามและความปลอดภัย สอนให้       |          |
| จันทโครบ   | ระวังในมารยาทของสตรี ผู้สอนหรือผู้อวยพรจะเป็นผู้อาวุโส | 3        |
|            | หรือผู้ทรงศีล  | 1        |
|            | สอนเฉพาะตัวเอกฝ่ายชาย คำสอนในเรื่องนี้ไปพ้องกับคำสอน   |          |
|            | ในเรื่องลักษณะวงศ์                                     |          |

ตาราง 9 เปรียบเทียบการพรรณนาอารมณ์ขัน

| เรื่อง     | ลักษณะการพรรณนาอารมณ์ขัน                                  | จำนวนตอน |
|------------|---|----------|
| สิงห์ไกรภพ | พบว่าอารมณ์ขันของคนไทยเป็นเรื่องขบขันเกี่ยวกับเรื่อง      | 6        |
| โคบุตร     | เพศ หรือเกี่ยวกับกิริยาอาการที่กล่าวผิดกิริยาหรือเกินความ | 2        |
| ลักษณะวงศ์ | จริง และผู้ที่แสดงอารมณ์ขัน มักจะเป็นตัวละครรอง ๆ หรือ    | 9        |
|            | ปาวไพร่ นางสนมกำนัล ผู้แสดงมหรสพ                          |          |
|            | นอกจากนี้พบว่ากวีนิยมสอดแทรกค่านิยมบางประการ              |          |
|            | เอาไว้ด้วยเช่น ความเสมอภาคของมนุษย์ ความมั่งคั่งร่ำรวย    |          |
|            | ของบ้านเมือง ความนิยมของหมู่เทียย รวมทั้งลักษณะ           |          |
|            | บางอย่างที่เป็นสัจนิยมและมนุษยนิยม                        |          |
| จันทโครบ   | เป็นอารมณ์ขันเกี่ยวกับเรื่องเพศ ที่ก่อให้เกิดอารมณ์ขัน    |          |
|            | ก็คือการพรรณนาอย่างเกินความจริงอย่างมีเจตนาจะล้อเลียน     |          |
|            | พวกฤาษีไพร่ โดยมีได้มุ่งสะท้อนสภาพสังคมหรือปริบททาง       |          |
|            | วัฒนธรรมแต่อย่างใด  |          |

ตาราง 10 เปรียบเทียบลักษณะของพิธีกรรม

| เรื่อง     | ลักษณะของพิธีกรรม  | จำนวนตอน |
|------------|--|----------|
| สิงห์ไกรภพ | เป็นการกล่าวถึงพิธีกรรมในการเกิด ทำขวัญและพิธีศพ<br>ทั้งที่ทำตามประสาชาวกและเป็นพระราชพิธี | 6        |
| โคบุตร     | เป็นพิธีอภิเษก   | 1        |
| ลักษณวงศ์  | เป็นพิธีสมโภชและพิธีศพ   | 4        |
| จันทโครบ   | ไม่ปรากฏพิธีกรรม   | -        |

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

จากการเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ในแง่มุมต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ทำให้มองเห็นลักษณะร่วม และลักษณะที่แตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อยหลายประการ ที่น่าสนใจก็คือ เรื่องสิงห์ไกรภพ โคบุตร และลักษณวงศ์ มีแนวเรื่องใหญ่ และแนวเรื่องย่อยคล้ายคลึงกันมาก และไม่ว่าจะพิจารณารายละเอียดในส่วนที่เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของกวี จริยศาสตร์ของตัวละครฝ่ายหญิง บทชมธรรมชาติ บทอัศจรรย์ และปริบททางวัฒนธรรม ทั้งสามเรื่องมีส่วนที่คล้ายคลึงกันมาก กล่าวคือต่างก็มีสาระสำคัญตรงกันทุกประการ จึงเห็นได้ชัดว่าเป็นผลงานของสุนทรภู่แน่นอน

เรื่องที่เป็นปัญหามาพิจารณาอย่างยิ่งก็คือเรื่องจันทโครบ เรื่องนี้นอกจากจะมีแนวเรื่องใหญ่ แนวเรื่องย่อยแตกต่างจากเรื่องสิงห์ไกรภพ โคบุตร และลักษณวงศ์ ในบางส่วนแล้ว ปรากฏว่าลักษณะที่ทั้งสามเรื่องมี แต่จันทโครบไม่มี หรือมีบ้างแต่ไม่เด่นชัดก็มีมากเช่น เรื่องการเทกัล่อม บทบาทของโหร พิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ปรากฏในเรื่องจันทโครบเลย การพรรณนาเปรียบเทียบในบทอัศจรรย์ก็ดูผิดเพี้ยนไปจากสามเรื่องมากในส่วนที่เป็นรายละเอียดเกี่ยวกับความหวนไหวของธรรมชาติที่กล่าวถึง ความตระหนกตกใจของพวกฤาษีชีไพร ปกติแล้วเท่าที่สังเกต สุนทรภู่จะยกย่องพวกนักบวชหรือฤาษีชีไพรมาก และไม่เคยมามากกล่าวในเชิงล้อเลียนหรือมองเป็นเรื่องขบขัน



อย่างไรก็ตามความแตกต่างในเรื่องแนวเรื่องและรายละเอียดปลีกย่อยอันเป็นปริบททางวัฒนธรรมเสียส่วนใหญ่ นั้น คงมิใช่ข้อสรุปว่าสุนทรภู่ไม่ได้แต่งเรื่องจันทโครบ เพราะทราบอยู่แล้วว่า สุนทรภู่เป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ จึงเป็นไปได้ว่าท่านอาจจะริเริ่มเรียบเรียงหรือกล่าวถึงอะไรที่แปลกใหม่ผุดขึ้นไปจากเรื่องอื่น ๆ ฐาปง โดยเฉพาะในส่วนที่กำหนดให้นางโมราเป็นหญิงแพศยา ดังที่ได้กล่าวเกริ่นไว้ตั้งแต่ตอนเริ่มเรื่องว่า "จะกล่าวกาลกีนีนาที่ร้ายแรงให้ชายกฤษณบุตรที่ฝึกสอน" นั้นบอกให้รู้ว่าผู้แต่งเกลียดชังผู้หญิงประเภทนี้มากถึงขั้นที่จงใจเสริมแต่บทที่ชั่วร้ายให้นางจนนางถูกสาปให้เป็นสัตว์เดรัจฉานเช่นเดียวกับกำเนิดเดิมของนาง จากการศึกษาวรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่มาทุกเรื่องทำให้ทราบว่า สุนทรภู่เกลียดผู้หญิงใจคด เช่นบอกไว้ในนิราศพระปฐมว่า "อนึ่งหญิงทั้งสี่ดีย์เราตัดขาด ถึงเนื้อธรรมชาติไม่ปรารถนา" และมีอยู่หลายตอนในนิราศเรื่องอื่น ๆ ที่สุนทรภู่ย้ำอยู่เสมอว่าไม่ชอบคนไม่ซื่อตรง

นอกจากนี้จากการศึกษาอย่างละเอียดจากวรรณกรรมนิทานของท่านทั้งสี่เรื่องทำให้เห็นลักษณะร่วมหลายประการที่จันทโครบมีเหมือนเรื่องอื่น ๆ และมีการกล่าวเหยียดความกันอยู่หลายตอน เช่นขอปล้ำถึงคันธึง กล่าวถึงกัณหาที่วางเรียบเหมือนมีคนมาแต่งไว้ กล่าวถึงฝูงหงส์ ฝูงไก่ ลำธาร น้ำตก ภูเขา โดยเฉพาะตอนที่กล่าวถึงการต่อสู้ระหว่างเสียดกับศรีย นั้น เนื้อความเหมือนเรื่องโคบุตรทุกประการ จึงน่าจะพิจารณาว่าลักษณะร่วมเช่นนี้เกิดพร้อมกันเพราะความสนใจหรือไม่

### ข้อเสนอแนะ

1. เนื่องจากวรรณกรรมนิทานคำกลอนเรื่องจันทโครบเป็นเรื่องที่มีปัญหาถกเถียงกันมากในวงการของผู้รู้ บ้างก็ว่าเป็นเรื่องที่แต่งและได้รับความนิยมสูง น่าจะเป็นผลงานของสุนทรภู่ แต่ส่วนใหญ่ยืนยันว่าไม่ใช่สำนวนของสุนทรภู่ เรื่องจันทโครบจึงเป็นเรื่องที่ยังไม่มีผู้ใด สืบค้นเพื่อหาข้อยุติ จึงน่าจะได้อีกศึกษาอย่างละเอียดในเรื่องต่อไปนี้

- 1.1 ศึกษาลักษณะคำประพันธ์
- 1.2 ศึกษาท่วงทำนองในการแต่ง
- 1.3 ศึกษาวรรณศิลป์ที่ปรากฏในรสของคำ
- 1.4 ศึกษาวรรณศิลป์ที่ปรากฏในรสของความ
2. ควรนำวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ไปวินิจฉัยหรือพิจารณากรณีพจน์หรืองานประพันธ์อื่น ๆ ที่มีปัญหาเกี่ยวกับผู้แต่ง
3. ควรนำผลของการวิจัยครั้งนี้ไปสืบค้นวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ที่เป็นปัญหาของสุนทรภู่

## บรรณานุกรม

- กระแสด มัลยาภรณ์. บทความที่เกี่ยวกับวรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น. โรงพิมพ์โรงเรียนสตรีเนติศึกษา แผนกการพิมพ์ 2516, 457 หน้า
- กุลลาบ มัลลิกะมาส. คติชาวบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง 2516, 273 หน้า
- \_\_\_\_\_ . วรรณกรรมไทย. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2519, 149 หน้า
- \_\_\_\_\_ . วรรณคดีวิจารณ์. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2522, 209 หน้า
- กรรณิศา ทะทอง. เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาวรรณคดีวิจารณ์. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก 2525, 118 หน้า
- จักรวาล ชาญวงศ์. โลกหนังสือพิมพ์. โรงพิมพ์สุจินต์การพิมพ์ 2509, 429 หน้า
- จันทร์จิรายุ รัชนี้, ม.จ. ประวัติคำกลอนสุนทรภู่. พ.ณ.ประมวญมารค (นามแฝง) แพร์พิทยา 2499, 584 หน้า
- \_\_\_\_\_ . นิทานคำกลอนสุนทรภู่. (เล่มหนึ่ง) พ.ณ.ประมวญมารค (นามแฝง) แพร์พิทยา 2515, 396 หน้า
- \_\_\_\_\_ . นิทานคำกลอนสุนทรภู่. (เล่มสอง) พ.ณ.ประมวญมารค (นามแฝง) แพร์พิทยา 2515, 351 หน้า
- เจตนา นาควัชร. "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" วรรณไวทยากร (วรรณคดี) โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ไทยวัฒนาพานิช 2514, หน้า 1-54
- เจือ สตะเวทิน. สุนทรภู่. สุทธิสารการพิมพ์ 2516, 222 หน้า
- \_\_\_\_\_ . วรรณคดีวิจารณ์. สุทธิสารการพิมพ์ 2518, 178 หน้า
- ฉันทน์ ขำวิไล (ผู้รวบรวม). ประชุมนิราศสุนทรภู่. โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 2501, 829 หน้า
- \_\_\_\_\_ . (ผู้รวบรวม). 100 ปีของสุนทรภู่. โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 2498, 610 หน้า
- ชลธิรา สัตยารัตนา. การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย. ทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 513, 304 หน้า อัศลำนะ
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า. ชีวิตและงานของสุนทรภู่. คลังวิทยา 2513, 543 หน้า
- ต๋อย ชุมสาย, ม.ล. วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา. ไทยวัฒนาพานิช 2516, 163 หน้า

- เดือนใจ สันทะเกศ. วรรณคดีชาวบ้านจากวัดเกาะ. ปริญญาโท กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2520, 219 หน้า จัดสำเนา
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. วัฒนธรรมกระดูกที่กับวัฒนธรรมสมัยรัตนโกสินทร์. ตมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2525, 221 หน้า
- บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คู่มือการเขียนรายงานภาคินพนธ์และปริญญาโท. พิมพ์ครั้งที่ 3 อมรินทร์การพิมพ์ 2523, 148 หน้า
- \_\_\_\_\_. แนวปฏิบัติทั่วไปสำหรับการทำปริญญาโท. โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 2525, 12 หน้า
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. แนะนำแนวทางศึกษาวรรณคดี. บัณฑิตการพิมพ์ 2518, 108 หน้า
- \_\_\_\_\_. วิเคราะห์วรรณคดีไทย. ไทยวัฒนาพานิช 2517, 266 หน้า
- ประจักษ์ ประภาพิตยากร. วรรณคดีวิเคราะห์พระอภัยมณี. โรงพิมพ์ศรีเดชา 2522, 334 หน้า
- ประสิทธิ์ กาพย์กลอน. แนะนำแนวทางกรศึกษาวรรณคดีภาษาากวิชาการวิจัยและการวิจารณ์. ไทยวัฒนาพานิช 2518, 238 หน้า
- พจนีย์ เห็นพิทักษ์. การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. ปริญญาโท กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร 2515, 359 หน้า จัดสำเนา
- ล้อม เพ็งแก้ว. "นิราศคำกลอนของสุนทรภู่ในอีกแง่หนึ่ง" ปกิณกะภาษาไทย. วิทยาลัยวิชาการศึกษามหาสารคาม 2512, 53 หน้า
- วนิดา ลิขิตกันทิมา. การศึกษามูลคึกภาพของสุนทรภู่ตามหลักจิตวิทยา. ปริญญาโท กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร 2517, 375 หน้า จัดสำเนา
- วิภา กองกะนันท์. วรรณคดีศึกษา. ไทยวัฒนาพานิช 2523, 158 หน้า
- วิทย์ วิศทเวทย์. จริยศาสตร์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 3 อักษรเจริญทัศน์ 2523, 138 หน้า
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. แพร์พิทยา 2518, 284 หน้า
- ศิวาพร ฐิตะฐาน. ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2523, 69 หน้า
- ศิลปากร, กรม (จัดพิมพ์เผยแพร่). สรุปผลการสัมมนาวรรณคดีไทย. กรมศิลปากร 521, 379 หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมวิชาการ. แนวทางการพัฒนาจริยธรรมไทย. โรงพิมพ์  
การศาสนา 2523, 157 หน้า

\_\_\_\_\_. กรมวิสามัญศึกษา.ประมวลการสอนวิชาภาษาไทยชั้น มศ. 1. กรุงเทพฯ  
2513 ก. 76 หน้า

\_\_\_\_\_. กรมสามัญศึกษา. คู่มือครูแบบเรียนภาษาไทยชั้นประถมปีที่ 3. กรุงเทพฯ  
2513 ก. 282 หน้า

สุวรรณา เกรียงไกรเพชร. พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์. วิทยานิพนธ์  
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2514, 211  
หน้า อัดสำเนา

สิทธิา พินิจภูวดล และคนอื่น ๆ. ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย. โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น  
กรมการปกครอง 2515, 556 หน้า

อนุমানราชธน, พระยา. วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย. ของเสฐียรโกเศศ  
(นามแฝง) คลังวิทยา 2516, 492 หน้า

อนุสรณ์สุนทรภู่. หนังสือที่ระลึกในงานเปิดอนุสาวรีย์สุนทรภู่ บริษัทพิมพ์จำกัด 2513, 185  
หน้า

อานนท์ อาภาภิรม. สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย. แพรวพิทยา 2519, 146 หน้า

\_\_\_\_\_. สังคมวิทยา. แพรวพิทยา 2518, 211 หน้า

K.L. Knickerbocker and H. Willard Reninger. *Interpreting Literature*. Henry  
Holt and Company, New York, 1955, 893 pp.

Rohrberger, Mary, Woods, Samuel H, Jr, and Duhone Bernard F., *An  
Introduction to Literature*. Second printing, Random House, Inc.,  
New York 1968, 983 pp"

Urguhart, W.A.M. *Tales From Old Siam*. Bangkok, Frogess Publishing Co.,  
n.d. 155 pp.

Wellek, Rene' and Warren, Austin, *Theory of Literature*. Third edition  
Harcourt, Brance & World, Inc., New York, 1956, 375 pp.

## ประวัตินักวิจัย

นางล่ายอง สำเร็จดี

(MS. LUMYONG SUMREDDEE)

ตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ 8

ประจำโปรแกรมวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก

การศึกษา - กศ.บ. (ภาษาไทย) วิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก (2513)

- กศ.ม. (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก (2529)

- ศึกษาทุนงานด้านการศึกษาและศิลปวัฒนธรรม

ณ ประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์ (2535)

ประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว (2543)

## ประสบการณ์การทำงาน

- เป็นกรรมการรณรงค์เรื่องการอ่านเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และผลิตหนังสือการอ่านเพื่อพัฒนาชนบท ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 และฉบับที่ 5

- กรรมการเขียนสำนวนกรมพื้นบ้านภาคกลาง เสด็จพระเกียรติ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

- กรรมการควบคุมปริญญาบัตร ระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร

- กรรมการฝ่ายวิจัยและเผยแพร่วัฒนธรรม ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม

สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม

กรรมการฝ่ายอบรม สำนักวิจัย สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม

- รองคณบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม

- กรรมการผู้แทนอาจารย์ สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม

- กรรมการดำเนินงานและฝึกอบรมพระสงฆ์ในเขตจังหวัดพิษณุโลก

และสุโขทัย

- กรรมการดำเนินงานและฝึกอบรมวิทยากรในเขตภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลางตอนบน
- วิทยากรบรรยาย เรื่อง "วิทยาศาสตร์" ให้แก่หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน
- กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิและผู้อบรมหลักสูตร "ผู้บริหารสถานศึกษาระดับสูง" สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ
- อนุกรรมการและเลขานุการกลั่นกรองผลงานทางวิชาการเพื่อขอเลื่อนตำแหน่ง เป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ ของสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม
- กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาผลงานทางวิชาการของข้าราชการ สังกัดกรมสามัญศึกษา
- ประธานอนุกรรมการฝ่ายพิธีกรรมงานมหกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติ ครั้งที่ 8
- อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยนเรศวร
- อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

#### ผลงานวิชาการ

- แง่คิดจากวรรณคดีและวรรณกรรม (2524)
- การเขียนทั่วไป (2524)
- การเขียนเชิงสร้างสรรค์ (2525)
- ภาษาเพื่อการสื่อสาร (2526)
- วาทกรรม (2527)
- การพูดเพื่อสังคม (2530)
- การสัมภาษณ์ (2534)
- การอ่านเพื่อชีวิต (2535)
- การพูดเพื่อโน้มน้าวใจ (2537)
- การเขียนในหน้าหนังสือพิมพ์ (2538)
- การเขียนเพื่อการประชาสัมพันธ์ (2540)

### ผลงานวิจัย

- วิเคราะห์ห่วงโซาของการประพันธ์ของสุนทรภู่เพื่อสืบค้นผู้แต่งนิราศอิเหนา และสุภาวดีตอนหญิง (2529)
- โครงสร้างนิพนธ์ในวรรณกรรมเรื่อง คำพิพากษาของชาติ กอบจิตติ (2530)
- ประชาธิปไตยในลิลิตยวนพ่าย (2531)
- สุนทรียศาสตร์ในร่ำพันพิลาปคำฉันท์ (2533)
- คำสอนกฤษฎาภินิหารเพื่อครองใจชาย (2535)
- ความคิดเชิงสร้างสรรค์ในวรรณกรรมประเภทการ์ตูน : ศึกษาเฉพาะกรณี ในหนังสือพิมพ์รายวัน (2537)
- สัมฤทธิผลของการพูดเชิงโน้มน้าวใจ (2539)
- ศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ (2540)

### ผลงานประเภทบทความและบทกวีนิพนธ์

- บทวิทยุ รายการ "วิทยาลัษชาบ้าน" (ประมาณ 400 เรื่อง)
- บทสักวา กลอนสด ในรวมบทกวีนิพนธ์เรื่อง "แจกันแก้ว"
- คำร้องของบรรพต ในจดหมายข่าวของฝ่ายประชาสัมพันธ์ สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม (ประมาณ 300 เรื่อง)
- โลกสวยด้วยคำคม (คณะมนุษยศาสตร์ฯ เผยแพร่จำนวน 3,000 เล่ม)

ฯลฯ

### ภาระงานปัจจุบัน

- |                        |           |    |         |
|------------------------|-----------|----|---------|
| - ด้านการสอน           | สัปดาห์ละ | 20 | ชั่วโมง |
| - ด้านการบริหาร        | สัปดาห์ละ | 10 | ชั่วโมง |
| - ด้านการบริหารวิชาการ | สัปดาห์ละ | 10 | ชั่วโมง |
| - ด้านการวิจัย         | สัปดาห์ละ | 15 | ชั่วโมง |

### เกียรติคุณที่เคยได้รับ

- รางวัลชนะเลิศแห่งประเทศไทย จากหอสมุดแห่งชาติ ในการประกวดบทสักวาเรื่อง "คุณประโยชน์ของหนังสือ" (2507)
- ประชันกลอนสดหน้าพระที่นั่งเนื่องในวันสำคัญ เช่น วันครบรอบพระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย วันสุนทรภู่ (2510 - 2511)
- บทคัดย่องานวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์ท่วงทำนองของการประพันธ์ของสุนทรภู่เพื่อสืบค้นผู้แต่งนิราศอิเหนาและสุภาษิตสอนหญิง" ได้รับเกียรติจากคุณหญิง นิตวรรณ ปิ่นทอง นำพิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาอังกฤษในประมวลบทคัดย่อผลงานวิจัยดีเด่นของ "สมาคมนักเขียนโลก" (2529)
- เกียรติบัตรครูสภาในฐานะเป็นผู้อยู่ในมาตรฐานแห่งคุณธรรมและความรู้ความสามารถในการประกอบวิชาชีพครู (2531)
- โล่เกียรติคุณและเข็มเชิดชูเกียรติครูภาษาไทยดีเด่น ระดับอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2531)
- นักวิจัยชุดโครงการ "การศึกษากับชุมชน" โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โครงการวิจัยเรื่อง "การอ่านเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต : รูปแบบการพัฒนาทัศนคติในการวิพากษ์วิจารณ์ของกลุ่มสตรีในชุมชน" (2541 - ปัจจุบัน) เป็นชุดโครงการที่ได้รับการคัดเลือกเป็นงานวิจัยดีเด่นประจำปี 2542